

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Bilim Dalı

**ELİT PARTİDEN SOSYAL DEMOKRAT KİTLE PARTİSİNE:
CHP'DE KILIÇDAROĞLU DÖNEMİ**

Murat UYSAL

Yüksek Lisans

Ankara, 2024

ELİT PARTİDEN SOSYAL DEMOKRAT KİTLE PARTİSİNE: CHP'DE
KILIÇDAROĞLU DÖNEMİ

Murat UYSAL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Murat UYSAL tarafından hazırlanan “Elit Partiden Sosyal Demokrat Kitle Partisine: CHP’de Kılıçdaroğlu Dönemi” başlıklı bu çalışma, 10.06.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Meral UĞUR ÇINAR (Başkan)

Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI (Danışman)

Doç. Dr. Kadir DEDE (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Murat UYSAL

1“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezele ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. Şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAğI** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Murat UYSAL

TEŞEKKÜR

“Elit Partiden Sosyal Demokrat Kitle Partisine: CHP’de Kılıçdaroğlu Dönemi” konulu bu çalışmanın yazımında emeği geöen birçok isim bulunmaktadır. İlk olarak tez danışmanım Prof. Dr. Berrin Koyuncu Lorasdağı’na emekleri ve her daim desteğini esirgememesinden dolayı teşekkür etmeyi borö bilirim. Çalışma boyunca tezin niteliğinin artması için her aşamada yaptığı yorumlar, eleştiriler ve katkılar önemlidir. Zor süreçlerde yanımda durmayı bırakmayarak inancımı sürdürme konusunda yardımcı dolayı yürekten teşekkür etmek istiyorum. İkinci olarak verdiği ders ile bakış açımı değiştiren, tez konusuna karar verme sürecinden itibaren desteğini her zaman hissettiğim ve Tez İzleme Komitesi’ndeki önerileri ile desteğini sürdüren Doö. Dr. Kadir Dede’ye teşekkür etmek isterim. Ayrıca Tez İzleme Komitesi’nde bulunarak beni onurlandıran ve verdiği eleştiriler ile tezin gelişmesini sağlayan Doö. Dr. Meral Uğur Çınar’a da teşekkür etmeyi bir borö bilirim.

Tezin yazım aşaması başta olmak üzere hayatımın her anında yanımda duran ve her zaman kararlarımın arkasında sorgusuz sualsiz beni destekleyen aileme bütün kalbi duygularıyla teşekkür ederim. En zor anlarımda bile birbirimize karşı sevgi, saygı ve dostluğu bırakmadığımızdan dolayı babama, anneme ve kardeşime teşekkür ederim. Son olarak tezin yazım aşamasında sadece fikirleri ve önerileri ile değil yanımda olmaları ve her konudaki sohbetlerimizle benim gelişimime katkı sağlayan Zehra ve Kürşat’a çok teşekkür ederim.

Umutsuzluğa karşı umudu arayanlara...

ÖZET

UYSAL Murat. *Elit Partiden Sosyal Demokrat Kitle Partisine: CHP'de Kılıçdaroğlu Dönemi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

CHP tarihsel konumlanışı itibari ile farklı parti modellerini dönemselsel olarak içerisinde barındırmıştır. Devletin partisi ve halkın partisi arasında kalmışlık, CHP'nin tarihsel ikilemini yaratır. Bu ikilime çözüm aramak belki de Türkiye'nin modernleşme serüvenini ve siyasi spektrumunu anlamayı kolaylaştırabilir. CHP'nin tek parti rejiminden kalan, siyasi ve toplumsal refleksi haline gelen rejimin bekası söylemi, Deniz Baykal döneminde kendine yeniden alan açmıştır. Bu dönemde yargı, bürokrasi ve ordu ile kurulan bağ; CHP'nin 1965-1980 arasında çizdiği halkçı imajı zedelemiştir. Küresel çapta yükselen kimlik siyasetine CHP de kapılmış ve laiklik ile milliyetçiliği ön plana çıkardığı dışlayıcı bir siyasete kendini sıkıştırmıştır. Sosyal demokrat politikanın CHP'de yeniden egemen olması, 2010 yılında Kemal Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanı olması ile mümkün olmuştur. Bu tezin amacı, CHP tarihinde hep var olan parti kimliğine dair çelişkinin Kılıçdaroğlu döneminde sosyal demokrasi temelinde çözüldüğünü açıklamaktır. Kılıçdaroğlu döneminde; gelir adaletsizliği, eşitlik, yoksulluk, yolsuzluk ve sosyal adalet gibi kavramlar kullanılarak sınıfsal bir siyaset izlenmiştir. Bu dönemde, kimlik siyasetinin dar kalıplarını aşacak ve toplumu yatay ekseninde kesecek sınıfsal bir siyaset öngörülmüştür. Sınıfsal antagonizmada CHP'ye yer açabilmek için eski kimlik çatışmalarını ortadan kaldırmayı amaç edinen Kılıçdaroğlu partinin kurduğu ittifaklar, helalleşme çıkışı ve geçmişe yönelik öz eleştiriler ile geçmişin halktan kopuk yapısını kırmaya çalışmış; siyasi söylemler ve beyannameler, seçim bildirgeleri, toplumsal hareketler ve yoksul halkla kurulan ilişki doğrultusunda sosyal demokrat siyaseti partide güçlendirmiştir. Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanlığından ayrılmış olmasına rağmen, parti içi muhalefetin ulusalcı bir yaklaşım yerine sol bir söyleme sahip olması çalışmada iddia edilen sosyal demokrat dönüşümün kurumsallaştığını göstermektedir. Çalışma, CHP tarihinde yer bulmasına karşı uzun yıllar geri plana atılmış sosyal demokrasinin; Kılıçdaroğlu döneminde kalıcı bir şekilde partide yer edinme sürecini açıklamaktadır.

Anahtar Sözcükler

CHP, Sosyal Demokrasi, Kitle Partisi, Elit Parti, Kemal Kılıçdaroğlu, Laiklik.

ABSTRACT

UYSAL Murat. *From Elite Party To Social Democratic Mass Party: Kılıçdaroğlu Era CHP*, Master's Thesis, Ankara, 2024.

CHP has periodically included different party models due to its historical positioning. Being stuck between the party of the state and the party of the people creates CHP's historical dilemma. The continuity of the regime discourse, which has become the political and social reflex of the CHP from the one-party regime period, has opened a space for itself again during the Deniz Baykal period. The ties established with the judiciary, bureaucracy and the military during this period damaged the populist image of CHP between 1965 and 1980. CHP has also been caught up in the global rise of identity politics and became trapped in an exclusionary politics that emphasized secularism and nationalism. The re-dominance of social democratic politics in the CHP became possible with Kemal Kılıçdaroğlu becoming the Chairman of the CHP in 2010. The aim of this thesis is to explain that the contradiction of party identity, which has always existed in the history of CHP, was resolved on the basis of social democracy during the Kılıçdaroğlu era. Under Kılıçdaroğlu, a class politics was pursued by using concepts such as income inequality, equality, poverty, corruption and social justice. In this period, it was envisioned to break out of the narrow mold of identity politics and to pursue a class politics that would cut across society on a horizontal axis. Aiming to eliminate old identity conflicts in order to make room for the CHP in class antagonism, Kılıçdaroğlu tried to break the disconnected structure of the past with the alliances formed by the party, the halalization output and self-criticism towards the past; he strengthened social democratic politics in the party in line with political discourses and declarations, election manifestos, social movements and relations with poor people. Even if Kılıçdaroğlu has stepped down as CHP chairman, the fact that the opposition within the party has a leftist discourse instead of a nationalist approach shows that the social democratic transformation has been institutionalized. The study explains that social democracy, which had been relegated to the background for many years despite having a place in the history of the CHP, gained a permanent place in the party under Kılıçdaroğlu.

Keywords

RPP, Social Democracy, Mass Party, Elite Party, Kemal Kılıçdaroğlu, Secularism.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: SOSYAL DEMOKRASİ, PARTİ VE LAİKLİK.....	11
1.1. HALKA DOĞRU BİR ROTA: SOSYAL DEMOKRASİ	12
1.2. HALKSIZ VE HALKÇILIK ARASINDA PARTİLER.....	16
1.3. ELİTİST PARTİNİN DAYANAĞI: LAİKLİK	26
2. BÖLÜM: CHP TARİHİ VE ÖRGÜTSEL YAPISI.....	30
2.1. PARTİNİN DEVLETİ	31
2.2. MUHALEFET İLE TANIŞMA	39
2.3 TÜRK TİPİ SOSYAL DEMOKRASİ: ORTANIN SOLU	46
2.4. DEVLETİN PARTİSİ YA DA YENİDEN ELİTİST CHP	60
3.BÖLÜM: KILIÇDAROĞLU DÖNEMİ (2010-2023)	71
3.1. KEMAL KILIÇDAROĞLU’NUN İLK DÖNEMİ	72
3.2. CHP’NİN DÖNÜŞÜMÜ VE TOPLUMSAL ETKİ	81
3.3. ADALET VE UMUT.....	91

3.4. SOSYAL DEMOKRASİNİN İKTİDAR ARAYIŞI	100
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA	121
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	143
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU.....	145

KISALTMALAR LİSTESİ

CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
HP	: Hürriyet Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
AP	: Adalet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
SODEP	: Sosyal Demokrat Parti
HP	: Halkçı Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
HEP	: Halkın Emek Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
SP	: Saadet Partisi
DEVA	: Demokrasi ve Atılım Partisi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
KESK	: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği

GİRİŞ

Bu tez, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin Kemal Kılıçdaroğlu döneminde (2010-2023) elit bir partiden sosyal demokrat bir kitle partisine dönüşme çabasını incelemeyi amaçlamıştır. Otoriter tek parti rejimi ile yeni bir devlet kurmasına rağmen CHP'nin Türkiye'de inşa edilen demokrasinin kurucu partisi olması ve sosyal demokrasinin ülkede gelişmesini sağlaması, siyaset bilimi çalışmaları açısından önem arz etmektedir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu öznesi olması, çağdaş Türk siyasi hayatında merkezi bir rol üstlenmesini sağlamıştır (Uğur-Çınar vd., 2023: 205). Tek parti rejimi ile ülkeyi yönetmiş olmasına rağmen çok partili demokrasiye geçişle birlikte modern demokratik bir parti kimliğine bürünmesi, Türkiye'den de öte dünyadaki demokrasi ve siyasi parti çalışmalarında ayırsız bir örnek olmasına yol açmıştır. Komünist partiler veya İtalya Faşist Partisi gibi örnekler incelendiğinde, bu partilerin çok partili demokrasiye geçiş ile birlikte siyasal sistemden silindikleri görülmüştür (Tunçay, 1981: 25). Kuruluş döneminde uyguladığı otoriter yönetim anlayışına karşı çok partili demokraside de varlığını devam ettirerek kendine yer açması, CHP'yi diğer tek parti rejimlerinin partilerinden farklı olmasına yol açmıştır (Uyar, 2011: 48).

CHP sosyal demokrasi düşüncesinin ülkede filizlenmesini sağlaması ve bunun zamanla yeni bir ideoloji olarak partide yer vermesi, örgüt içinde kimlik bunalımı yaratmıştır. Rejimi kuran elitist devlet partisi ile halkçı bir sosyal demokrat kitle partisinin arasındaki inişli çıkışlı ilişki, ülke siyasetini doğrudan etkileyen kimlik tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. Tek parti rejiminden itibaren elit CHP kimliğinin temel siyasi kavramı laiklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Karpat, 2010: 59). Elit partinin halka ve halkın değerlerine uzak olması, halkın partisi olamamasına dair eleştirileri gündeme getirmiştir (Selçuk, 2023: 12). Toplumunu ele alırken elit parti inanç, sosyal demokrat parti ise sınıf temelli bir yaklaşım sergilemiştir. Bu yaklaşım farkı; partinin uzun tarihinde, laisist/modernist kurucu köklere dönülmesini isteyenler ile evrensel sosyal demokrat ilkeleri merkeze siyasi hat benimsenmesini arzu edenler arasında bir çatışmayı var etmiştir. (Selçuk, 2023: 10-11).

Tezin temel sorusu; Kemal Kılıçdaroğlu döneminde CHP, elit parti modelinden sosyal demokrat parti modeline geçiş sağlayabildi mi? Bu temel soru doğrultusunda sosyal demokrasinin Türkiye'nin dönemsel yapısına uygunluğu, evrensel ilkelerinin Türkiye'de varlık gösterip gösteremediği, gelişme sürecindeki eksiklikleri ve Kılıçdaroğlu dönemindeki somut çıktılarının neler olduğuna cevap aranmıştır.

Tezin araştırma yöntemi olarak içerik analizine yoğunlaşarak nitel veri analizine odaklanılmıştır. Birincil kaynaklardan yararlanılan çalışmada; CHP'nin 33. Olağan Kurultayı, 15. Olağanüstü Kurultayı, 34. Olağan Kurultayı, 18. Olağanüstü Kurultayı, Adalet Kurultayı, 19. Olağanüstü Kurultayı, 37. Olağan Kurultayı, 38. Olağan Kurultayı belgeleri ve konuşmalarına odaklanılmıştır. Ayrıca Halkçılık Programı, Dokuz Umde, İlk Hedefler Beyannamesi, Ortanın Solu Programı, Ak Günlere Bildirgesi ve İkinci Yüzyıla Çağrı Beyanname gibi CHP'nin siyasi, iktisadi ve sosyal tutumuna dair belgelerden; 2011, 2014, 2015, 2018, 2019 ve 2023 seçim bildirgelerinden; partinin siyasi söylemlerinden, Kemal Kılıçdaroğlu'nun beyanları ve konuşmaları, parti tüzük ve programlarından yararlanılmıştır. Bu kaynaklar CHP'nin örgütsel dönüşümü açıklayabilmek adına içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Birincil kaynakların yanı sıra CHP'nin siyasal dönüşümüne dair akademik literatürden de istifade edilmiştir. Sosyal demokrasinin CHP örgütsel yapısındaki konumu analiz edilmiştir. Çalışmanın hedefine ulaşmasında CHP'nin tarihsel ve örgütsel yapısına odaklanılmış ve bu bağlamda partinin dönüşüm dürtüsü ile kimlik çatışmaları yol gösterici olmuştur.

Çalışmada, CHP'nin sosyal demokrasi ve elitizm arasındaki parti içi iktidar mücadelesine, Kılıçdaroğlu döneminde (2010-2023) net bir tavır koyulduğu öne sürülmüştür. Partinin kimlik kargaşasının nedenlerine ve tarihsel dönemlerdeki örgüt yapısına odaklanılarak sorunun çerçevesi çizilmiştir. Tezde, tek parti rejimi ve Baykal dönemlerinde oluşturulan 'elitler partisi' ya da 'devlet partisi' kimliğinin; Ecevit döneminde kurumsal olarak çizilmeye başlanan, Kılıçdaroğlu döneminde ise daha kapsayıcı ve uluslararası sosyal demokrat harekete uygun bir şekilde 'halk partisi' imajının inşa edilmeye çalışıldığı iddia edilmiştir.

CHP üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmı tarihsel süreçteki belli bazı dönemlere odaklanmaktadır. Mete Tunçay'ın Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931) ve Hakkı Uyar'ın Demokrat Parti İktidarın CHP 1950-1960 gibi çalışmalar özellikle tek parti rejimi ve çok partili demokrasi sürecinde CHP çalışmaları olarak ön plana çıkmaktadır. CHP hakkında yapılan çalışmaların bir bölümü ise örgütsel yapıdan ziyade siyasal sistem ile kurulan ilişki odaklıdır. Berk Esen ve Sinan Ciddi'nin *Turkey's Republican People's Party: Politics of Opposition Under a Dominant Party System* ve Hakan Mehmet Kiriş'in *The CHP: From The Single Party To The Permanent Main Opposition Party* çalışmaları bunlara örnektir. Çalışmalarda, CHP'nin sosyal demokrasi ile ilişkisi ise ağırlıklı olarak 1960-1980 yılları arasında kapsamaktadır. Fatih Yaşlı'nın *Halkçı Ecevit: Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980)*, Yunus Emre'nin *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol* ve Harald Schüler'in *Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşericilik, Alevilik* çalışmaları sosyal demokrasi ve CHP'nin tarihsel sürecine odaklanmaktadır. Türkiye'deki sosyal demokrasi geleneği bu döneme rehber olarak güncel tartışmalarını sınırlı bir zeminde tutmaktadır. Ancak askeri müdahalelerin, neoliberal politikaların ve Gezi Parkı gibi sosyolojik değişim yaratan olguların sol hareketler üzerindeki dönüştürücü etkisi yeterince çalışmalara dahil edilmemektedir.

Tezde, Türkiye'de uzun yıllar beraber gelişen sol ve elitizm ilişkisi yerine modern sosyal demokrasinin ilkeleri üzerinden CHP literatürüne katkı sunmak hedeflenmektedir. Literatürdeki bir diğer eksiklik, 2010 yılında CHP Genel Başkanlığına Kemal Kılıçdaroğlu'nun gelmesinden itibaren gerçekleşen dönüşüme yeterince odaklanılmamasıdır. Bu dönemde CHP üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmı, örgütsel ve söylemsel değişim yerine seçim sonuçları üzerine gerçekleştirilmiştir. Tanju Tosun ile Yusuf Can Gökmen'in *The CHP in the June and November 2015 Elections: An Evaluation on Political Impasse*, Mustafa Altunoğlu'nun *The Republican People's Party and The 2014 Local Elections in Turkey*, Şebnem Yardımcı Geyikçi ve Berk Esen'in *The Turkish Presidential Elections of 24 June 2018* ve Filiz Başkan ile Aylin Güney'in *Turkey's June 2011 Parliamentary Elections* çalışmaları seçim ve CHP ilişkisi hakkında yapılan çalışmalara örnek olarak verilebilir. Yapılan bu çalışma, CHP'nin sosyal demokrasi serüvenini inceleyerek son 13 yılını analiz etmektedir. CHP tarihindeki kimlik

buhranını irdeleyerek Türkiye'deki siyasi parti literatürüne ve sosyal demokrasi çalışmalarına katkı sunmayı amaçlanmaktadır.

Birinci bölüm, tezin kavramsal çerçevesini oluşturan sosyal demokrasi, elit parti ve sosyal demokrat kitle partisi ile laiklik kavramlarına odaklanmıştır. Tarihsel süreçte demokrasiyi Türkiye'de inşa eden, çok partili rekabetçi demokrasiye geçen ve kendisini de modern bir demokratik parti olarak şekillendiren CHP'nin sosyal demokrasi ideolojisi ile kurduğu bağ önem arz etmiştir. Bu sebeple çalışmada sosyal demokrasi kavramı ele alınmıştır. Bilimsel ve ütöpik sosyalist gelenekten revizyonist bir kopuşu temsil eden sosyal demokrasi, geleneksel demokrasinin halkçı anlayışı ile kendini ilişkilendirmiştir (Emre, 2019: 28).

İşçi sınıfı siyaseti yerine halkın genelini kapsayan bir anlayışın hakim olduğu modern sosyal demokrasi; adalet, gelir dağılımında eşitlik, refah devleti, barış ve özgürlük gibi kavramlara odaklanmıştır (Gombert vd., 2010: 21). Günümüz sosyal demokrasi düşüncesi, neoliberal politikaların halk nezdindeki zararlarını gidermek ve yeni bir blok oluşturmayı amaçlamaktadır (Şenatalar, 2013: 68-70). Sosyal demokrasinin geleneksel sosyalist siyasetten ayrışmasının temelinde olan demokratik mücadele, Kılıçdaroğlu döneminde partide yerleştirilmeye çalışılan sosyal demokrat anlayışın üzerinde şekillendiği kavram olmuştur. Richard Gunther ve Larry Diamond (2003: 176) elit partiyi, kişi ve toplumsal ağlar üzerinden oluşan grubun belirli bir zihniyet etrafında örgütlenmesi olarak ifade etmektedir. Çalışmada bu zihniyetin izleri sürülmüştür. 'Rejimin bekası' söylemine dayanan elit parti modeli, vesayetçi bir yaklaşımla anti demokratik anlayış benimserken sosyal demokrat parti modeli ise vesayet karşıtı demokratik bir konum almıştır.

Birinci bölümde tezin kavramsal çerçevesini oluşturan sosyal demokrat partinin, parti türleri içerisindeki konumlanışı ve özellikle elit parti modeli ile farklılığı üzerinden ele alınmıştır. Siyasi partiler modern toplum yapısının gerektirdiği örgütlerdir. Bu yapılar; örgüt, taraftar grubu veya ileri gelenler topluluğu olarak tanımlanabilir (White, 2005: 8). Çalışmada, siyasi parti tipolojileri, sınıflandırma biçimleri ve türleri incelenerek elit ve sosyal demokrat partilerin arka planı açıklanmıştır. Tarihsel süreçte ilk ortaya çıkan elit

parti modeli incelenmiştir (Gunther ve Diamond, 2003: 174). Yapılan çalışmanın diğer kavramı olan modern sosyal demokrat partiler ortaya çıkışı ve gelişimi özelinde irdelenmiştir (Gunther ve Diamond, 2003: 177-178). Yaşadığı büyük dönüşümler dolayısıyla tek bir parti modeline sığdırılamayan CHP'nin ve tezin amacına hizmet eden dönüşümün sosyal demokrat halkasını oluşturan Kılıçdaroğlu döneminde kimlik ve tepeden inmece siyaseti reddeden yapıya sahip olduğu iddia edilmiştir. Elit parti modelinde kimlik siyaseti üzerinde dışlayıcı bir toplumsal kutuplaşma yaratıldığı öne sürülmüştür. Tezde, yoksulları ve ötekileştirilen kesimleri kapsayıcı modern anlamda sınıfsal bir siyaset benimsenmiş bu dönemin; sosyal demokrat bir örgütsel yapı inşa ettiği iddia edilmiştir.

Bölümde, elitist ve sosyal demokrat parti modeller arasındaki kopuşun Türkiye'deki temel kavramını oluşturan laiklik düşüncesine bakılmıştır. Tezde, laiklik kavramının tartışmalı tanımları ve Türkiye'de kullanılış biçimi incelenmiştir. Laikliğin farklı anlamlarına ek olarak ulus inşası sürecindeki etkisi de tartışılmıştır. İnanç sistemi üzerinden bir kimlik oluşturan laiklik kavramı, CHP'nin hem modernist paradigmaya sarılmış tek parti rejimi hem de Baykal döneminde, rejimin bekası söylemi ve halktan kopuk elitist bir parti ile ilişkilidir (Bekaroğlu, 2015: 107). Sosyal demokrat kitle partisi olduğunu iddia eden bir parti inanç ve kimlik siyasetini merkeze koymadan, gelir adaletsizliği düzeltmek ve sosyal refah devleti oluşturmak için siyaset yapması gerekmektedir. Ancak CHP tarihindeki istisnai dönemler haricinde laiklik kavramı ön plana çıkarılarak yoksulluk ve emek mücadelesi göz ardı edilmiştir. Bu kavram tezin konusu olan, Kılıçdaroğlu dönemindeki laiklik odaklı elitist partiden halkçı sosyal demokrat partiye geçişi açıklayabilmek için önemlidir. Sosyal demokrasi, parti türleri ve laiklik hem Türkiye tarihinin birçok açıdan izdüşümü olan CHP'yi hem de Kılıçdaroğlu dönemindeki değişimi anlayabilmek için incelenmesi gereken kavramlardır.

Tezin ikinci bölümünde CHP tarihi ve örgütsel yapısı incelenmiştir. CHP'nin tarihi Türkiye siyasetinin ve kemikleşmiş kalıpların anlaşılması için önem taşır. Partinin siyasi yelpazedeki konumu uzun yıllar tartışılmıştır. Bu durum CHP'nin tarihsel ilerleme aşamasından geriye gitmesine ve slogan temelli siyaset yürütmesine neden olmuştur (Timur, 2013: 177). CHP; cumhuriyeti kuran ve devrimleri gerçekleştiren tek parti rejimi,

rekabetçi demokrasi ve çok partili rejimi Türkiye'ye getiren parti ve Türkiye'de ortanın solu veya demokratik sol olarak ifade edilen sosyal demokrat parti olarak üç temel kimlikten meydana gelmiştir (Selçuk, 2023: 9). Türkiye'de demokrasinin inşa edilmesindeki rolü her dönem kabul edilse de diğer iki kimlik arasındaki güç mücadelesi tarihi boyunca süregelmiştir (Aydoğan, 2023: 78). Bu bağlamda Kılıçdaroğlu döneminde sosyal demokrasinin kurumsallaşması amacına ulaşmak için CHP'nin tarihi ve örgütsel kimliğinin inşasına odaklanmak elzemdir.

Türkiye'de CHP ve devletin iç içe geçtiği tek parti rejimi, cumhuriyete geçilmesi ve modernist paradigma ile gelişmeler sağlanması açısından kritik önemdedir. Ancak CHP'nin uzun yıllar boyunca halkın büyük bir kısmı tarafından ötekileştirilmesi de yine bu dönemde başlamıştır (Arslan, 2003: 335-337). Gücünün nispeten az olduğu dönemlerde “*Dokuz Umde Beyannamesi*” ve “*Halkçılık Programı*” metinleri ile halkçı politikalar gütmeyi amaçlar, ancak iktidarını ve rejimi pekiştirmesi ile birlikte aydın ve bürokrasi merkezli bir parti konumuna gelmiştir (Uyar, 2011: 69). CHP'nin kurumsal kimliğinin oturmakta zorlandığı bu dönem, gelecekte birçok kesimin farklı CHP anlayışına sahip olmalarına yol açmıştır (Parla, 1992: 23). Tezin amacı ile eş güdümlü olarak elit kadro partisi ile sosyal demokrat kitle partisi arasındaki tartışmalarda tek parti özgül bir ağırlığa sahiptir (Çelik, 2023: 33-34). Çalışmanın odağındaki dönüşümde ifade edilen elitist CHP, birçok açıdan kimlik siyasetinin ön plana çıktığı bu döneme öykünmüştür.

Kimlik siyaseti üzerinden elitist bir parti modeline sahip olan CHP'nin DP iktidarında kendini yeniden şekillendirmesini incelenmiştir. Bu dönem, CHP'nin kendine modern siyasi yelpazede yer aramasından dolayı önem arz etmektedir. Bu dönemde seçkin ve demokrasi kavramlarından demokrasi tercih edilmiştir (Karpat, 2015: 42-43). Bu on yıl CHP'nin muhalefet kavramı etrafında rekabetçi demokrasiye alışması ile geçer. Artık devlet partisi kimliğinden çıkarak sosyal, iktisadi ve kültürel açıdan kendine bir taban yaratmalı modern parti örgütlenmesini inşa etmesi gerekmiştir (Saç, 2023: 91). Elit partinin sönmülmesi ancak yeni örgütsel modelin inşa edilememesi sürecin temel buhranı olmuştur (Karpat, 2015: 46). Çünkü bu durum parti için bir zaruriyet olduğundan dolayı CHP'nin tek parti rejiminde halk için halka rağmen politikası, özellikle alt gelir

grupları ve kırsal kesimin DP etrafında örgütlenmesine yol açmıştır (Çınar vd., 2023: 491). Halktan kopuk yıllardan sonra CHP'nin halkı anlaması ve siyasi yelpazede nereye oturacağına dair karar vermesi gerekmektedir. Halkçılık kavramına sığınan parti, kavramın sınıf çatışmasını dışlayan anlamından dolayı sosyal demokrat dönüşüme kadar yoksul kesimlere seslenemez (Timur, 2013: 167). Bu doğrultuda, demokrat ve ilerici aydınların oluşturduğu *Forum Dergisi* ve *CHP Genel Sekreterliği Araştırma Bürosu* çalışmaları incelenmiştir. Bu iki oluşum sosyal demokrasi fikrinin modern ölçekte ilk defa gündeme gelmesini sağladığından dolayı önem arz etmektedir (Emre, 2013: 60). Tezin temel konusu olan elitist kadro partisinden sosyal demokrat ve halkçı bir partiye geçişin nasıl olacağına dair teorik alt yapı bu kurumlar ile yaratılır. Ayrıca sosyal demokrat bir belge niteliğine sahip *İlk Hedefler Beyannamesi'nin* sosyal demokrat CHP kimliğindeki etkisi de irdelenmiştir (Tuğluoğlu, 2017: 297-298).

1950'li yıllardaki kimlik arayışının en sonunda sosyal demokrasinin CHP siyasetinde başat kimlik haline geldiği 1960-1980 arası dönem incelenmiştir. Kılıçdaroğlu döneminde evrensel ilkelere uyumlu sosyal demokrat partinin örgütsel temelleri, 1960-1980 arasındaki ortanın solu düşüncesi ile atılmıştır (Ahmad, 1992: 315). Ayrıca siyasi, toplumsal ve iktisadi dönüşümün sosyal demokrasiye açtığı alana odaklanılmıştır. Parti içi mücadele ve ideolojiler arasındaki iktidar savaşları ile devam eden bu dönem, CHP'de sosyal demokrat düşüncenin inşa edilmesini sağlamıştır (Heper, 2011: 181). İsmet İnönü'nün slogan şeklindeki ortanın solu söyleminden Ecevit'in programatik ve özeleştirici veren halkçı demokratik soluna geçiş yapılır. Özellikle geçmişe dönük laiklik eleştirisi ve gelir adaletsizliği üzerinden gerçekleştirilen sınıfsal siyaset incelenmiş ve Kılıçdaroğlu döneminde öykünülen tarihsel örnek olduğu belirtilmiştir. Partinin geçmişine verilen özeleştirici ise Kılıçdaroğlu'nun helalleşme çıkışı ile beraber incelenmiştir. Çalışmada, muhafazakar cumhuriyetçi Turhan Feyzioğlu ve CGP geleneğinin 2000'li yıllardaki ulusalcı kadrolara düşünsel yakınlığı belirtilerek karşıtlıklar üzerinden benzerliklerin üzerinde durulmuştur (Selçuk, 2023: 155).

Bölümde, 12 Eylül Askeri Darbesi ve neoliberal politikalar ile zedelenen sosyal demokrat hareketin durumu irdelenmiştir. Geçmişin sosyal demokrat birikiminin SHP ile devam etmesine karşın, neoliberalizm ve post modern düşüncenin yeni kurulan CHP'nin sol

politikaları yıktığı üzerinde durulmuştur (Bora, 2017: 178-179). Yeniden kurulan CHP'nin sol birikimin, siyaset yapma şekli ve örgütsel yapısından tasfiyesi ile laiklik ve milliyetçilik odaklı sağ Kemalist bir anlayışa sahip olduğu iddia edilmiştir (Bora, 2017: 120). Yükselen neoliberal kimlik politikalarının CHP'deki tezahürü olan milliyetçilik ve laiklik kavramlarının izi sürülmüştür. Çalışmada, halk yerine devlete odaklı siyaset yapılan Deniz Baykal döneminde; rejimin bekası söylemine öncelik verildiği öne sürülmüştür. Muhafazakarlığa karşı laiklik, Kürt milliyetçiliğine karşı Türk milliyetçiliği gibi etnik ve dini kimliklerle yeni bir antagonizma inşa edilmiştir (Emre, 2015: 393). Baykal döneminin muhafazakâr cumhuriyetçi örgütsel yapısı vasıtasıyla, CHP'de özellikle Ecevit ile kurulan yoksul sınıflarla yakın ilişkilerin koptuğu ifade edilmiştir (Güneş-Ayata, 2010: 112-113). CHP'nin muhalefette bulunduğu bu dönem; elitist kurumsal yapısının oturması, halk nezdinde devlet partisi imajının yeniden gün yüzüne çıkması ile onun halkla bağını koparmasına yol açtığı iddia edilmiştir. CHP'nin örgütsel döngüsünün sol eğilimli yeni aşaması ise Kemal Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanı olması ile başladığı çalışmada öne sürülmüştür.

2010-2023 yıllarını kapsayan Kemal Kılıçdaroğlu dönemi, tezin üçüncü bölümünü oluşturmuştur. CHP'nin iki parti modeli arasında yaşadığı git gel sonucunda, Kılıçdaroğlu'nun Genel Başkanlığı ile birlikte sosyal demokrat yeniden inşa süreci girildiği iddia edilmiştir (Cıngı, 2013: 132). Çalışmanın temel sorunu olan CHP'nin elitizm ve sosyal demokrasi çelişkisine Kılıçdaroğlu döneminde aranan sosyal demokrat çözüm bu bölümde irdelenmiştir.

Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanlığına ilk kez seçilmesinden sonra oluşan parti içi eski kadrolar ile sosyal demokrat söylemler arasındaki güç mücadelesi; kimlik siyaseti yerine yolsuzluk, yoksulluk, gelir adaletsizliğine yönelik politikalar ile CHP'nin özellikle tek parti dönemi ve Baykal dönemindeki ötekileştirilenler ile diyalog ortamı yaratılmaya çalışıldığı üzerinde durulmuştur. Diyalog ortamı; partiye katılan farklı etnik, dini ve siyasi isimler ile somutlaşmıştır (Tosun, 2012). Parti içi sınıfsal siyaseti kemikleştirmeye çalışırken parti dışında demokrasi ve eşit yurttaşlık yaklaşımları ile kutuplaşmaları yıkmaya odaklanılmıştır. Kutuplaşmaları yıkma arzusu ise yeni bir antagonizma kurma çabasından dolayıdır. Özellikle ordu, yargı ve bürokrasi ile kurulan ittifakın CHP'nin

halka inmesi konusundaki en büyük engel olduğu düşünülmektedir. Partinin kimlik siyaseti üzerinden yarattığı antagonizmaları yıkmadan, sınıfsal yeni bir kutuplaştırma yapılamayacağı için bu yöntemin kullanıldığı çalışmada belirtilmiştir (Kömürcü, 2011: 38). Eski olan her şeyin buharlaşıp yeni bir toplumsal, siyasi ve kültürel yapının ortaya çıkması ise *Gezi Parkı Olayları* ile meydana geldiği iddia edilmiştir.

Gezi ile başlayan yeni toplumsal hareketten, darbe girişimi ile ortaya çıkan depolitizasyon dönemine giden süreç incelenmiştir. Çalışmada, toplumsal hareketlerin CHP'yi tarihsel olarak sol düşünceye yaklaştırdığı, Gezi'nin de yeni CHP'yi bu açıdan etkilediğinin altı çizilmiştir. Partinin gerçekleştirdiği dönüşüm ile paralel bir şekilde toplumda da kimlik siyaseti anlayışının geri plana atıldığı bu dönemde, demokrasi ve sosyal haklar üzerinden yeni toplumsal kutuplaşma meydana gelmiştir (Gençoğlu-Onbaşı, 2016). Yeni birliktelikleri tabandan tavana bir ittifak şeklinde dizayn etmek isteyen CHP'nin, sosyal demokrasi düşüncesini daha da ön plana çıkarıp demokrasi üzerinden de farklı kesimler ile ortaklaşmayı amaçladığı iddia edilmiştir (Altunoğlu, 2014). Partinin yazılı ve sözlü iletişim kanalları incelenmiş; gelir adaletsizliği, yoksulluk ve yolsuzlukla mücadele ile sosyal refah devletinin ön plana çıkan politikalar olduğu görülmüştür (CHP, 2014 ve CHP, 2015a).

Toplumsal hareketlerin etkisiyle CHP'nin iktidara karşı yürüttüğü politikalar darbe girişimi süreci ile birlikte geri plana çekilmiştir. Çalışma, iktidarın sert politikalarına karşı halkın depolitizasyonu ve CHP'nin savunmaya çekilişine odaklanmıştır. Bu çevrilmeyi aşabilmek adına Kemal Kılıçdaroğlu'nun başlattığı *Adalet Yürüyüşü*, elit parti ve sosyal demokrat kitle partisi çelişkisinde bir dönüm noktası olduğu iddia edilmiştir (Özdemir, 2023: 307-308). CHP geçmişindeki *Cumhuriyet Mitinglerinin* laiklik temelli dar ve halkçı olmaktan uzak içeriğine karşı, Adalet Yürüyüşü hem toplumun büyük bir kesimini kapsamakta hem de sol içerik barındırdığı düşünülmektedir (Kesgin, 2018). Bu yürüyüşün içeriğinin incelenmesi geçmişle olan farkın anlaşılmasını sağlar. Ayrıca yürüyüş Gezi ile ortaya çıkma potansiyeli oluşan demokratlar birliği konusunda önemli bir eşittir. Parti içi mücadelede ise ulusalcı kadroların son iktidar mücadelesi de başarısız olur (Türk, 2018). Böylece CHP'nin parti içi sosyal demokrat, partiler arası demokratlar birliği arzusunun önünde örgütsel bir engel kalmadığı üzerinde durulmuştur.

Yerel seçimlerle birlikte doğan umuttan, CHP içerisinde gelişen sosyal demokrasinin ve demokratlar birliğinin iktidarı hedeflediği 2023 seçimleri incelenmiştir. Gezi Parkından itibaren yükselen kent ittifakının sonucunda ortaya çıkan yerel seçimler başarısı ve halkçı belediyeçiliğin CHP’de sol politika için önemi üzerinde durulmuştur (Koca, 2020). Covid-19 Pandemisi gibi küresel bir soruna ile derinleşen gelir adaletsizliğine karşı CHP; sosyal refah devleti, halkçı belediyeçilik, yoksullukla mücadele gibi Kılıçdaroğlu döneminin başat söylemlerine daha fazla sarıldığı ifade edilmiştir (Alsancak ve Balcı, 2021: 115). Bu sınıfsal ayrımların derinleşmesi ve demokrasinin zedelenmesi üzerine, CHP’nin sol tarihindeki önemli belgelerden biri olan *İkinci Yüzyıla Çağrı Beyannamesi* kurultay tarafından kabul edilmiştir. CHP’nin halkçılığa ve sola yaklaştığı dönemlerde kabul edilen temel belgelerden biri olması, partinin yıllar içinde şekillenen kurumsal dönüşümü kalıcılaştırma arzusu olduğu iddia edilmiştir (Emre, 2022).

CHP kemikleştirdiği sosyal demokrat kimliği ile katıldığı demokratlar birliğinin sol kesimini oluşturur. Ancak bu durum CHP’nin sağ ideolojiye yaklaştığı eleştirilerini ortaya çıkarsa da ittifakların kendinden olmayanlar ile yapıldığı ve parti içi ideolojide daha keskin, parti dışı ilişkide ise daha kapsayıcı olma durumundan kaynaklandığı iddia edilmiştir (Uğur-Çınar ve Açıköz, 2023: 621-625). Kılıçdaroğlu dönemine dair bir diğer eleştiri ise sağ söylemler kullanıldığı üzerinedir. Türkiye sosyolojisi yıllar içinde dönüşüme uğramıştır. CHP’nin alt sınıflar ile kurduğu tarihsel ittifakın parti ve halk ortaklaşması tarafından bozulması ve halk yerine devletin ön plana koyulması ile yoksul kesimlerden uzaklaşmıştır. Bu kopuş CHP’nin elitist kadro partisi hüviyetine sahip olmasının yanı sıra siyasal sistemdeki dönüşümle de ilgilidir (Özdemir, 2023: 316). Böylece alt gelir grubunun önemli bir kısmı, milliyetçilik ve muhafazakarlık düşüncelerine yaklaşır. Kılıçdaroğlu döneminde yeniden bağlantı tesis edebilmek adına sol siyaseti sağ söylemlerle ulaştırılmaya çalışıldığı iddia edilmiştir. Ancak 2023 seçimlerinde de anlaşılacağı üzere CHP’nin, parti içi sosyal demokrat parti dışı demokrasi temelinde oluşan siyasetinin seçmen karşısında istenilen karşılığı bulmadığı görülmüştür. Tezde bu durumun ortaya çıkmasında etkili yaklaşımlardan biri olan, partide ve Kemal Kılıçdaroğlu’nun söylemlerindeki popülizm eksikliği irdelenmiştir.

1.BÖLÜM

SOSYAL DEMOKRASİ, PARTİ VE LAİKLİK

Bu tezde, CHP'nin elitizm ve sosyal demokrasi arasında kaldığı tarihsel ikilem incelenmiş ve Kılıçdaroğlu döneminde sosyal demokrasi lehine çözüm arandığı iddia edilmiştir. CHP; cumhuriyet rejimini kuran, Türkiye'yi çok partili demokrasiye geçiren ve sosyal demokrat geleneği inşa eden partidir. Bu süreçlerdeki CHP, farklı örgütsel yapılara ve siyasi söylemlere sahip olmuştur. Tezin amacı doğrultusunda üzerinde şekilleneceği kavramsal temel bu bölümde ele alınacaktır. CHP'nin yaşadığı dönüşümü açıklayabilmek için sosyal demokrasi, elit parti ve sosyal demokrat kitle partisi modelleri ile laiklik kavramları incelenmiştir.

Çalışma açısından ele alınacak kavramların başında sosyal demokrasi gelmektedir. CHP sosyal demokrat bir parti olmasına rağmen hiçbir zaman işçi sınıfı partisi olmamıştır (Çakır ve Göktaş, 1991: 20). Bu sebeple sosyal demokrasinin demokratik niteliği ve işçi sınıfı ile kurduğu tarihsel bağın yanı sıra toplumun geneli ile kurduğu modern siyaset biçimi incelenmiştir. İşçi sınıfı ve kuramcılarının demokratik yollarla kapitalizmi ıslahı çağdaş sosyal demokrasi anlayışını meydana getirmiştir (Güriz, 2011: 261). Bu anlayış yıllar içinde demokrasinin gelir adaletsizliğini dengeleyici bir perspektifle okunmasını doğurmuştur. Sosyal demokrasi düşüncesinin öznesi olan sosyal demokrat partiler modern anlamda işçi sınıfının ötesinde halkın partisi olmayı amaçlar. Böylece halk içerisinde kitleleşmeye çalışırken, elit partiler geniş halk kitleleri yerine seçkinler arasında güç kazanır.

Elit partiler ve sosyal demokrat partiler, dayandıkları toplumsal kesim üzerinden kitle veya kadro partileri olabilmektedir (Duverger, 1974: 1906-107). Bu iki parti tipinin ortaya çıkışı dayandıkları taban, örgütlenme biçimi, toplumsal ağları ve ilkelerindeki değişim gibi nesnel gereklilikler üzerinden şekillenmiştir. Benzer bir şekilde siyasi partiler de nesnel gereklilikler doğrultusunda farklı tiplere bürünmüştür. Bu iki parti tipi, tezin iddiası doğrultusunda Kılıçdaroğlu dönemindeki sosyal demokrat yeniden inşa süreci için incelenmiştir. Son olarak elitist ve sosyal demokrat CHP dönemleri arasındaki kopuşun temel kavramını oluşturan laikliğe bakılmıştır.

Laiklik kavramı, elit parti modelinin egemen olduğu CHP için rejimin bekası ile neredeyse eş değer bir anlama gelmiştir. Rejimi laiklik kavramı ile sınırlandıran CHP, temel siyasi misyonunu bu rejimi korumak üzerinden okumuştur (Özyürek, 2007: 9). Sosyal demokrat kitle partisi olduğunu iddia eden bir partinin siyaseti kimlikler üstü okunmalı ve sınıfsal bir nüve taşımalıdır. Ancak CHP tarihindeki ayrık dönemler haricinde laiklik kavramını ön plana çıkararak yoksulluk ve emek mücadelesi gerçekleştirilmemiştir. Bu kavram tezin konusu olan Kılıçdaroğlu dönemindeki laiklik odaklı elitist partiden, halkçı sosyal demokrat kitle partisine geçişi açıklayabilmek için önemlidir. Sosyal demokrasi, parti türleri ve laiklik kavramı hem Türkiye tarihinin izdüşümü olan CHP'yi hem de Kılıçdaroğlu dönemindeki değişimi anlayabilmek için incelenmesi gereken kavramlardır.

1.1. HALKA DOĞRU BİR ROTA: SOSYAL DEMOKRASİ

Her toplumun demokrasi algısı birbirinden farklıdır. Ortaya çıkışından bu yana demokrasi kavramına birden çok anlam yüklenmiştir. Çağdaş demokrasiler genel olarak sınırlı çoğunluk egemenliği, seçim usulleri ve iktidarın temsil yoluyla devredilmesine dayanır. Ancak günümüzde çoğunluk yönetiminden azınlığın da sisteme dâhil edildiği çoğulcu yönetim biçimleri, demokrasi teorisinde kendine daha fazla yer bulur (Sartori, 2014: 50). Tarihsel açıdan çoğunluk egemenliği demokrasi kuramında kabul gören ilk yaklaşımdır. Çoğunluk egemenliğinin ampirik ve normatif sınırları bulunmaktadır (Lijphart, 1999: 126). Toplumsal açıdan çoğunluğun sahip olduğu egemenlik, azınlığın siyasal sisteme uyum sağlamasını engeller. Çoğunluk sisteminin katı bir şekilde uygulanması demokratik bir mutlak monarşiden veya çoğunluğun tiranlığından öteye geçmez (Lijphart, 1977: 100). Ancak çoğunluğa sahip olmayan grupların siyasal sürece katılma talepleri sonucunda çoğulcu demokrasi anlayışı gelişir. Batı demokrasisinde etkili olan çoğulcu yaklaşım, her kesim yurttaşı siyasal sistemin merkezine koyar. İnsanın araç değil amaç olduğu çoğulcu demokrasiler, çoğunluklar tarafından yönetilse de toplumun geri kalanını özel temsil sağlayarak sisteme muhalefet statüsü ile dahil eder. Böylece temel hak ve özgürlükler bütün toplumsal tabakalar için güvenceye alınır (Tunç, 2008: 1117).

Uluslararası sistemin temel olarak kabul ettiği siyasal yapının demokrasi olması sebebiyle, demokratik ilkelere bağlı olmayan iktidarlar dahi nevi şahsına münhasır demokrasi anlayışları üretmeye çabalamışlardır (Sartori, 2014: 18). Demokrasinin tamamlanmamış yapıya sahip bir süreç olması, demokratik olmayan ülkelerin demokrasiye geçişi, yeni demokrasi ile tanışmış ülkelerde kurumların tesisi ve korunması, demokrasiye sahip ülkelerin de kavramın pratikte mükemmelleşmesi yönünde çalışmasını gerekli kılmıştır (Dahl, 2015: 8). Bu karmaşık süreçler farklı sosyo-ekonomik yapılar ve uluslararası gelişmeler ile demokrasinin farklı biçimlerinin gelişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda demokrasinin özellikle sosyo ekonomik yönden eksiklerini tamamlayan sosyal demokrasi, ona toplumcu ve eşitlikçi bir nitelik kazandırmıştır (Gül, 2008: 162).

Sosyal demokrasi, 19. yüzyılın ikinci yarısında siyaset sahnesine çıkmıştır. Ütopik ve bilimsel sosyalizmden farklı olarak, kapitalist sistemi devrim ile yıkmak yerine demokratik yollarla ıslah etmeyi amaçlamıştır (Berman, 2006: 191). Sosyal demokrasi kavramı tarihsel olarak kullanılmasına rağmen yöntem olarak ihtilal ve demokrasi yol ayrımından itibaren kimliğini bulmuştur (Turşucu, 2008: 78). Kökleri işçi sınıfına dayanan sosyal demokrasi, demokratikleşme yolu ile anlam değişimine uğrayarak başta küçük burjuvazi olmak üzere toplumun belirli diğer kısımları ile ittifak yapılması sonucu oluşmuş ve gelişmiştir. Kuramın başındaki “sosyal” kavramı; kapitalist sistemin devlet tarafından ıslah edilmesi, bölüşümde adaletin sağlanması ve katılımcı role vurgu yapmaktadır (Schmidt, 2002: 156). Sosyal demokrasi, modern anlamda demokrasinin meşruluğunu sağlayan toplumsal koşulları desteklemesi ve evrensel insan hakları ile birlikte gelir dağılımında adaleti demokratik yollarla tesis etmesi açısından kapsamlı bir siyasi düşüncedir (Meyer ve Hinchman, 2015: 9).

Demokrasinin kapitalizmle birlikte belli bir azınlık çevresinde gelişmesine başkaldırı olan sosyal demokrasi kuramı, demokrasinin; siyasal katılımı toplumun her kesimine yaymak, siyasal eşitliği tesis etmek, ekonomik refahı emekçi kesimlere de aktarmak gibi işlevleri olduğunu iddia eder. Ayrıca sosyal demokrasi, kamusal çıkarların burjuvazi çıkarları ile eş anlamlı olmasına karşı bir söyleme sahiptir (Schmidt, 2002: 155). Çünkü yurttaşların tamamı ile sosyal açıdan kurulacak eşitlik demokratik devleti meydana

getirmiştir (Gombert vd., 2010: 71). Sosyal demokrasi için demokratik bir devletin yolu en temelde sınıflar arası ilişkilerin giderilmesi ile meydana gelir. Alman sosyal demokrasinin önemli figürlerinden olan Karl Kautsky'e göre (1990: 117) demokrasinin işçi sınıfı için avantajlarının başında yasama aygıtı üzerinden hükümeti denetlemesi olduğunu belirterek işçi sınıfının seçimler ile devletin kapitalist niteliğini gelir adaleti lehine düzenleyebilir. Eduard Bernstein'e göre (1991: 151-153) kapitalizm ve liberal demokrasinin özgürlük ile gelir adaleti dengesini sağlayamaması, sosyal demokrasinin siyasal alanda önünü açmıştır. Bu bağlamda sosyal demokrasi, iktisadi dengenin sağlanması amacıyla devleti ön plana çıkarmıştır. Sosyalist siyasetin temel kavramlarına demokrasi, insancılık ve barış kavramlarını eklenerek sosyal demokratik yaklaşımın temellerini atmıştır. Buna ek olarak ulusal vatanların yabancı istilasına karşı savunulmasının sosyalist siyaset için de zorunluluk olduğunu belirtmiştir (Güriz, 2011: 61-62). Bu iddialarla birlikte sosyal demokrasi yaklaşımı rekabetçi demokrasilerde meşru bir konuma gelir ve toplumun büyük kesimine hitap etmeye başlar.

Toplumun her kesimi tarafından kabul edilebilecek temel fikirler adalet kavramını şekillendirir. (Gombert vd., 2010: 21). Bu sebeple adalet, sosyal demokrasi düşüncesinin başat kavramlarından biri olmuştur. Eşitliğe göre adalet kavramının yıllar içinde ön plana çıkması sosyal demokrasinin belli sınıflar yerine halkın geneline seslenmesini sağlamıştır. Modern toplumsal sistemin sürdürülebilirliği, sisteme dâhil olan kesimlerin duydukları güven ile doğru orantılıdır. Adalet ise demokrasi ve demokratik kurumlara güveni sağlayan temel kavramdır. Kamusal alanda herkesin eşit çıkarının sağlanması adalet ile mümkün olur (Habermas, 1999: 42).

Gelir dağılımının rahat ve etkin sağlanabilmesi için yerel yönetimlerin güçlendirilmesi anlayışı hâkimdir. Demokrasinin yerel ihtiyaçları karşılaması için güçlenen yerel yönetimler, bölgesel sorunları bölgesel bilinç vasıtası ile çözer. Toplumun kılcal damarlarına demokrasinin yayılması katılımcı yerel yönetimler ile sağlanır (Gombert vd., 2010: 82). Anti demokratik uygulamaların azaltılması ve çözülmesi daha küçük unsurlar olan yerel yönetimlerden başlar. Güçlenen yerel yönetimlerle demokratik yönetimin ilk örnekleri vuku bulur (Emrealp, 1991: 59). Bu sebeple yerel yönetimler sosyal demokrasinin halkla temasını artırıp daha geniş kitleye yayılmasına yardımcı olur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası büyüyen refah devleti anlayışı, demokrasinin temel kavramlarından birini oluşturur. Sosyal refah devletini ön plana çıkaran sosyal demokrasi, politik saiklerin ekonomik mücadeleler üzerinden belirlendiğini belirtir (Cem, 1998: 184–188). Yirminci yüzyılın sonlarına doğru sosyal demokrasinin temel karşıtlığını neoliberal politikalar oluşturur. Neoliberalizme karşı halkçı politikalar ve yeni yollar aranmalıdır. Reel sosyalizmin çöküşü, sosyal demokrasinin sınıf kavramından halk kavramına yaklaşmasına yol açar. İngiltere başta olmak üzere üçüncü yol yaklaşımları ortaya çıkar (Cem, 1998: 225–227). Katılımcı demokrasinin genişletilmesi sosyal demokrasinin önceliklerinden biridir.

Elitler tarafından kurulan demokrasi, bireysel temsil yerine gruplar arası çıkar mücadelesini meydana getirir (Sartori, 2014: 185). Elitler ve onların temsili üzerinden kurulan sistem, demokrasinin eşitlikçi ve katılımcı özünden uzaklaşır. Demokrasinin seçimlere indirgenemeyeceğini iddia eden katılımcı demokrasi kuram, kamusal ölçekte bireylerin katılımının genişlemesi ve daha eşit ve aktif bir toplum yaratmayı hedefler (Koyuncu-Lorasdağı, 2023: 65-68). Günümüzde bu yurttaş eşitliği yaklaşımı, sosyal demokrasinin sınıflar arası ittifak söyleminde güçlü bir yer almıştır. Katılımcı demokrasinin temel özellikleri; yurttaşların kendi hayatlarında son karar verici olmaları, yurttaşların karar alma süreçlerine aktif katılımı, siyasal eşitlik, katılımın eğitsel işlevi, katılımın normatif değeri, yurttaşlık ve siyasal katılımın en geniş anlamda değerlendirilmesi ve kamu görevleri üzerinde halkın daha fazla denetimi olarak karşımıza çıkar. Böylece kamusal alan ve kolektif karar alma süreçleri siyasal temsilin ötesine taşınması amaçlanır (Koyuncu-Lorasdağı, 2023: 72-73).

Neoliberalizmin yükselişi, demokrasinin ekonomik adalet uygulamalarını sekteye uğratar. Gelir dağılımının bozulması ve kapitalist sistemin güçlenmesi için demokrasi farklı bölgelerde farklı kısıtlamalara maruz kalır. Neoliberal politikaların uygulanması otoriter ve anti demokratik yönetimler eliyle gerçekleşir (Ataay, 2011: 149). Ekonomik adalet, özgürlük ve siyasal temsilde eşitlik gibi sosyal demokrasinin temel kavramları neoliberalizmin altında ezilir. Siyaset alanının halktan koparıldığı ve uzmanların eline bırakıldığı neoliberalizm dönemi, demokrasiyi de metalaştırır. Neoliberalizm sonrası demokrasi tartışmaları devletin gelir adaletinde eşitliği sağlamanı, sosyal politikalar ve

kamusal alan üzerinden ilerler. Temsili demokrasinin krizi halkçı, çoğulcu ve katılımcı bir anlayışın gelişmesi ile mümkündür (Yıldırım, 2018: 130). Bu toplumsal, siyasi ve kültürel değişim sosyal demokrasinin yeni bir blok üzerinden hegemon bir lider olmasına ve neoliberal politikalara karşı geniş halk kitlelerini örgütlemesini sağlayabilir.

Küreselleşme karşısında insan, çevre ve sosyal hakların korunması, toplumsal fırsat eşitliğinin sağlanması ve ulus aşırı şirketler karşısında demokrasinin güç yitirmemesi sosyal demokrat düşüncenin siyasi söylemlerinden bazıları olarak karşımıza çıkmıştır (Şenatalar, 2013: 69). Bu sebeple refah seviyesinin artması, uluslararası sisteme dâhil olma ve yurttaşların dünya vatandaşı konumuna gelmesi demokrasinin yaşadığı krizleri aşması sosyal demokrat bir anlayışla mümkün olacağı düşünülmektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 88).

Krizleri demokratikleşme sorununu düşünmeden çözmeye çalışan yönetimler, uzun vadede çözümden uzaklaşır. Demokrasi ile ilişkili olmadığı düşünülen birçok sorun da demokrasi kavramı üzerinden okunmalıdır. Anti demokratik yönetimlere karşı mücadele, demokratik blok düşüncesi etrafında inşa edilmelidir. Çalışmada incelenen Kılıçdaroğlu dönemi CHP, sosyal demokrasi söylemi üzerinden siyasetini şekillendirir. Siyasi söylemler ile toplumsal demokrasi bloğu kurmayı amaç edinen CHP, toplumsallaşma için ise kendi örgütsel yapısını dönüştürmek zorundadır. Toplumun geniş kesimleriyle birlikteliği önündeki engel olan elitist parti modeli yerine sosyal demokrat köklerine iner. Bu sebeple yapılan çalışmadaki CHP parti modeli dönüşümünü açıklayabilmek için siyasi parti teorileri analiz edilmelidir.

1.2. HALKSIZ VE HALKÇILIK ARASINDA PARTİLER

Siyasi partiler, modern toplum yapısı ve demokrasinin ortaya çıkması ile oluşmuş örgütlerdir. Siyasi partiler, parlamenter faaliyetlerin ve temsil süreçlerinin yürütülmesinde rol alan kurumlar olarak ortaya çıkar (Bottom, 1987: 27). Siyasi partiler; bir örgüt, taraftar kitlesi veya ileri gelenler topluluğu olarak tanımlanabilir (White, 2005: 8). Siyasi partilerin temel işlevleri: temsil, seçkin grupların oluşturulması ve devşirilmesi,

hedef belirleme, çıkarların dile getirilmesi ve birleştirilmesi, toplumsallaştırma ve seferber etme ve yönetimin örgütlenmesidir (Heywood, 2018: 342). Partiler çeşitli toplumsal grupları temsil eder. Bu temsil, belirli bir toplumsal ve siyasi çıkarın ya da çıkar grubunun örgütleyicisi olmaları ile ilgilidir. Bununla birlikte grupların çıkarları arasında bir ortaklaştırma sürecini meydana getirir (Atılğan ve Özdemir, 2018: 244). Partiler, toplumların kolektif iradelerini birleştirerek ortak amaç doğrultusunda hareket etmelerini sağlayan araçlardır. Siyasi amaçların uzun vadede gerçekleşme ihtimaline karşı, toplumsal örgütlenme ve örgüt bilincini geliştirmeyi de hedef haline getirirler. Seçmene ulaşabilme adına tutarlı politik hedefler belirleyen siyasi partiler, modern siyasal sistemin başat unsurlarıdır (Heywood, 2018: 343 ve Özbudun, 1977: 19).

Devletin ve siyasi partilerin demokrasi ile kurduğu ilişki birbirini besleyen döngüsel bir süreçtir (Michels, 2021: 4). Partinin demokratik niteliğini belirleyen temel unsurlardan biri de parti içi demokrasidir. Parti içi demokrasinin güçlenmesi bir ülkedeki demokrasinin gelişmişliği ile doğrudan ilgilidir. Köklü demokrasilerde, oturmuş ve sistematik bir yapıya bürünmüş parti sistemleri bulunur (Mair, 2006: 69 ve Güneş-Ayata, 2010: 210). Siyasi partiler, temsil ettiği kitlenin çıkarlarını iktidara taşıma hedefiyle tabanlarını demokrasi kavramı üzerinden genişletirler. Rekabetçi siyasal sistemlerde partiler, hükümetin kurulması ve onun desteklenmesi üzerine örgütlenmiş organlardır. Ancak partiler iktidara gelemese de hem aktif yurttaşlık sağlamaları hem de muhalefet olarak halk adına iktidarı denetleme işlevlerine sahiptir. Ayrıca siyasal hatlarını dönüştürerek modern siyasal sistemin temel özelliklerinden bir olan iktidar değişimlerine kendilerini hazırlarlar (Baykan, 2023: 252-253).

Ekonomik, siyasi ve toplumsal gruplar fikirlerini berraklaştırıp tek bir ağızdan yönetici erke ulaştırabilecek örgütlere ihtiyaç duyarlar. Siyasi partiler sayesinde toplumsal alt gruplar temsiliyet elde edebilmektedir (Michels, 2021: 19). Partiler yurttaşların tamamını siyasal katılım sürecine entegre etmeyi amaçlar. Toplumdaki her bireyin temsilini seçimlere etkin katılımı sağlanmaktadır (Katz ve Crotty, 2006: 1-2). Bu doğrultuda yurttaşların siyasi hak ve yükümlülüklerinin farkındalığını artıran partiler, demokraside önemli bir rol oynar (Huckfeldt ve Sprague, 1992: 70).

Siyasal katılımın en önemli örgütleri olan partilerin; içinde doğduğu ülkenin yerel unsurlarını muhafaza ederek belli demokratik reformları gerçekleştirmek, kısa ve uzun vadeli siyasi programlar belirlemek, belirledikleri siyasi programları dayandıkları toplumsal sınıf üzerinden ideolojik bir alt metinle temellendirmek, programlarını yürürlüğe sokmak için siyasi iktidarı kazanmayı hedeflemek, seçim veya seçim dışı yollarla üyelerini niceliksel ve niteliksel olarak büyütmek ve büyüme süreçlerinde farklı yan araçlar oluşturmak gibi yapısal özellikleri ve hedefleri bulunur (Atılğan ve Özdemir, 2018: 239).

Modern parti sınıflandırmasının tarihsel sürecinde ortaya çıkan ilk model elit partidir. Elit partiler, kurumsal yapıları asgari düzeyde olan, belli bir bölgedeki kişiler ve ağlar arasında kendini var eden örgütlerdir. Bu partiler bir ideolojiye sahip olmamakla birlikte zihniyet temsiline sahip olabilir (Gunther ve Diamond, 2003: 175-176). Elit parti zihniyeti ülkelerin yerel siyasi yapısına göre temel bazı kavramlar üzerinden ilerler. Bu kavramlar örneğin laiklik gibi üst yapısal kavramlardır. Bu partiler merkezi otoriteye duyulan saygıya ek olarak, yerel seçkinlerle kurulan ittifaka dayanır. Elit temelli partiler, yerel liderlerle pazarlık ve oy potansiyeline göre aday adaylığını belirler. Seçim seferberliği sürecinde dikey ağların mobilizasyonunu sağlar. Toplumsal alt tabakalara verdikleri mali desteklerle ulaşmaya çalışır. Elit parti yönetimi, toplumsal çıkar gruplarının ağırlığına göre belirlenir (Gunther ve Diamond, 2001: 15-16). Parlamento çıkışlı elit temelli partiler, geleneksel üst sınıflara bağlı veya üst sınıfları inşa etme amacıyla hareket eder. Ülkede oturmuş demokrasi ve toplumsal sınıfların eksikliği durumunda, elit partiler hem yatay ölçekte demokrasiyi geliştirmeyi hem de dikey ölçekte toplumsal sınıfları yaratmayı amaçlayarak çıkar grupları arasındaki dengeleri tesis etmeye çalışırlar. Demokrasinin gelişmesi ile birlikte elit yapılı örgütler yerini farklı tipolojideki partilere bırakır. Yerel çıkarların merkezi çıkarlara göre ön planda tutulduğu klientalist parti modeli ise elit parti modelinin bir alt dalıdır.

Yerel eşraf tarafından örgütlenen klientalist partilere, demokrasinin gelişmediği ülkelerde daha sık rastlanır. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde etkili olan bir parti modelidir. Klientalist partiler, sanayileşme ve kentleşme sonucunda klasik elit partilerin yerini almaya başlar. Parlamento dışı ve toplumun daha alt kesiminde oluşan farklı çıkar

gruplarının temsil sistemine dâhil olması, klientalist partilerin önünü açar. Büyüyen kentli seçmen gruplarından, patronaj ilişkileri ile seçim dönemlerinde partiye destek alınmaya çalışılır. Elit partiden klientalist partiye dönüşüm, gücün merkezi elitlerden yerel elitlere ve orta sınıfa geçişinin bir göstergesidir. Bu parti modeli alt ve orta sınıfların bir konfederasyonu şeklindedir (Gunther ve Diamond, 2001:14). Coğrafi, kişisel ve işlevsel grupların ileri gelenleri parti etrafında örgütlenir. Klientalist partiler devlet ve hükümet kaynaklarına ulaşımını artırdıkça güç kazanırlar. Bu sebeple klientalist partiler için temel hedef, iktidar mekanizmasının kontrolüne sahip olup örgütlendiği çıkar gruplarına kaynak aktarabilmektir. Özellikle sosyo ekonomik olarak alt kesimlerin yer aldığı coğrafyalarda klientalist politikalar daha yoğun uygulanır (Kılıçdaroğlu, 2020: 1-2). Tek parti rejimlerinin bulunduğu ülkelerde elit temelli partiler daha etkin olur. Rekabetçi demokrasinin eksikliğinden dolayı bu partilerin halkla temas kurması gerekmemiş onun yerine yerel eşraf ağları üzerinden bir yapı inşa etmiştir.

Anti demokratik ülkelerde, genellikle tek parti rejimleri veya tek partinin etrafında bulunan uydu partilerin dâhil edildiği sistemler bulunur. Tek parti rejimleri belli bir zihniyet etrafında örgütlenmiş ve devletle özdeşleşmiş örgütlerdir. Siyasal ve anayasal süreçlerin tek partinin elinde bulunduğu sistem, yerel ve merkezi elitler etrafında oluşur (Atılğan ve Özdemir, 2018: 246). Tek parti rejimlerinde patronaj ilişkileri güçlüdür. Partinin siyasal sisteme katılımcı mı yoksa onun kurucusu mu olduğuna göre elitlerle ilişkisi değişir. Elitlerin tek parti rejimindeki hakimiyeti, siyasi ve ekonomik sistemde eksikliği bulunan burjuvazinin elitler eliyle yaratılmasına olanak sağlar (Güneş-Ayata, 2010: 198). Çıkar gruplarının elit parti tarafından inşa edilmesi, partinin merkezi gücünü artırır. Gücün merkezi düzeyde yoğunlaşması, otoriter ve oligarşik yapının büyümesine yol açar. Elit örgütün tek parti rejimi eliyle büyümesi, sadece merkezi oligarşiyi değil aynı zamanda yerel oligarşiyi de inşa eder. Demokrasinin gelişmesi elit temelli parti modellerinin gücünü azaltır. Bu sebeple tek parti rejimlerinin elit partileri, farklı parti tipolojilerine dönüşmektedirler. Bunun en tipik örneği ise kitle partileridir.

Modern kitle partileri, Avrupa ölçeğinde ilk olarak işçi sınıfının hak arama mücadelesinde ortaya çıkar. Parlamento ve seçim odaklı olmadıklarından dolayı, seçim süreçleri dışında da aktif politik mücadelede bulunurlar. Partiler ideolojilerini yayma ve aktif üyelik bilinci

ile hareket ederler (Gunther ve Diamond, 2003: 177-178). Kitle temelli partiler çoğunlukla sosyal kuruluşlar, dini örgütlenmeler ve sendikalar gibi toplumsal örgütlenmelerden ortaya çıkmaktadırlar. Parti tabanı etkin olsa da seçim adaylıkları gibi temsilci belirlenmesi, partinin merkezi yönetiminin elindedir. Kitle partileri, merkezi yönetim seçimlerini yaparken partiye ve parti ideolojisine bağlılığı ön planda tutarlar. Seçim sürecinde ise partinin tüm üyeleri ve aygıtları aktif bir şekilde çalışma yürütür. Kitle partileri ideoloji ve programlar üzerinden siyasi örgütlenmesini oluşturur. Programlarında toplumsal çıkarların dar değil, olabildiğinde geniş olduğunu belirtirler (Gunther ve Diamond, 2001: 17).

Kitle partileri ideoloji ve programlar üzerinden siyasi örgütlenmesini oluşturur. Programlarında toplumsal çıkarların dar değil, olabildiğinde geniş olduğunu belirtirler (Gunther ve Diamond, 2001: 17). Geniş bir seçmen havuzuna ulaşmayı amaç edinen kitle partileri, yüksek seçim başarısı ile programlarını yürürlüğe sokmayı arzu eder. Kitle partiler sosyal bölünmüşlüğü farklı alanlarında kendilerini inşa etmiştir (Lupu, 2014: 333). Sosyal bölünme ile açılan alanda siyaset yapan bu kurumlar, toplumu harekete geçirmek için hükümet dışı organizasyonlarla yakın ilişkiler kurar. Elit partilerden farklı olarak kadrolarını sivil toplum, dayandıkları sosyal ve ekonomik gruplar üzerinden belirlemişlerdir. Bu yapılar kitle partileri aracılığıyla sosyal, siyasi ve ekonomik haklarını devletten talep ederler (Katz, 1990: 143). Kitle partilerin etkisinin artması toplumsal eğitimin artması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve siyasal bilincin kuvvetlenmesi ile ilişkilidir (Katz,1990: 145).

Elit partilerin siyasi yaklaşımlarında kitlenin oy tercihlerine önem atfedilmezken kitle partileri için bu durum temel varoluş sebeplerinden biridir. Seçme ve seçilme hakkının geniş kitlelere yayılması elitler açısından istikrarsız bir siyasi alan ve devletin temel dinamiklerini zedeleyici sonuçlara yol açacağı ifade edilir. Ancak kitle partileri bu gruplarla birlikte halkın genel görüşlerinin belirli programlar çerçevesinde uygulanmasını demokrasinin işlerliği için mühim görmektedir (McAllister, 1991: 238). Kitle partilerinin elit partilere göre yurttaşlarla siyasi yakınlığı yıllar içinde onları siyasal sistemin merkezine doğru taşımıştır. Çünkü halkın gündelik dertlerinin güncelliği elit partilerin tepeden inmece siyasi yaklaşımlarının önünde engel oluşturmuştur (McAllister, 1991:

240). Elit partilerin gücünün azalması kitle partilerinin gücünün artması ile paralel ilerlemiştir.

Kitle partisi yaklaşımlarında üç farklı partisi modeli bulunur. Bu üç model ideolojik olarak milliyetçi, dinsel ve sosyalist olarak sınıflandırılır. İdeolojik olarak sınıflandırılan kitle partilerinin, kendini demokratik sistem içinde var eden ve demokrasi karşıtı olan alt dalları vardır. Milliyetçi partiler, çoğulcu milliyetçi partiler ve aşırı milliyetçi parti olarak sınıflandırılır. Dinsel partiler, mezhepsel partiler ve fundamentalist partiler olarak sınıflandırılır. Sınıf partileri ise sınıf-kitle partileri ve Leninist partiler olarak ayrılır (Gunther ve Diamond, 2003: 180-183). Bu kitle partilerinden olan sınıf-kitle partileri genellikle çağdaş demokrasilerin temel aktörlerinden biri olan sosyal demokrat partiler olarak bilinir.

Sosyal demokrat partiler, sınıf temelli kitle partilerinin demokratik sürece dâhil olanlarını nitelendirir. Siyasal demokrasi kavramına ek olarak toplumsal demokrasinin de gerekliliği üzerinde durur (Schmidt, 2002: 160). Marksist sosyalist devrimci düşünce, özellikle toplumsal her kesimin siyasal sürece katılımının sağlanmasıyla yara alır. Demokratik katılımının genişlemesi ile ekonomik ve sosyal arzularını işçi sınıfının büyük kitleliliği ile sağlayacakları siyasal temsil üzerine kuran sosyal demokrat partiler doğar (Bilginer ve Ganioglu, 2023: 84).

Sosyal demokrat partilerin ortaya çıkış sürecinde üyelerinin çoğunluğunu işçiler oluşturmuştur. Yıllar içinde sosyal demokrat partilerin devrim arzusu yerine, demokratik süreç ile kapitalizmin ıslah edilebileceğine dair inançları, üye tipolojisini de değişime uğratmıştır (Emrealp, 1991: 59). Sosyal demokrat partiler zamanla tüm halkın partileri konumuna evrilmiştir. Sosyal demokrat partiler, parlamentoda temsil sağlayarak dezavantajlı gruplar lehine reform çalışması yürütmüştür. Bu sebeple sosyal demokrat partilerin tarihi değişimlere karşı adaptasyon sağlama tarihidir (Merkel vd., 2012: 13).

1864 yılında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden işçi temsilcileri ve aydınların oluşturduğu Enternasyonal Çalışanlar Birliği kurulmuştur. Ancak başta anarşist ve Marksistler arasındaki çekişmeler, örgütün dağılmasına neden olmuştur (Güriz, 2011: 219). Bu

dağılmadan sonra büyüyen işçi sınıfı 1889 yılında yeni bir Enternasyonal kurmuştur. Sosyalist Enternasyonal ismini alan bu birlik, yıllar içinde sosyalizmden sosyal demokrasi hareketine doğru nitelik değiştirmiş olsa da hala etkin bir şekilde varlığını sürdürmektedir (Güriz, 2011: 220). Yıllar içinde sosyal demokrat partilerin uluslararası birlik ve dayanışma ağı misyonu uygulamıştır. Örgütün nitelik değişimi 1951 Frankfurt Deklarasyonu ile resmi bir hal almıştır. Bu deklarasyonun önemli, sosyal demokrat partilerin sosyalizm arzusunda tam olarak koştuklarını ve yeni ilkelerin resmi olarak partilerin siyasetine girdiğini ifade etmesidir. Sınıf savaşımı ve sosyalist devrimden uzaklaşıldığı belirtilen deklarasyonda, ekonomik gücünün halkın geneline yayıldığı özgür insanlar toplumu yaratmak sosyal demokrasinin temel misyonu olarak açıklanmıştır (Güriz, 2011: 221). Bu deklarasyon doğrultusunda sınıflar arası gelir adaletsizliğinin devlet aygıtı ile giderilmesi, özgürlüğün ve sosyal adaletin tesis edilmesi, katılımcı demokrasinin yaygınlaştırılması, çevre ve kadın hareketleri ile iş birliğinin geliştirilmesi, inanç hürriyetinin korunması ve modern üretim aracılığıyla yoksulluğun giderilmesi amaçlanmıştır (Güriz, 2011: 222-224). Sosyal demokrat partilerin bu doğrultuda yeniden kendilerini şekillendirmeleri, uluslararası alanda bazı eski partilerin kendilerini sosyal demokrat kimlik üzerinden tanımlamalarını sağlamıştır. Sosyal demokrasi ile yeni tanışan ülkeler ve partiler için Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) önemli bir örnek olmuştur.

SPD işçi sınıfı içinde örgütlü ve sosyalist niteliğe sahip devrimci bir parti kimliğindeyken Kautsky ve Bernstein öncülüğünde evrimci niteliğe bürünmüştür. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sürecinde sosyal vatanseverlik iddiası ile savaşı desteklemiştir. Bu durum sosyal demokrat partilerin enternasyonal ve anti kapitalist ilkelerinde kırılma gerçekleştirmiştir (Güriz, 2011: 261). Savaş sonrası sosyal demokrat partiler için iki seçenek bulunmaktaydı; ya komünist bir devrim güzergahına girmek ya da sınıflar üstü koalisyonlar ile toplumun geneli için kapitalizmi ıslah edici reformist politikalar yürütmek (Emre, 2019: 27). Sosyal demokrat partilerin büyük bölümü ikinci yolu tercih etmiştir. Sadece sınıfsal siyasetin ötesine geçerek Keynesyen politikalar doğrultusunda üretimi düzenleme, planlı kalkınma ve yeniden dağıtım odaklanılmıştır (Emrealp, 1991: 147). Zamanla bu partilerde toplumcu siyaset ağır basmaya başlamıştır. Uzun yıllar iktidarda bulunan İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi (SAP) bu değişimde ilk saf

tutanlardan biridir. SAP amacını ‘‘Halkın Evi’’ adını verdikleri eşitlik, iş birliği ve dayanışmanın bulunduğu yeni toplumu inşa etmek olarak ifade etmiştir (Emre, 2019: 28). Bu örneklerden anlaşılacağı üzere yalnızca işçi sınıf yerine toplumun geneline demokratik süreçle ulaşmayı hedeflemişlerdir.

Sosyal demokrat partilerin sınıfsal ve toplumsallık arasında kalmışlığına karşı farklı iddialar ortaya atılmıştır. Sınıf yaklaşımının en önemli temsilcilerinden olan Adam Przeworski kapitalist toplumda sosyal demokrat hareketin gelişimini üç temel tez üzerinden değerlendirmiştir. İlk olarak işçi sınıfının nicelik eksikliğine değinerek hiçbir ülkede ağır sanayi işçilerinin seçmen çoğunluğuna sahip olmadığı ve bu sebeple sınıf ötesi ittifak olmaksızın seçim başarısızlığının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir (Przeworski, 1988: 3). İkinci olarak işçiler dışındaki seçmenlere ulaşabilmek için işçi sınıfı merkezli programlardan uzaklaşmanın bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir (Przeworski, 1988: 29). Üçüncü olarak ise radikal ekonomik değışiklik öngören programların başarısızlığa mahkum olduğunu iddia eden Przeworski, sosyalist dönüşümün sosyal demokrasi ile mümkün olmadığını belirtmiştir (Przeworski, 1988: 42-44). Ancak bu iddialar İskandinav tipi sosyal demokrasi örneği ile zedelenmiştir.. Özellikle Esping-Andersen’in İskandinav ülkelerinde sınıfsal değil toplumsal dönüşümün gerçekleştiği iddiası, Przeworski’nin sosyal demokrasinin başarısızlığa mahkum olduğu düşüncesine karşı çıkmıştır (Esping-Andersen, 1985: 6). Esping-Andersen’e göre sosyal demokrasi, işçi sınıfının birliğini yaratmasına ek olarak onları ulusal demokratik süreçte dahil etmiştir (Esping-Andersen, 1985: 10). Demokrasi, işçi sınıfının sosyalist devrim gibi radikal arzular ile ulaşamadığı alana siyasal süreç ile ulaşmasını sağlamıştır. Sosyal demokrasinin bu anlayışına göre, sınıflar arası ilişkiden kaynaklı nedenler ile işçi sınıfı diğer sınıflar ile ittifak kurmak zorundadır. Bu nedenle demokratik sosyalizm yolu diğer sınıflar ile kurduğu ilişki doğrultusunda açılır (Esping-Andersen, 1985: 38). Sosyal demokrasi artık işçi sınıfının değil bütün halkı kucaklaması gereken bir siyasi düşünceye yapısı haline gelmiştir. Eski tip sınıfsallıktan vazgeçilmesi ve halkçılık yaklaşımın gelişmesi bu partileri daha geniş kitlelere yaymış ve iktidar örneklerini artırmıştır. Bu örneklerin artması sonucunda sosyal demokrat partiler sadece Batı Avrupa’da değil dünyanın diğer kısımlarında da etkinliğini artırmıştır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte

olan ülkelerde yüksek gelir adaletsizliği, birçok partiyi kimliklerden öte halkçı ve sosyal adaletçi bir yapıya büründürmüştür.

Demokraside sınıfsal hegemonyanın olmadığı ve ayrıcalığın tüm topluma ait olduğunu belirten modern sosyal demokrasi, demokrasinin içerisinde adalet nosyonunun bulunmasından dolayı onu sahiplenir. Demokrasi ile birlikte sosyal demokrat partilerin hedefleri, sosyal hakları güvenceye alarak ekonomik ve sosyal eşitliği tesis etmektir (Bilginer ve Ganioglu, 2023: 97). Bu partiler; alt sınıfların güçlendirilmesi, tam istihdamın sağlanması, refah devleti ve dayanışmacı toplumun gelişmesi düşüncelerini benimser. Sosyal eşitlik ve sosyal adalet kavramları üzerinden örgütlenen parti, bu amaçlarını gerçekleştirmek için siyaset ve demokrasiye odaklanır. Liberal demokrasi kavramını özellikle ekonomik eşitlik çerçevesinde genişleten bir demokrasi tanımına sahiptir (Koray, 2008: 16). Böylece sosyal demokrat partiler soyut farklardan öte somut gündelik sorunlara odaklanarak halka dokunmayı hedeflemiştir.

Temel hak ve özgürlerin gelişimini yalnızca normatif olarak değil, uygulama alanında da geliştirir. Sosyal demokrat partiler; bireyin sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan gelişmesinin toplumun kolektif bir görevi olduğu iddiasındadır (Gombert vd., 2010: 10). Kapitalist piyasanın eşitsizliğini kamucu politikalar vasıtasıyla azaltmayı amaçlar. Liberal demokrasi düşüncesi ile uyuşmayan kalkınma ve planlama gibi kavramları devletin ekonomik anlayışına yerleştirir. Ancak sosyalist düşüncenin etkisinin azalması, sosyal demokrat partileri sınıf siyasetinden çoğulcu demokrasi siyasetine yaklaştırır. Sosyal demokrat partiler toplumun her kesimini siyasete katar (Meyer, 1991: 93). Bu doğrultuda sadece alt sınıfları değil orta sınıfları da kendisine çekmeye çalışır. Adaletten ve eşitlikten yoksun siyasal düzende bireysel özgürlüklerden bahsedilemez. Sosyal demokrasi, hem iktisadi kazanımların bireysel özgürlükleri kısıtlamayacak şekilde geliştirilmesi başta işçi sınıfı olmak üzere toplumun tüm yoksul kesimlerin sosyal ve iktisadi gelişmelerinin önünde engel oluşturan politikalara karşıdır (Bilginer ve Ganioglu, 2023: 98).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında küreselleşme ve neoliberal politikalarla birlikte, sosyal demokrat partilerin siyasi argümanları gelişir. Partiler, Neoliberalizmin piyasacı

anlayışına karşı birtakım programlar ortaya atarlar. Sosyal demokrasi, aktivist karakteri sayesinde toplumsal dönüşümlere kendini kolay adapte eder. Aktivist karakteri dolayısıyla neoliberal politikalara karşı gerçekleşen toplumsal hareketlerde öncü rol oynar. Toplumsal hareketleri kapsayıcı konumu, çağdaş demokrasilerin başat aktörlerinden biri olmasını sağlar. Neoliberal politikaların devleti birçok alandan tasfiye etme çabalarına karşı çıkararak, devleti ekonomik ve siyasi adaleti sağlamak için araçsallaştırır (Piazza, 2001:413).

Sosyal demokrat partiler katılımcı siyaset anlayışının oturması ile devlet ve yurttaş arasındaki bağın kuvvetleneceğini iddia eder. Bu partiler, demokratik ve sosyal devlet anlayışının yerleşmesini bir zorunluluk olarak ele alır. Sosyal devlet anlayışı ise kamusal hizmetleri en üst seviyeye çıkaran, kalkınmacı anlayışa sahip, sosyal adaleti inşa etmeyi temel hedef olarak gören ve yeniden dağıtımını sağlayan pozitif bir devlet anlayışıdır. Toplumsal eşitsizliklerin mevcudiyetine karşın sosyal refah devleti ile kırılğan kesimlerin güçlendirildiği sosyal demokrat anlayış gelişir (Taşkın, 2023: 334). Sosyal devletle birlikte merkezi devletin gücü azaltılarak, yerel yönetimlerin etkinliği artırılır.

Demokrasinin, modern dünyanın temel düşünce yapısı olmasından dolayı anti demokrat parti modelleri zamanla demokratik modellere dönüşür. Türkiye siyaseti açısından CHP bunun en temel örneklerinden biridir. Elit temelli bir parti olarak ortaya çıkan CHP, demokratik sürecin inşası ile sosyal demokrat parti modeline geçiş yapmaya çalışır. Tek parti rejiminin getirdiği avantajları kaybeden rejimin kurucu partisi, seçim rekabetinde kitle partisi olmak için mücadele eder. Daha geniş bir seçmen kitlesine ulaşmak için karakteristik özelliklerini demokratik yönde değiştirir (Ciddi ve Esen, 2014: 424).

Devletin bekası ve halkın bekası kavramları arasında sıkışan CHP, elit partiden sosyal demokrat partiye geçiş sürecini keskin bir şekilde gerçekleştiremez. Elitist CHP döneminin temel siyasi propagandası laiklik kavramı üzerinden olur. Bu kavramdan uzaklaşılın dönemler, partinin toplumsallaştığı anlara tekabül eder. Tek parti rejimi döneminde CHP laiklik kavramı üzerinden halk ile arasına bariyer örür. Daha sonra rejimin bekasını laiklik kavramına indirgeyen elitist parti modeli oluşur. Kılıçdaroğlu döneminde sosyal demokrat partiye geçiş süreci en büyük mücadelesini, ötekileştirici ve

elitist laiklik düşüncesine karşı verir. Bu sebeple laiklik kavramı dönüşümü irdeleyebilmek için bakılması gereken kavramlardan bir diğeridir.

1.3. ELİTİST PARTİNİN DAYANAĞI: LAİKLİK

Laiklik birçok farklı tanımlamaya sahip olsa da devletin dinden arındırılmış olması olarak düşünülebilir (Davison, 1998: 135). Özellikle Türkiye örneğinde görüldüğü gibi tepeden inme burjuva devrimlerinde laiklik devlet tarafından kamusal alandan laikliğin uzaklaştırılması olarak toplumsal bir rasyonelleştirme çabasıdır (Davison, 1998: 153-155). Laiklik düşüncesinde dinin alanı ve devletin alanı birbirinden ayrılırken bazı türlerinde din, doğrudan devletin kontrolünde ideolojik bir araç haline gelir (Berkes, 1984: 12). Aydınlanma düşüncesi ve Fransız Devrimi, laikliği hem teorik hem de uygulamalı alanda temel kavram haline getirir (Öktem, 1994: 35). Pozitivizmin laiklik ile kurduğu bağ, kavramın gündelik hayatta da kendine yer bulmasını sağlar (Mardin, 1998: 11). Laiklik toplumsal açıdan bir sözleşme kimliğine sahiptir. Bu sebeple laiklik anlayışı, toplumun geçirdiği evrimsel süreç doğrultusunda dönüşüm yaşar. Din ve devlet içindeki grupların güçleri kavramın anlamının farklılaşmasına yol açar. Toplumların yerel sosyo politik kültürleri farklı laiklik yorumlarını beraberinde getirir (Bekaroğlu, 2015: 105).

Din ve devlet arasındaki ilişkinin en büyük tartışma konusu kamusal alan olur. Laik yönetimlerde dini söylemler ve dini kurumlar kamusal alandan uzaklaştırılır. Ancak dini söylemin yayılcı politikası dini kurumlar ve yapılar ile devleti laiklik ekseninde tartışmaya götürür. Kamusal alanın laiklik düşüncesi etrafında kurgulanması, devletin tarafsızlığı ve dinlerin de özel alanda özgürlüğünü tesis eder. Bu sayede eşitler arası bir düzlem meydana gelir (Göle, 2012: 143). Laiklik; kamusal alanı tarafsızlığa, özel alanı ise dinler arası serbestliğe bırakır. Ancak laisizm kamusal alanda devletin ideolojisini baskın kılar ve özel alana da girmek için mücadele eder. Kamusal alan ve özel alan ayrımı, laiklik türlerine göre farklılaşır (Özyürek, 2007: 9). Laiklik devletlerin dini kurumsal yapılardan uzaklaşarak ulus merkezli kendi kimliklerini yeniden tanımlamalarını sağlar. Laiklik öncesi ulus, alt kimlik olarak din varlığına hizmet eder. Ancak ulus-devlet inşasında din, ulus kimliğini besler. Kimlikler arası hiyerarşi terse çevrilir (Akşit vd.,

2009: 86). Ulus kimliğinin gelişimi dinin kendisini kamusal alandan çekmesi ile olur. Homojen bir ulus yaratmak için laiklik devletlerin başat ideolojisi haline gelir. Devletler toplum içinde bulunan farklılıkları tek bir pota altında eritmeyi amaç edinir (Abel, 1995: 30). Amaç doğrultusunda güçlü merkezi yönetim, yukarıdan aşağıya bir toplum mühendisliği gerçekleştirir. Bu sebeple laiklik din üzerinde bir kontrol mekanizması kurar.

Türkiye bu ilişkinin en önemli örneklerinden biridir. Laik bir ülke hedefiyle hareket edilse de İslamiyet kamusal alandaki etkisini tam olarak yitirmez. Hristiyanlıktan farklı olarak devletin ve ulusun inşasında bir araç olarak kullanılır (Atasoy, 2011: 106). Din, ulus devletin hegemonyası sonucunda devletin kontrol ettiği kurumsal bir yapıya bürünür. Türkiye'nin dışlayıcı laikliği, kamusal alandan dini çıkarır ve özel alanda ise kendi kurumsalmış din yapısının gücünü artırmasını ister. Özellikle askeri, bürokratik, eğitimde rol alan kurumlarda dinin net bir şekilde dışlanması bir zaruriyet olarak görülür. Buna karşın Diyanet İşleri Başkanlığı kurularak heterodoks dini görüşlerin önüne geçilir. Kurucu kadrolar devletin din üzerindeki siyasi müdahalelerinin, modernleşme ve demokratikleşme yolunu açacağını düşünür. Din hakkındaki ikili söylem yaklaşımı dönemin laikliğini temsil eder. (Bekaroğlu, 2015: 106 ve Atasoy, 2011: 105). Dini kesimler, laikliğe karşı muhalefetlerini din değil özgürlük kavramı üzerinden yaparlar. Bunun temel nedeni, laikliğin makbul ve kontrol edilebilir bir din arayışı içerisinde olmasıdır. Kurucu elitler laiklik tartışmalarının zeminini oluşturur.

Türkiye'deki kutuplaşmaların başında gelen laiklik ve muhafazakarlık ayrımında CHP net bir tarafta görünmektedir. Ancak CHP sosyal demokrat dönemlerinde bu ayrımı yıkarak farklı antagonizmalar yaratmayı amaçlar. Elitist parti dönemlerinde ise tam tersi olarak buna sarılır. Çünkü cumhuriyetçi muhafazakarlığın kırmızı çizgisi her zaman laiklik olmuştur. tek parti rejiminin iktidarı CHP oluşturur. CHP iktidarı boyunca gerçekleşen dinsel isyanlar, elitleri laiklik ilkesine daha çok bağlar. İncanın kamusal alan üzerinden meydan okumasına, tek parti iktidarı sert bir şekilde karşılık verir. Aydınlanmanın akıl ve ilerleme düşüncelerine sarılan CHP, kontrol edemediği dindarlığı kamusal alandan koparır (Toprak, 2005: 170 ve Sakallıoğlu, 1996: 234). İktisadi elit eksikliği duyan cumhuriyet, bu eksikliğini temelde askeri elit ile giderir. Alt ve orta

sınıflar için elit yapıya katılmanın en kısa yolu askeri okullar ve askerlik mesleğinden geçer. Ancak kamusal alan ve kamu kuruluşlarından dışlanan dindar kesim, tek parti rejimi elitlerine dâhil olamaz. Askeriyenin kurumsal yapısının laikliği homojen bir şekilde savunmasından dolayı dışlayıcı laikliğin kalesi konumuna gelir (Toprak, 2005: 179). Askeri elitlerin yanı sıra yargı elitleri, ellerindeki erk ile dışlayıcı laikliğin bir diğer kurumsal savunucusu olur. Çok partili rejim sürecinde laiklik kavramı etrafında yargı, askeriye ve CHP arasında güçlü bağlar oluşur. Dönemsel olarak CHP'nin elit partiden sosyal demokrat partiye geçiş denemelerinde kurumlar arası bağlar zayıflar. CHP'nin elit parti yapısını savunan Kemalist düşünce için laiklik bayrak düşünce olur.

CHP içinde baskın olan Kemalist ideoloji, kendisini partinin altı ilkesi üzerinden temellendirir. Kemalist elitlere göre altı ilke vazgeçilmezdir. Bunlardan biri, belki de ulus-devlet için en önemlisi, laikliktir. Kemalist elitler laikliğe dogma şeklinde, partinin diğer elitleri ise daha ılımlı bir şekilde yaklaşır. Devletin demokratik adımlar atması ve seçim rekabetinin oluşması, parti içinde laiklik kavramına ılımlı yaklaşan kesimleri güçlendirir. Ancak laikliğin devletin temel ideolojisi haline gelmesi, toplumsal muhalefetin kendisini dışlayıcı laiklik karşıtlığı şeklinde örgütlemesine yol açar. Uzun yıllar Türkiye siyasetinin ana aksı, laikler ve dindarlar şeklinde belirlenir. Bazı siyasetçiler tarafından laiklik tartışmaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin aşıl topuğu olarak görülür. Laiklik kırılğan bir zemine otursa da demokrasi ile ilişkisi kavramın daha net anlaşılmasını sağlar (Göle, 2000: 144-145).

Demokrasi, laikliğin dinsel eşitlik amacı doğrultusunda toplumsal alanda genişler. Demokrasinin yayılması aynı zamanda laikliği de besler. Ancak hem demokrasinin hem de laikliğin yerleşmesi İslami coğrafyada oldukça zor bir süreçtir. İslam semavi dinler arasında bir istisnadır, Türkiye ise İslam ülkeleri arasındaki bir istisnadır (Akşit vd., 2009: 199-200). Türkiye'nin istisnalığı demokrasi ve laiklik kavramlarıdır. İslam ile modernist anlamda demokrasi birçok açıdan uyuşmaz. Bu sebeple laiklik, demokrasiye giden yolun ilk adımlarından biridir. Demokrasi, modernite ve laiklik kavramları Türkiye siyasal ve toplumsal hayatını anlamak adına birlikte incelenmelidir. Laiklik ve demokrasi benzer zamanda, aynı amaç doğrultusunda, Avrupa merkezli olarak ortaya çıkar (Toprak, 2005: 167-168). Demokrasinin varlığı için laiklik gerekli olsa da laiklik her zaman demokrasi

düşüncesini doğurmaz. Türkiye bu durumun en tipik örneklerinden biri olarak kabul edilir (Yayla, 2004: 114). Türkiye'nin siyasi hayatı incelendiği zaman laiklik kavramının tek parti rejimin döneminde iktidar eliyle topluma yayılmaya çalışıldığı görülmektedir. Elitist bir kadro laikliği eğitim olmak üzere ideolojik aygıtlar ile topluma yaymaya çalışmıştır (Karpat, 2010: 137-138). Ancak çok partili hayata geçişle birlikte elitist yapının kendini dayandırdığı katı laiklik yaklaşımı ile barışamayan muhafazakarlar demokrasi kavramı ve seçimler yolu ile iktidarı değiştirmiştir. Türkiye siyasetinde uzun yıllar laisizm vesayetçi yaklaşımla muhafazakarlık ise demokrasi ile ilişkili görülmüştür.

CHP'nin tek parti rejimi, laiklik ilkesini temel ideolojilerinden biri haline getirirse de demokrasiyi ilkesel olarak yürürlüğe koyması zaman alır. Elit örgütün tahayyül ettiği demokrasi anlayışı ise aydın ve laik kesimin egemen olduğu bir demokrasidir (Bekaroğlu, 2015: 107). Ancak tahayyül edilen durum gerçekleşmez. Laikliğin anti demokratik erk tarafından araçtan ziyade amaç konumuna getirilmesi, demokrasi talebi ile anti laikliğin ittifakını ortaya çıkarır. Türkiye'de tek parti rejimi boyunca uygulanan sert laiklik anlayışı, dini ve muhafazakâr kesimlerin demokrasi arayışında ön plana çıkmalarına neden olur. CHP, sosyal demokrat bir parti kimliğini oturtmaya çabalarken laiklik konusunda da ilkesel dönüşümler yaşar. Ancak devlet partisi ve halk partisi arasındaki sıkışmışlık laiklik kavramının anlamını yeniden inşa etme gerekliliğini meydana getirir. CHP içerisinde elitizm, laiklik kavramı üzerinde kurulduğu için elit partiden sosyal demokrat yapıya geçiş aynı zamanda laiklik üzerinden de okunmalıdır.

Yapılan çalışma, CHP'nin parti türleri arasındaki konumlanışının belirsizliğini siyasi partiler bölümündeki incelemeler doğrultusunda açıklamaktadır. CHP'de sosyal demokrasi halkçılık ilkesi, elitist parti ise laiklik ilkesi üzerinden örgütü etkiler. Laiklik kavramının incelenmesi, Kılıçdaroğlu'nun başına geçtiği örgütsel yapıyı ve yarattığı ya da yaratmaya çalıştığı dönüşümü anlamamızı sağlayarak tezin hedefini açıklamaktadır. CHP'de Kılıçdaroğlu dönemi ile birlikte elitist kurumlar ile kurulan bağ yerine halk ile kurulan bağ, vesayet siyaseti yerine demokrasi, laiklik siyaseti yerine gelir adaletsizliği ile mücadele anlayışı, elit siyaset yerine sosyal demokratlaşma çabaları güç kazanır.

2. BÖLÜM

CHP TARİHİ VE ÖRGÜTSEL YAPISI

CHP, Türkiye siyaset tarihinin önemli bir kısmında başat bir aktör olarak yer almıştır. Hem rejimin kurucu partisi olarak hem de kendi içerisinde birçok parti çıkarması sebebiyle içinden çıkan ile Türkiye’de siyasal parti sistemini şekillendirmiştir. 100 yılı aşan tarihi ve önemli dönemeçlerde takındığı tutum ile Türkiye siyasetini derinden etkilemiştir (Selçuk, 2023: 9-10). CHP tarihi; cumhuriyeti kurması, tek parti olarak Türkiye’yi 27 yıl yönetmesi, çok partili yaşama geçişte oynadığı rol, sosyal demokrat siyasetin merkezi olması ve rejimin bekçisi kimliği ile hareket etmesinden dolayı farklı örgütsel dinamikleri içerisinde barındırmıştır (Güneş-Ayata, 2010: 197-199).

Kuruluş süreci ile birlikte CHP ve bir grup elit, iktidar aygıtını tekeline almıştır. CHP, tek parti rejiminde yeni bir devletin kuruluş temellerini atmıştır. Bu bölümde elitizm vasıtasıyla devlet ve partinin tek vücut olmasının, Türkiye demokratikleşme sürecinde bazı aksaklıkların meydana gelmesine neden olduğu üzerinde durulmuştur. Parti programına giren ve CHP’nin “Altı Oku” olarak bilinen ilkelerden laiklik, partinin uzun yıllar temel gündemini oluşturmuştur. Kurucu iktidar dönemindeki parti-devlet iç içe geçmişliğinin temel aktörü konumundaki CHP, Türkiye siyasetinin üzerinde şekilleneceği alanı çizmiştir (Köker, 2002: 98-100). Çok partili demokrasiye geçişle birlikte, kurucu parti ilk defa muhalefet deneyimi yaşamıştır. Türkiye’nin çok partili rejime geçmesi CHP’yi muhalefet partisi konumuna getirmiştir (Saç, 2023: 84). CHP’nin yaşadığı bu deneyim onun kimliğinin oturması için önemli bir laboratuvar görevi üstlenmiştir. Partinin yönetici kadrolarındaki değişim, elitler arasındaki örgüt yerine kitlesel örgütlenmenin yolunu açmıştır. Bu dönemden itibaren örgüt, tam anlamıyla ‘Halk Partisi’ kimliğine sahip olmayı hedeflemiştir (Schüler, 1999: 107).

Ecevit dönemi CHP’de, sosyal demokrasi yolunun tercih edileceği görülmüştür. Ortanın solu veya demokratik sol olarak nitelendirilen bu dönemde, parti kadroları ve kitlesi sosyal demokrasiyi kimlik edinmiştir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’ne kadar devam edecek süreçte sosyal demokrasi, barış, devletçi ekonomi ve kitlesel parti kavramlarının ön plana çıkarılmasına odaklanılmıştır. Darbe sonrasında kapatılan CHP, Deniz Baykal

öncülüğünde 1992 yılında yeniden açılmıştır. Bu süreçten itibaren partinin odağına aldığı kavram laiklik olarak karşımıza çıkmıştır (Yılmaz, 2023: 257). Sosyal demokrasi düşüncesini geri plana atarak dar kadro partisine dönüşen CHP, 1950-1980 yıllarında oluşturduğu ‘Halk Partisi’ yapısından; rejimin bekasını savunan ulusalcı bir ‘Devlet Partisi’ kimliğine bürünmüştür. CHP’nin uzun tarihi onun zaman içinde yoksul bölgeler ile gelişmiş bölgeler arasında tercih zorunluluğuna götürmüştür. Partinin tarihsel dönüşümünün reddiyesi olarak da okunabilecek süreç parti içi, ulusal ve uluslararası siyaset, sosyo kültürel dönüşüm gibi faktörlerden bağımsız incelenemez.

2.1. PARTİNİN DEVLETİ

Kuruluş döneminde CHP, toplumun bir kesimi tarafından modernist; bir kesimi tarafından ise halkın sesini kısıtlayan otoriter ve baskıcı örgüt olarak anılmaktadır (Uğur-Çınar vd., 2023: 205). Partiye dair bu farklı yaklaşımlar yüzyıl boyunca paradigmlar değişse bile devam etmiştir. CHP’nin örgütsel alt yapısını, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) oluşturmuştur (Uyar, 2011: 65). Anadolu ve Rumeli bölgelerinde farklı amaçlar için kurulmuş birçok cemiyet ARMHC çatısı altında birleştirilmiştir. Bu durum partinin nüvesinin ortaya çıktığı andan itibaren, tabandan gelen bir örgütlenme ile ilişkili olduğunu gözler önüne sermiştir. Örgüt, milli mücadelenin ve cumhuriyetin kuruluş sürecinde yönetici kadrosunu oluşturmuştur. CHP ülkenin bağımsızlığının tesis edilmesi, sosyoekonomik sorunların çözülmesi ve modernleşme sürecinin inşasında lokomotif konumuna gelmiştir (Uyar, 2011: 67). Halkçılık kavramı, partinin toplumsal ideali için ortaya konulan ilk çerçeve fikir olmuştur. Halkçılık ilkesi ile halkın savaşa canı ve malı ile topyekûn katılması sağlanmıştır. Teşkilat-ı Esasiye’nin temelini oluşturan ‘*Halkçılık Programı*’ bu konuda mihenk taşıdır (Oran, 1999: 136).

Kurtuluş Savaşı döneminde tasarlanan Halkçılık Programı, mecliste halkçılık tartışmalarının çıkmasına neden olmuştur. Programda, ülkenin işgalden kurtarılmasının yanı sıra halkı kapitalist ekonomik tahakkümden ve emperyalizmden azade tutma arzusundan bahsedilmiştir (Köker, 1993: 140). Aynı zamanda ulusal egemenlik ilkesi, iktisadi açıdan halkın kapitalizm tarafından sömürülmesinin önüne geçilmesi olarak

düşünülmüştür. Devletin düzenleyeceği mali, iktisadi ve sosyal alanın halkı merkeze olarak inşa edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Karpat, 2015: 182). Özellikle büyük toprak sahiplerinin merkezinde bulunduğu gelir adaletsizliği temel sorunlardan biri olmuştur. Yeni kurulan hükümet ve ARMHC'nin, halkın sosyal ve ekonomik sorunlarını öncelik haline getireceği programda açıklanmıştır (Köker, 1993: 156).

Örgütün temel programı 8 Nisan 1923 tarihinde '*Dokuz Umde Beyannamesi*' olarak bilinen metinle açıklanmıştır. Dokuz Umde Beyannamesi, CHP'nin ilk programı olarak genel kabule sahiptir. Beyanname, partinin programı olmasının yanı sıra yeni devletin yönünü de belirlemiş; ulusal egemenliğin bir zaruret olduğunu ve saltanatın kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir. Siyasal sistemin yapısını oluştururken yaratılacak sosyoekonomik altyapının rotasını çizmiştir. Tarımsal üretimi ve ticareti teşvik edici düzenlemeler yapılacağını ve bürokrasinin yaşam standartlarının geliştirileceğini belirten metin, aynı zamanda sadece kamu iktisadi teşebbüslerine değil, özel sektör yatırımlarına da alan açılacağını belirtmiştir (Tunaya, 1995: 580). Bu söylemle birlikte yeni kurulacak devlette iktisadi açıdan kapitalist üretim tarzının egemen olacağı önceden belirtilirken, bürokrasinin güçlü tutularak sistemin ehlileştirileceği ifade edilmiştir (Tunaya, 1995: 581). Bu beyanname modern anlamda bir siyasi partiye duyulan ihtiyacı göstermiştir. Halk Fırkası birkaç ay sonra beyannamede belirtilen hususları temel olarak kurulmuştur. CHP'nin temel düsturu, tarihi boyunca farklı ideolojilere yaklaşılsa da bu çerçeveden üzerinden şekillenmeyi sürdürmüştür.

CHP 9 Eylül 1923 tarihinde bir meclis partisi olarak resmîyet kazanmıştır. Parti yıllar içinde ideolojik dönüşümlere uğrasa da 27 yıl boyunca hükümet partisi konumunu korumuştur (Uyar, 2011: 76). Yaklaşık bir yıl taşra teşkilatına sahip olmayıp bu süre zarfında dar bir kadro partisi olarak kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Kadrolar ve partinin yönetimi çoğulcu demokrasi anlayışından farklı olarak, sivil ve askeri bürokrasinin egemenliği altında kalmıştır (Tunçay, 1981: 91). Partinin amaçları arasında çağdaşlaşma, demokratikleşme ve hukuk devleti kurma bulunmuştur.

Türkiye'nin modernleşmesini amaç edinen parti, halk egemenliği ve halkçılık ilkeleri ile hareket etmiştir (Güneş-Ayata, 2010: 63-64). Partinin ilk yıllarındaki halkçılık anlayışı,

demokrasi yerine Fransız Devrimi ile siyaset arenasında güçlü yer edinen anti monarşist ve korporatist bir anlam barındırmıştır. Yıllar boyunca parti içi tartışmalarda, halkçılık ve ulusçuluk kavramlarının anlam yönünden karıştırılması yer bulmuştur. Korporatist düşünce; iktisadi sınıfları ve sınıf çatışmalarını dışlar, toplumu homojenleştirmeye çalışmıştır. Parti, program açısından iktisadi devrimci bir yapıya ve sınıfsal söylemlere sahip olmak yerine; iktisadi olarak reform yapmaya çabalamıştır. Parti kadroları, Osmanlı modernleşmesi sürecindeki seleflerinin iktisadi açıdan hedeflerini sürdürmüştür (Timur, 2013: 178). Parti-devlet-millet özdeşleşmesinin yaratılması hedeflenmiş, ancak parti büyük bir koalisyondan meydana geldiği için kadrolar homojen oluşturulamamıştır. Bu koalisyon Anadolu'nun işgaline direnen yurttaşlardan kurulan kapsayıcı bir yapı olarak karşımıza çıkar. Anadolu'nun bağımsızlığından sonra, rejimin gideceği yol konusunda fikir birliği oluşturulamamıştır. Partinin kuruluşu tüm bu çelişkiler ile şekillenmiştir (Ayata ve Güneş-Ayata, 2007: 226).

Tüm toplumsal kesimleri temsil etme gayesi ile kurulan CHP, doğal olarak homojen bir siyasi parti yapısı olmak yerine içerisinde sol ve sağ siyasi ideolojilerden gelen kesimler bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında merkezi yönetimin etkisi düşük olduğundan dolayı, taşra teşkilatları daha aktif bir konumda bulunmaktadır. Sonraki dönemde tek parti iktidarı güçlendikçe taban hareketleri kısıtlanmıştır (Uyar, 2011: 82). Parti içerisinde yerel örgütlenmenin gücü azaldıkça Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da merkezi yönetime karşı etnik temelli siyasi hareketler baş göstermiştir. Böylece parti merkezi gücünü daha da kuvvetlendirip taban üzerinde sıkılaştırılmış bir denetim kurmuştur. Özellikle bu bölgelerde parti delegesi seçimleri bile gerçekleşmemiştir. Bu durum Ankara'daki parti kadrolarının güçlenmesi ve anti demokratik bir örgüt oluşmasının önemli göstergelerindendir (Demirel, 2012: 214-219). Tek parti rejimi, 1920'lerin sonlarından itibaren hem yasal mevzuat değişiklikleri hem aldığı kongre kararları hem de halkla girdiği ilişkiler doğrultusunda iktidarını daha da merkezi hale getirmiştir.

CHP egemenliğindeki parti devlet rejiminin güç kazanması Ekim 1927 tarihinde toplanan CHP İkinci Büyük Kurultayda tüzük ve program üzerinde değişikliklere gidilmesine yol açmıştır. Kurtuluş Savaşı dönemindeki siyasi programda yer alan halkçılık ve milliyetçilik kavramları tüzüğe eklenmiştir (Uyar, 2011: 80). Kurultay'da partinin

oluşturduğu kadrolardan biri olan parti müfettişliği, merkezi yönetimin yerel parti kadroları üzerindeki denetimlerini artırmıştır. Partinin; 1927 Nizamnamesi, Halkçılık Programı ve Dokuz Umde belgeleri doğrultusunda merkezi yönetim kuvvetlenmiştir. CHP, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren toplumun bazı kesimleri tarafından muhalefet ile karşılaşmıştır. Partinin heterojen yapısı dolayısıyla örgüt içinden parti yönetimine muhalif sesler de yükselmiştir. Kadrolardan gelen eleştirileri bertaraf edebilmek adına, Kurultay ve oluşturulan nizamname ile üyeler merkezi yönetimin denetimi altına alınmak istenmiştir. Bu dönüşüm için Genel Başkan Mustafa Kemal'in karizmatik liderliği etkin bir şekilde öne çıkarılmıştır. 1927 Kurultay'ında ilk kez CHP Genel Başkanlığı için değişmez ifadesi kullanılmıştır (Koçak, 2007: 121). Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmuş olması, CHP'nin 1931 yılındaki Kurultay'ında daha köklü dönüşümler gerçekleştirmesine neden olmuştur.

CHP'nin rejimi kuran büyük bir koalisyon yerine, modern anlamda belli siyasi söylemlerde ortaklaşan heterojen parti konumuna gelmesi gerekliliği doğmuştur. Bu gereklilik, farklı ideallere sahip kurucu elitlerin kendi dünya görüşleri çerçevesinde modern CHP'yi inşa etme çabasını meydana getirmiştir. 1931 CHP Kurultay'ı parti ve rejim için hayati bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Kurultay sonucunda parti elitlerinin toplum ile kurduğu koalisyon bozulmuş, merkezi yönetim daha da güçlenmiş ve parti devlet rejiminin en üst noktasına çıkmıştır (Karpat, 2015: 55). Parti, gücünü ve etkisini ülkenin tüm kılcal damarlarına yayarak geniş bir ağa sahip olmayı amaçlamıştır. Bu dönemde, halkçılık ve milliyetçilik ilkelerine ek olarak devletçilik ilkesi de parti programına dahil edilmiştir. Devletçilik ilkesi, büyük koalisyonun bozulduğu ve bürokrasinin egemenliğinin artacağına dair ipuçları vermiştir. CHP tarihi boyunca devletçilik ilkesi, partinin ideolojik hattını belirlemede önemli sac ayaklarından biri olmuştur. Devlet partisi konumundaki CHP, demokrasi anlayışına sosyal hakları ekleme yolunu halkçılık ve devletçilik kavramları ile açmıştır (Köker, 1993: 21 ve Güneş-Ayata, 2010: 73). Bu üç ilkeye ek olarak 1931 Kurultay'ında cumhuriyetçilik, laiklik ve devrimciliğin de dahil olduğu partinin; o dönem için devletin de, ilkeleri olacak olan altı ok belirlenmiştir. Laiklik ilkesi, CHP tarihi ve Türk siyasi hayatı boyunca tartışılmıştır. Parti uzun yıllar temel görevini laiklik ilkesi doğrultusunda ifade etmiştir. Sosyal demokrasinin etkin olduğu dönemlerde ise halkçılık ve devletçilik ilkeleri ön plana

çıkmiştir (Karpat, 2015: 58). CHP tarihinde, ‘devlet partisi mi, yoksa halk partisi mi?’ olacağı üzerine yapılan tartışmalar önemli yer tutmuştur. Laiklik kavramı parti devlet bütünleşmesini desteklemiş; ancak halkçılık ilkesi modern anlamda incelendiği zaman, sosyal demokrat bir partiyi hedeflemektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında da parti elitleri tarafından da bu konu tartışılmıştır.

Yeni kurulan rejimin ve CHP’nin ideolojisini belirlemek için, Kadro Dergisi ve Ülkü Dergisi etrafında toplanan iki grup elit bulunmuştur. İki grup arasındaki tartışma aynı zamanda partinin tarihsel konumunun ne olduğunu anlamak için yapılan incelemeler için de önemlidir. Kadro ekibi, devletçilik ve halkçılık kavramlarının ön plana çıktığı bir CHP tahayyül etmiştir. Ancak bu söylemler tüccar ve sanayiciler tarafından olumsuz karşılanmıştır. Ayrıca Kadrocuların tezlerine, CHP Genel Sekreteri Recep Peker’e yakınlığı ile bilinen Ülkü Dergisi çevresi de eleştirilerde bulunmuştur. Kadro Dergisi CHP’nin ana çerçevesini sosyoekonomik sorunlar üzerinden sol bir düşünceyi hedeflemiş, Ülkü ekibi ise milliyetçi bir söylem doğrultusunda daha sosyokültürel bir ideoloji inşa etmeye çalışmıştır (Uyar, 2011: 86). Ülkü çevresi Avrupa’da yükselen aşırı milliyetçi akımların da etkisi ile tek parti döneminde güç kazanmış fakat ileride CHP’nin sosyal demokratik bir parti kimliğine kavuşmasında kadro hareketinin tartışmaları ve altyapı devriminin bitmediğine dair söylemleri önemli yer tutmuştur (Beşikçi, 1991: 30-31). Bu iki grubun yaptığı tartışmalar başta olmak üzere, farklı fikirler sonucunda tek parti döneminin ideolojisi inşa edilmiştir. Tek parti döneminin öne çıkan kavramların başında da korporatizm gelmiştir.

Tek partinin bu yıllardaki halkçılığı korporatist anlamdadır. Toplumun yekpare düşünen bu akıma göre, toplumsal sınıflar ve sınıf çatışması bulunmamaktadır. Halk sınıflar üstü bir anlamda kullanılmış, toplumsal ilerleme partinin öncülüğünde ve çizdiği hedef doğrultusunda tüm yurttaşların katılması ile sağlanır. Partinin 1931 Programında ‘sınıf yok iş bölümü var’ söylemi bu amaca hizmet etmektedir. Korporatizm, iş kolları ve meslek grupları üzerinden topluma yaklaşan organizmacı anlayış ile ilişkilidir (Parla, 1992: 31). Tek parti rejimi, iktidarını sağlamlaştırmak ve gelişmeyi hızlandırmak için toplumun doğal çatışmacı dinamiklerini reddeder. Mustafa Kemal Atatürk Balıkesir’de gerçekleştirdiği konuşmada, Osmanlıdaki siyasi farklılıkların uzun süre halka zarar

verdiğinden bahseder. Türkiye’de ayrı sınıfların olmadığı ve bu sebeple siyasi partilerin olmaması gerektiğini belirtir. Kurulması gereken toplumun bütüncül gelişmesi ve organizmanın ilerlemesini sağlayacak olan tek bir partidir. Bu partinin ise CHP olarak siyaset alanında bulunduğunu ifade eder (Eyyupoğlu, 2000: 284). Parti kendisi yerleştirdiği siyaset üstü konum, demokratik rejimin gelişmesini engellediği ve böylece otoriter rejim tartışmalarının doğmasına yol açar.

CHP kadroları sahip oldukları ideolojiyi, parti programından öte devletin ideolojisi konumuna getirmiştir. Bu ideoloji yaygınlaştırılmasında Halkevleri gibi kurumsallaşma çalışmaları ile toplumun belli bir zihniyet etrafında şekillenmesi amaçlanmıştır (Ayata ve Güneş-Ayata, 2007: 227). Korporatist toplum yaklaşımı; altı ok gibi sembol kavramların devlet ve topluma yayılması, karizmatik lider kültürünün oluşması ve kendine has ideoloji arayışı partinin otoriter bir yapıya sahip olup olmadığına dair tartışmalara yol açmıştır. Ülkede demokrasinin önemli bir bileşeni olan seçimler yapılırsa da siyasi rekabet olmaması partinin otoriter yapısına dair iddiaları beslemiştir. Ancak iktidarda olduğu yıllarda yaptığı demokratik atılımlar ve daha sonraki yıllarda çok partili hayata geçiş sürecini başlatıp sistemde kendi yerini alması, otoriter parti-demokratik parti ayrımında net yerinin bulunmamasına neden olmuştur (Tunçay, 1981: 25). Parti Genel Sekreteri Recep Peker, parti ideolojisinin güçlü ve yaygın olması gerekliliğine dem vurarak tek partili otoriter rejimi meşrulaştırma çabasında bulunmuştur. Ona göre partinin muktedir konumunu sağlamlaştıracak, dünyadaki otoriter rejim örneklerindeki süreçler kullanılmalıdır (Tunçay, 1981: 20). Özellikle İtalya’da bulunan Faşist Parti ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin devlet ve toplum ideallerini sahiplenmiştir. Tek parti rejiminin yükselmesi ve dünyadaki örneklerle benzer otoriter parti oluşturulmasında başat konumdaki karizmatik lider Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümü sonucunda parti yeni bir sürece girmiştir (Koçak, 1996: 170). Bu süreç, CHP’nin ve Türkiye’nin büyük dönüşümler geçireceği İsmet İnönü’nün Genel Başkanlık koltuğuna oturması ile başlamıştır.

Atatürk’ün ölümü ile birlikte partide oluşan liderlik mücadelesinden İsmet İnönü galip çıkmıştır. İnönü yeni lider seçimi sürecinde bürokrasinin temsilcisi olduğundan dolayı; onun liderliğinde devletçilik ve bürokrasinin, tüccar ve burjuva sınıflarına karşı güç

kazanmıştır (Timur, 2013: 191). İnönü iktidarı, parti kadrolarında da değişim getirmiştir. Özellikle son yıllarda parti içi özgül ağırlıkları artan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras partiden uzaklaştırılmıştır. Bununla birlikte partiden ve devletten uzaklaştırılan Fethi Okyar, Kazım Karabekir ve Rauf Orbay gibi geçmişin muhalifleri partiye geri dönmüştür (Demirel, 2012: 172-173). İnönü partide liderliğe oynayabilecek genç kuşak yerine yıllar içinde pasifize olmuş eski kadrolarla kendi iktidarını sağlamlaştırmış, Fevzi Çakmak ve Celal Bayar'ın desteğini alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir (Uyar, 2011: 87). Böylece Milli Şef Dönemi başlar. Ancak yıllar içinde cumhuriyet kuşağını parti içinde önemli mevkilere getirerek modern bir örgütü inşa etmiştir.

CHP'nin 1939 tüzüğü; başta CHP Genel Sekreterinin hükümetin doğal üyesi olması gibi değişiklikler, parti devlet bütünleşmesi ve seçkinci iktidar açısında sağlamlaştırmıştır. Taşra örgütleri üzerinde parti elitinin denetimini artıran ve 1935 tüzük değişikliği ile kaldırılan parti müfettişliği geri getirilmiştir. Valilerin ise ildeki parti başkanları olması, parti seçkinlerinin muktedir gücünü pekiştirmiştir (CHP, 1939: md.38). İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar devam eden parti devlet bütünleşmesi daha sonra ki yıllarda azalmaya başlamıştır. Otoriter tek parti iktidarı, bazı CHP yöneticileri tarafından Türkiye'ye demokrasinin yansıması olarak görülmüştür. Demokrasinin yekpare ideal bir düzen olmadığı ve ülke gerçeklerine göre yorumlanması gerektiği parti elitleri tarafından belirterek Türkiye Cumhuriyeti'nin tek parti yönetimi olduğu ve demokrasinin halk için devlet idaresi anlamına geldiği iddia edilmiştir (Yıldız, 2002: 60). Ancak devlet idaresindeki ortaklaşmaya rağmen parti içinde liberal iktisadi söylemlere sahip üyeler ile homojen olmayan ve sınıfsız toplum iddiasında bulunan kadrolar arasında çatışma sürmeye devam etmiştir (Yıldız, 2002: 59). Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın güç dengeleri parti içi siyaseti de belirlemiştir.

Tek parti rejiminde otoriterliğinin en yüksek noktası savaş yılları olmuştur. Parti içindeki taraflar da savaşta güçlenen ideolojilere göre etkili hale gelmiştir. Halkçı ve daha sol söylemlere sahip kadroların etkisinin yoğun olduğu yıllarda kurulan Köy Enstitüleri, daha sonraki yıllarda CHP ve muhalifleri arasında tartışma konusu olmuştur. Savaşın son yıllarına doğru, hem aşırı milliyetçi unsurlar hem de radikal sol söyleme sahip kişiler

partiden uzaklaştırılmıştır. Ancak bu ayrışmalara rağmen kadrolar arasında liberal söylemlere sahip kişiler farklı arayışlarda bulunmuştur. Savaş sonrası konjonktürel gelişmeler hem Türkiye'nin hem de CHP'nin demokratikleşme adımları atmasına yol açmıştır (Ahmad, 1992: 33).

Savaş sonrası Batı Bloğunda yer alan Türkiye, liberal demokrasiyi inşa etme sürecine girmiştir. CHP'ye en büyük muhalefet ise köylüyü topraklandırma kanundan gelmiştir. Kanunda, CHP'nin farklı toplumsal sınıfları temsil ettiği ve sınıflar arası çatışmanın gün yüzüne çıktığı görülmüş; özellikle büyük toprak sahibi kesim ile bürokrasi ile askeriyenin başını çektiği orta sınıfın ideallerinin farklılığı ortaya çıkmıştır(Karpat, 2010:52). Topraksız veya az topraklı köylülerin toprak sahibi yapılması amacıyla hazırlanan kanuna yapılan muhalefet, çok partili hayatı başlatmıştır. Kanun tasarısına yapılan muhalefet, *dörtlü tahrir* olarak literatüre geçen grubun DP'yi kurmasına yol açmıştır. CHP, liberal demokrasinin ülkede inşa edilmesi taraftarı olduğundan dolayı yeni partiler açılması ve demokratik seçimler yapılmasını kabul etmiştir. İnönü siyasi konuşmalarda üstü kapalı veya açık olarak demokrasi ve partilerin öneminden bahsetmiştir. CHP yönetimi, hükümet ve parti arasındaki organik bağ olduğuna dair söylemleri azaltmaya çabalayarak partiler arası demokratik siyasete açık olduklarını belirtmiştir (Koçak, 2007: 18). Böylece çok partili hayata geçilmiş ancak 1946 yılında yapılan seçimler, hala tartışma konusu olan birçok sorunla gerçekleşmiştir. Özellikle taşradaki devletçi elitin sonuçlara müdahale etmesi sonucunda CHP'nin yıllarca anti demokratik olduğuna ilişkin eleştiri nedeni olmuştur (Karpat, 2010: 53). CHP'ye karşı muhalefet aynı zamanda elitist bir örgüte Anadolu'nun karşı çıkışı olarak okunabilir. CHP, elitizm tartışmasını hem Türkiye siyasetinde hem de parti içinde tarihi boyunca yaşamıştır.

Muhalefetin kurulması sonucunda CHP, yeni bir strateji ile tüzüğündeki bazı antidemokratik maddeleri değiştirme yoluna gitmiştir. Tüzükte bulunan milli şeflik ve değişmez genel başkanlık ibareleri kaldırılmış; bunlara ek olarak CHP genel başkanının cumhurbaşkanı, il başkanlarının da vali olması gibi uygulamalar kaldırılmıştır (Bakan ve Özdemir, 2013: 378). Partide yapılan değişikliklere rağmen demokrasinin yeterli düzeye ulaşmadığını ifade eden bir kesim daha bulunmuştur. Özellikle kurultaylarda taşra ve doğu delegelerinin eksikliği ve milletvekili ve merkez kadrolarının sayıca çokluğu,

partinin toplum ile bütünleşmekten uzak olduğunu göstermiştir (Koçak, 1996: 158-162). Parti ve devlet elitlerinin egemenliğinin bulunduğu CHP, tarihi boyunca devlet partisi konumundan halk partisine geçiş için zorluk çekmiştir. Çok partili hayattaki kısa iktidar dönemleri, devlet ve parti birlikteliğinden kopma arzusunun veya ihtiyacının önemini göstermiştir.

DP ile CHP kadroları sosyoekonomik olarak aynı toplumsal gruptan oluşmuştur. İki kadronun yetişme koşulları ve bazı temel konularda benzerliğe sahip olsalar da özellikle devlete bakış olarak farklılaşırlar. DP örgütü, devleti liberal sürecin bir aygıtı olarak halk için işlevsizleştirirken CHP kadroları, devleti insanlardan öte muktedir bir arzu nesnesi olarak anlam yüklemiştir (Karpaz, 2010: 52-53). Bu ayrım, Türkiye tarihi boyunca iki klik yaratmış; klikler arasında devletçi eliti temsil eden CHP'nin üniversite, yargı ve askeriye gibi üst yapısal kuruluşları ile birliktelik kurmasını sağlamıştır. DP ve halefleri, yoksul halk başta olmak üzere iktisadi sınıfları dikey kesen geniş bir koalisyona sahip olmuştur. CHP'nin halk ile temasını artırması uzun yıllarını almış ancak başarıya ulaşıp ulaşmadığı muallak kalmıştır. CHP'nin muhalefet saflarına geçtiği 1950'li yıllar ile bu süreç başlamıştır.

2.2. MUHALEFET İLE TANIŞMA

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren dünyanın ve Türkiye'nin yaşadığı sosyal, ekonomik ve kültürel değişimden payını CHP de almıştır. Bu tarihten itibaren CHP seçmen profili, kadroları ve liderlerinin söylemleri dönemsel olarak büyük değişimleri gözler önüne sermiştir (Uğur-Çınar vd., 2023: 206). İlk değişim hamlesi ise büyük bir mağlubiyetten sonra ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirdiği seçimler, ülkenin ilk defa yeni bir iktidarla tanışmasını sağlamıştır. CHP, 27 yıl süren tek parti iktidarını demokratik yollarla DP'ye bırakmıştır. Dünya örnekleri incelendiği zaman, otoriter bir tek parti yönetiminin demokratik bir yolla iktidarını devretmesine çok sık rastlanmamıştır (Uyar, 2011: 48). 'Demokrasi Devrimi' olarak da adlandırılan bu geçiş süreci, aynı zamanda CHP'nin kendini yeniden yapılandırması sonucunu doğurmuştur. DP iktidarı sadece hükümet değişimini değil, Türk siyasi hayatında partilerin ve

ideolojilerin toplumsal tabakalarla ilişkilerini belirleyecek bir yapıyı meydana getirmiştir. Toplumsal grupların tercihleri ve arzuları, partilerin bütün halkı kapsayacak örgütler yerine belli ideolojiler ve siyasi gruplaşmaların temsilcileri olarak görülmelerini sağlamıştır (Güneş-Ayata, 2010: 76-77). CHP muhalefetinin ilk on yılı, muhalefet kavramı etrafında partinin dönüşümünü başlatmıştır.

Tek parti rejimi, toplumu ideolojik, kültürel ve sosyolojik yönlerden iki kampa bölmüştür. Bölünme, muhafazakar eşraf ve köylü ile laisizmi savunan batıcı bürokratik elit arasında gerçekleşmiştir. CHP'nin kurduğu iktidar biçimi, toplumun bir kampının siyasi açıdan ondan uzaklaşmasına yol açmıştır. CHP elit parti modelini sürdürse de devlet kurumlarından kopuşu ile klientalist bağları zayıflamıştır. CHP, çok partili yaşama uyum sağlayabilmek için programını ve tüzüğünü değiştirmek zorunda kalmıştır. Çünkü DP iktidarına kadar CHP ve CHP'lilik devletten ayrı düşünülemez kavramlar olarak algılanmıştır. Devleti kuran ve uzun yıllar yöneten parti, demokratik siyasette kalabilmek adına temel söylemleri dahil gövdesini oluşturan birçok kavramı değiştirmiştir (Varel, 2019: 211).

Partinin devlet dışı bir kimlik oluşturma çabası, günümüze kadar devam eden iç bunalıma sebep olmuştur. Üyeleri farklı ideolojilere yakınlık duysa da hepsi kendisini devlet partisi kimliği altında şekillendirmiştir. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığından ayrılıp partinin başına geçtiği zaman verdiği ilk söylemde de bu etki görülmüştür. İnönü, devleti ve cumhuriyeti kuran parti olarak CHP'nin devletin bekası için yeni rejimi takip edeceklerini söylemiştir (İnan, 2019: 258). İnönü'nün söylemi, partinin devletçi seçkinler anlayışının devam edeceğini gözler önüne sermiştir. Muhalefetteki ilk yıllarında CHP, demokratik yollarla iktidara gelebilmek için yapay bir halkçılık imgesi inşa etmeye çalışmıştır. Özellikle Genel Sekreter Kasım Gülek'in kişiliğinde cisimleşen yapay halkçılık, halkın sorunlarından uzak ve Amerikan tipi 'biz de sizdeniz' propagandası olarak kendini var etmiştir. DP'nin popülist politikalarına yine benzer bir popülist politika ile karşılık vermeye çalışan CHP, ancak DP'nin bayraktarlığını yaptığı hürriyet kavramını görmezden gelmesi ile kişisel özgürlükler ile alan elde etmeyi amaçlamıştır (Bora, 2017: 574).

Seçimin kaybedilmesinin hemen ertesinde halkın değişim isteğine odaklanan CHP, muhalefet yılları içinde sorunlara daha vakıf olmaya çabalamıştır. 1951 yılındaki 9. Olağan Kurultay'da, milletvekili adaylarının büyük çoğunluğunun yerel örgütler tarafından belirleneceğini açıklamıştır (Uyar, 2017: 46). Ayrıca parti üst yapısal kavramlar olan özgürlük ve baskıdan bahsederken, sosyal ve ekonomik söylemlerde bulunmamıştır. Ekonomik ve sosyal söylemler doğrultusunda sosyal demokrat siyasetin gelişmesi için uzun yıllar gerekmiştir (Uyar, 2017: 47). Uzun yıllar CHP, gücünü isminde de geçen halk kavramından değil Atatürk'ün devrimlerinin bekçisi olmaktan almıştır. Partinin devlet kavramını merkeze alan tavrı, halkın gündelik kaygıları ile ekonomik ve sosyal isteklerini görmezden gelmesine neden olmuştur. Bu durum partinin siyasal dönüşüme halk ile birlikte ve onların istekleri doğrultusunda değil, halk için halka rağmen söylemini ortaya çıkarmıştır (Varel, 2019: 224). Laiklik ise devlet merkezli ve seçkinci söyleminin uzun yıllar etrafında kümelenildiği kavram olarak karşımıza çıkmıştır.

CHP ideolojisinin temel ilkelerinden olan laiklik, DP iktidarında partinin en önemli muhalefet argümanlarından biri olmuştur. Özellikle yoksul halkın büyük kısmının uzak durduğu laiklik üzerinden yapılan muhalefet, sadece 1950 seçimlerinde değil ayrıca 1954 seçimlerinde de CHP'yi olumsuz etkilemiştir (Heper, 2011: 73). Partinin kuruluş dönemi ve uzun yıllar boyunca toplumsal ethos eksikliği, kendisini laisist bir logos kavramı üzerinden şekillendirmesi sonucunu doğurmuştur. Toplumsal olarak genel kabul görmesi gereken ethosun eksiliği CHP'nin dar kalıplar üzerinden siyaset yapmasına ve toplumsallaşmasına engel olmuştur (Bora, 2017: 151). Laisist logos, partinin her daim kendini var etmesi ancak varlığını küçük zümreler etrafında sürdürmesine sebep olmuştur. CHP; tarihi boyunca logostan uzaklaşıp ethosa yaklaştığı dönemler, çok olmamakla birlikte, partinin toplumsal tabularını yıktığı anlar olarak karşımıza çıkmıştır (Bora, 2017: 152). Sosyal demokrat söylemin ağır bastığı bu dönemler, partinin toplum üzerindeki değil toplumun parti üzerindeki etkisi ile oluşmuştur. Bu sebeple CHP'nin uzun yıllar aradığı ethos, iktisadi sorunlara öncelik veren ve emekçi sınıflar ile rasyonel taban inşa eden sosyal demokrasi kavramı olmuştur. Ancak muhalefetteki ilk emekçi sınıflar partiye yüzünü dönmemiş, CHP ise iç muhasebesi ile uğraşmıştır. Bu iki eksiliğin doldurulması için aydınlar katalizör işlevi görmüştür.

Forum Dergisi gibi bazı aydın ve akademisyenlerin çıkardığı dergiler; partinin elitist bir alandan, daha halka temas eden sosyal demokrat anlayışa sahip olması gerekliliğini göstermiştir. 1954 Seçimleri sonucunda CHP, hala seçkin bir yaklaşıma sahip olduğunu acı bir tecrübe ile öğrenmiştir (Kili, 1976: 120). Seçimlerdeki büyük yenilgiden sonra parti kurultay kararı almıştır. 11. Olağan Kurultayda köklü değişiklikler önerilmiş, partinin siyasi sahadaki konumunun zaten net olduğu ancak sosyal ve ekonomik olarak da aynı netliğe kavuşması gerektiği ifade edilmiştir. Bu iki alanda CHP'nin konumunun 'millilik' olduğu ve partinin 'milli bir parti' olduğu belirtilmiştir. CHP'nin 'demokratik cumhuriyetçi' bir parti olduğu beyan edilerek ilk defa ideolojik olarak gidilecek rota çizilmiştir (Uyar, 2011: 134). Sosyal demokrat parti inşasına giden süreçte tarihsel dönemeçler olacak olan, *İlk Hedefler Beyannamesi* ve *Ortanın Solu* kavramının temelleri atılmıştır. Kurultayda alınan kararlara bakıldığında CHP artık cumhuriyet kavramının yanına demokrasiyi koyan, milli ve homojen bir parti olma arzusunu dile getirmiştir (Uyar, 2011: 135). Bunlara ek olarak lokavt, grev ve karma ekonomi gibi söylemlerle iktisadi alanda politik bir hat tutturmaya çalışmıştır. Muhalefet kavramına alışmaya çalışan CHP için bu yıllar laboratuvar görevi görmüştür. Parti, askeri ve bürokratik yapı yerine daha sivil siyaset yürütmeye çabalamış ve siyaset yapma çeşitliliğini arttıracak işlevler kazanmıştır.

Türkiye siyasetinde ve ekonomisinde 1950'lerin ortasında yaşanan birçok gelişme, DP iktidarının sallandığı izlenimi vermiştir. Siyasi olarak 1955 yılında bazı DP vekillerinin otoriter yönetimden şikayetçi olması, mahkemelere ispat hakkının gelmesini istemesi ve 6-7 Eylül Olayları sebebiyle partiden ayrılarak Hürriyet Partisini kurmuştur. İlerleyen yıllarda CHP'ye katılan parti kadroları; CHP'de gelişecek ortanın solu, demokratik sol ve sosyal demokrasi kavramlarına etkin katkı sağlamıştır (Saç, 2023: 97).

CHP, 1957 Genel Seçimlerinde bütüncül olarak beyannamesini değiştirmiştir. Bu beyannamede, özellikle 1953 yılından itibaren iyi ilişkiler kurmaya dikkat edilen işçilere grev hakkı vaat edilmiştir. Türkiye'nin şehirleşme oranının hızlı bir şekilde artması, CHP'nin izleyen yıllarda kentsel ve sınıfsal problemlere öncelik vermesini sağlamıştır (Güneş-Ayata, 2010: 80). Ayrıca beyannamede üniversitelere özerklik, bürokrasiye yeni ayrıcalıklar, hukuk devleti tesisi, Anayasa Mahkemesinin kurulması, memurlara grev ve

sendika hakkı verilmesi, planlı ekonomi programının uygulanması ve demokrasi karşıtı yasaların kaldırılması bulunmuştur (Bila, 1987: 234). CHP'nin verdiği vaatler toplum için kritik olmasına rağmen uzun yıllar iktidarda kalıp hiçbirini gerçekleştirmemiş olması topluma güven verememiştir. DP iktidarı sarsılsa da yıkılmaz, ancak bu durum CHP'nin seçimden tam olarak başarısız çıktığı anlamına da gelmemiştir. CHP'nin ilk kazanımı, Uşak'ın batısında vilayet kazanamamasına rağmen Ankara'yı kazanması bürokrasinin siyasi yön değiştirmeye başladığını göstermiştir. Artık devlet mekanizmasında CHP tekrar etkin hale gelmiştir. Fakat CHP'nin Türkiye'de yaşanan kentsel ve sınıfsal dönüşümde yoksul mahalleler ve işçi sınıfının tam olarak yanında yer alması 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir. Seçimlerde partinin ikinci ve daha önemli kazanımı; Bülent Ecevit, Doğan Avcıoğlu, Turhan Feyzioğlu gibi aydın ve siyasetçilerin partiye katılmasıdır (Ahmad, 1992: 153). Bu isimler, Türkiye'nin gerçekleştirdiği dönüşümü incelemek ve partinin yeni Türkiye sosyolojisine adaptasyonunu sağlaması için çalışacak CHP Genel Sekreterliği Araştırma Bürosunu kurmuştur.

CHP'nin gideceği yol ve iktidara gelirse yapacakları konusunda partililerin ve aydınların kafasında soru işaretleri bulunmuştur. Seçim sonuçlarından sonra parti soru işaretlerini gidermek ve partiye teorik bir alt yapı sağlamak için Genel Sekreterliğe bağlı Araştırma Bürosu kurmuştur (Emre, 2013: 60). Parti tarafından yapılan açıklamaya göre büronun temel amaçları arasında; ülkenin iktisadi kalkınma sorunları ve çözümleri, seçim ve demokratikleşme, işçi hakları, dış politika gibi başlıklar yer almıştır. Çalışma alanına bakıldığında partinin hem ülkede hem de kendi pozisyonunda demokratikleşme arayışına odaklanılmıştır. Büroda gelecekte isimleri sık sık duyulacak Bülent Ecevit, Turhan Feyzioğlu ve Doğan Avcıoğlu gibi akademisyen ve aydınlar bulunmuş; ayrıca HP'nin katılmasından sonra onun kadrolarının bir kısmı da büroya dahil olmuştur. CHP Araştırma Bürosu partinin değişimi ve faaliyetleri açısından kritik bir yere sahiptir. Bürodaki çalışmalar ile birlikte CHP, elit ve dışa kapalı bilgi akışından uzaklaşarak gerçek halkı ve halkın dertlerini keşfetmeye başlamıştır (Emre, 2013: 61). CHP Araştırma Bürosu; toplumun parti tarafından yeniden keşfi, yeni siyasal stratejileri ve partinin gideceği yolu çizmiştir. Büro, partinin değişim arzusunun sonucu doğrultusunda kurulsa da çıkan sonuçlar yeni bir değişim dalgasının başlangıcını yaratmıştır.

CHP Araştırma Bürosu, özellikle aydınların DP'ye karşı yayınları ile yaptıkları muhalefetin kurumsallaşmasını sağlamıştır. DP'nin otoriterliğine karşı büroda yapılan *İşçi ve İşveren Mesleki Teşekkülleri Kanununun Projesi(Sendika Hürriyeti)*, *Demokrasi İçin* ve *İşçiler İçin* gibi çalışmalar demokrasiyi merkeze almıştır. Aynı zamanda CHP'nin kurumsallaşmasında da etkili olurlar. Türkiye'de devlet ve sınıfların geldiği noktayı çalışmalarının odağına yerleştiren büro, özellikle işçi sınıfının yükselen ve potansiyelli toplumsal grup olması dolayısıyla dünyadaki işçi partilerine odaklanılmıştır (Emre, 2013: 67-68). CHP, işçi sınıfının oluştuğunun erken yıllarda farkına vararak programlarına onlarla ilgili maddeler eklemiştir. Tek parti dönemindeki korporatist çizgiden uzaklaşarak hızlıca sınıfsal bölünmüşlüklerle ilgili konum almıştır. Bu sebeple anlamlı bir dönüşüm karşımıza çıkar. Araştırma Bürosu işçiler hakkında ortaya koyduğu iki temel metin *İşçiler İçin* ile *İşçi ve İşveren Mesleki Teşekkülleri Kanununun Projesi(Sendika Hürriyeti)* olarak karşımıza çıkar. Raporlarda, sendika kanununun yetersiz olduğuna ve sınıflar arası ilişkiler için yeni bir kanunun gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Metinlerde ayrıca sendikaların uluslararası birliklere katılması sendikaların inisiyatifine bırakılır ibaresi yer almıştır. Sendikaların siyasete katılımı ve kamuoyu oluşturmaları önündeki engellerin kaldırılması gerekliliği belirtilmiştir (CHP, 1958a ve CHP, 1959). Büro aynı zamanda planlı kalkınmayı amaç edinerek hem işçi, köylü ve orta sınıfın üzerindeki yükü hafifletmeyi hem de DP'nin liberal ekonomi anlayışından farklı bir yapı kurmayı amaçlamıştır. DP'nin sahiplendiği tabanın CHP'ye geçmesinin gerektiği ve partinin söylemlerinin bu taban üzerinden inşa edilmesinin gerektiği ifade edilmiştir. DP'nin otoriter ve burjuvayı destekleyen liberal ekonomi politikalarına karşı, CHP demokrasi ve sosyal demokrasi ilkelerine oturmayı hedeflemiştir.

Sosyal demokrasi çalışmalarını, CHP'nin altı temel ilkesinden biri olan halkçılık kavramı ile temellendirmişlerdir. Bu durum gelecekte partinin keskin dönüşümü için teorik bir zemin hazırlamıştır. Demokrasi üzerine yapılan çalışmalarda ise HP'den gelen kadroların göz ardı edilemeyecek katkısı bulunmuştur. Büronun çıkardığı *Demokrasi İçin* raporu bu alandaki bakış açılarını özetlemiştir. Raporda DP iktidarının toplumsal olaylardaki tarafgirliği, seçim sisteminin adaletsizliği, toplantı ve yürüyüşlere karşı iktidarın sert tutumu eleştirilmiş; bunlara ek olarak üniversitelerin özerkliği ve basın özgürlüğü raporda önemli yer almıştır (CHP, 1958b). Büronun gerçekleştirdiği en önemli faaliyetlerden biri

de CHP 14. Kurultay içeriğinin ve sonrasında hazırlanacak anayasa teklif metninin belirlenmesi olmuştur.

CHP Kurultayının tarihsel önemi, Türk demokrasisinin mihenk taşlarından birini oluşturacak olan *İlk Hedefler Beyannamesinin* açıklanması olmuştur (Tuğluoğlu, 2017: 297). Turan Güneş, Bülent Ecevit, Osman Akyar, Turhan Feyzioğlu gibi demokrat ve sol düşünceli aydınların etkisi ile hazırlanan metnin sol liberal ve sosyal demokrat bir ruhu bulunmuştur. Metinde geçen ‘emek en yüce değerdir’ sözü, artık geri dönüşü olmayan sosyal demokrat düşüncenin partiye kanalize olduğunu göstermiştir. Dönemsel ve dar sendikal ilişkilerden öte işçi sınıfı ve emek siyasetine yaklaşmıştır (Bora, 2017: 575). Beyannamenin sınıfsal ruhunun yanı sıra biçimsel yapısı incelendiği zaman üç ana kısma ayrıldığı görülmüştür. Beyanname; antidemokratik kanun ve zihniyetin kaldırılacağı, anayasanın demokratik esaslara göre değişeceği ve demokratik düzenin yeniden tesisinin sağlanması için alınacak önlemler şeklinde bölümlenmiştir (Uyar, 2017: 166). Kurultayda, insan hakları ve iktisadi kalkınma bir diğer önemli konudur. Hak ve hürriyetlerin hiçbir ayırım gözetmeksizin her yurttaşa eşit şekilde uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Beyannamenin ayakta alkışlar ve marşlarla kabul edilmesinden sonra Şemsettin Günaltay beyannamenin, 200 yıllık batılılaşma ve demokratikleşme mücadelesinin son ve en önemli belgesi olduğunu vurgulamıştır (Tuğluoğlu, 2017: 298). Kurultayla birlikte CHP, kendisine yöneltilen ‘yeter söz milletindir’ sloganına anlamsal olarak el koymuştur. Beyannamenin kabulü parti tarihi boyunca sürecek olan ideolojik tartışmaları etkilemiştir. Artık taraflar kişisel ve örgütsel farklılıktan öte ideolojik ayrımlar üzerinden siyaset yapmaya başlamıştır. CHP iktidara gelinen ilk seçim sonucunda beyannamenin uygulanacağını belirtir ancak metindekiler hususlar 27 Mayıs 1960 İhtilalinden sonra yapılacak olan 1961 Anayasasının taslağı oluşturmuştur (Saç, 2023: 100-101).

27 Mayıs’a giden süreçte CHP’nin DP tarafından tasfiyesine çalışılmıştır. DP’nin kurduğu Tahkikat Komisyonu CHP’nin tek parti rejiminde edindiği bütün mallara el koymayı amaçlamış, böylece zaten huzursuz olan ordu, bürokrasi ve üniversite gibi elit gruplar rahatsız olmuştur. Ayrıca CHP’nin diğer muhalefet partileri ile kurduğu ittifak, DP’nin kaybetme korkusunu artırarak onu daha da sert politik önlemlere itmiştir. 27

Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale, CHP etkisinde olmasa da onun söylemlerinin inşa edileceği zemini hazırlamıştır. Hem yeni anayasanın İlk Hedefler Beyannamesini çerçeve olarak alması hem de çöken tarımsal kapitalizm yerine CHP'nin ilişkilerini kuvvetlendirdiği işçi sınıfının ağırlığının arttığı sanayi kapitalizminin güçlenmesi, partinin sol söylemlerinin siyasi olarak kalıcılaştırmıştır.

2.3 TÜRK TİPİ SOSYAL DEMOKRASİ: ORTANIN SOLU

Birçok kesim tarafından, CHP 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında yeni kurulan düzenin başat partisi olacağı düşünülmüştür. Bu durumun altında yatan bazı sebepler bulunur. İlk olarak DP'nin ve onun temsil ettiği kitlenin bulunmadığı kurucu meclise, CHP'nin açıkladığı veriye göre 175 CHP'li isim girmiştir (CHP, 1966: 75). İnönü, CHP'nin müdahalenin ne içinde ne de başında olduğunu belirtse de yeni rejimin inşasında parti kadroları önemli yer tutmuştur. CHP'li isimlerin yoğunluğu sayesinde partinin 1959 yılında yaptığı kurultayda kabul edilen İlk Hedefler Beyannamesi, 1961 Anayasası'nın da bel kemiğini oluşturmuştur (Tuğluoğlu, 2017: 304). Askeri müdahaleye kadar gelen süreçte CHP için asıl önemli olan DP iktidarına karşı çıkmak olmuş, ancak yeni dönemde parti içi tartışmalar daha ağırlık kazanarak partinin yönünün belirlenmesinde kadrolar arası mücadeleler yaşanmıştır. CHP ve Türkiye tarihinde müstesna bir yeri bulunan ve ilerleyen yıllarda birçok siyasi partinin referans alacağı sosyal demokrasi bu dönemde etkin bir aktör olmuştur. Batı dünyasında Marksist geleneğin ve sınıf savaşı yaklaşımının güç kaybetmesi, yeni bir sosyal demokrasi anlayışının gelişmesine yol açmıştır. Özellikle küresel ölçekte güçlenen Keynesyen ekonomi politikalarının ve refah devleti anlayışı Türkiye'yi de etkilemiştir (Emre, 2019: 77).

Özgürlükçü bir anayasa merkezindeki yeni rejim; iktisadi, siyasi ve sosyal dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Bu üç alanda gerçekleşen dönüşümün kesişim noktalarından biri de planlı ekonomiye geçiştir. Ekonominin planlı bir şekilde gelişmesi için 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı(DPT) kurulmuştur. DPT, öncelikli olarak ithal ikameci sanayi yaklaşımını ülkeye uygulamıştır (Emre, 2019: 48). Bu yaklaşım Türkiye'ye özgü değil, aksine Batı dünyasının ekonomik daralmaya karşı geliştirdiği devlet müdahalesini

öne çıkararak Keynesçi bir politikanın Türkiye'ye yansımaları olarak düşünülmüştür. Bu politikayla devletin sosyal alanlarda harcamalarını artırması ve sosyal adaletin sağlanması hedeflenmiştir (Pamuk, 2023: 160).

1950'li yıllar boyunca köyden kente artan göç oranının ve kent çeperlerinde gecekondular şeklinde oluşturulmuş işçi mahallelerinin sayısının artması, ithal ikameci sanayi yaklaşımının beşeri hammaddesini oluşturmuştur. Siyasi alanda burjuvazinin ve işçi sınıfının artan etkisi sonucunda dönemin aksiyoner gücünün işçi sınıfı olacağını gözler önüne sermiştir. Yıllar içinde CHP, işçi sınıfı ile kurduğu yakın ilişkilerin ve örgüt içinde artan sol dalganın etkisi ile kuvvetli bir birliktelik kurmuştur. Kentlerden yükselen muhalefet dalgası, iktisadi açıdan kendi için sınıfların oturması ve toplumsal hakların yüksek sesle dile getirilmesi 1961 Anayasasının yarattığı toplumsala ve iktisadi dönüşümle meydana gelmiştir (Emre, 2019: 56-57). CHP ise dönüşümün hem sürükleyicisi hem de öznesi konumuna gelmiştir. Ancak bu dönüşüm kolay değil aksine parti içi mücadeleyi de beraberinde getirmiştir.

Yeni kurulan rejimde CHP'nin eski iktidar günlerine geri döneceği düşünülmüş ancak seçim sonuçları durumun böyle olmadığını göstermiştir. Seçim sonuçları doğrultusunda kurduğu koalisyon hükümetlerinde vaat edilen reformları gerçekleştiremeyen CHP, örgüt içerisinde tutucular ve ilericiler tartışmaları ile mücadele etmiştir. 1961, 1962 ve 1964 yıllarında yapılan kurultaylarda İnönü kendi koltuğunu perçinlese de bu karşıt kanatların parti hakkındaki idealarını yarıştırdıkları tartışmalar meydana gelmiştir (Emre, 2019: 66). İnönü bu iki grup arasında daha ortada durarak, 1965 yılına kadar DP tabanı ile CHP tabanı arasında bir uzlaşma arayışını hedeflemiştir. Kurulan koalisyonların başarısızlığı uzlaşma anlayışının oluşamayacağını göstermiştir (Saç, 2023: 105). Bunun yerine yeni özgürlükçü dönemde özgül ağırlıkları oluşmaya ve gitgide artmaya başlayan sol akımların etkisi partide görülmüştür.

Özgürlükçü ortamda özellikle aydınları ve askerleri etkileyen sosyalizm ve Kemalizm arasında köprü kurmayı amaç edinen Yön Dergisi çevresi oluşmuştur. CHP Araştırma Bürosunda bulunmuş, partinin Türk toplumunu anlaması ve ona yönelmesi konusunda etkili olan bazı aydınların da içinde bulunduğu hareket CHP ile yakın temasta kurmuştur.

CHP içinde yüksek konumda bulunan ve parti içi dönüşümün temel aktörlerinden olacak olan Turan Güneş, dergide yazdığı bir yazıda işçi ve köylüleri yanlarına çekip partiyi sol hatta oturtmanın zorunluluğundan bahsederek tek parti rejiminin bürokrasi ve eşrafa dayandığını ve bu elitist karakterin ve halktan kopukluğun yapılan reformların yaygınlaşması önünde engel olduğunu belirterek halk ve bürokrasi arasındaki kopukluk, halkçı olan CHP yerine DP'nin iktidara gelmesini sağladığını ifade etmiştir (Bora, 2017: 578).

Yön Dergisinden sonra bazı aydın ve sendikacıların kurduğu TİP, sınıf söylemi ve mücadelesini yüksek perdeden dile getiren ilk parti olmuştur. Türkiye'de esen sol rüzgar, CHP'nin de yön arayışlarını etkilemiştir (Hocaoğlu, 2023: 115-116). TİP'in kurulması, CHP içindeki aydınlar başta olmak üzere büyük bir kesimde partinin siyasi alandaki ideolojik konumunun bir an önce belirlenmesi arzusunun doğurmuştur. Çünkü İnönü'nün uzlaştırıcı politikası, hem eski DP tabanından oy getirememiş hem de kendi kitlesinin bir bölümünü radikal sol unsurlara kaptırmıştır (Ahmad, 1992: 317). Böylece sadece CHP'yi değil Türkiye siyasetini değiştirecek 'ortanın solu' söylemi İnönü tarafından dile getirilmiştir.

CHP merkez kadrosunun büyük bir kısmı, partinin dönüşümü ve ortanın solu fikrinin geçici bir seçim stratejisi olduğunu düşünmüş; ancak partideki dönüşüm daha öncesinden başlamıştır. CHP'nin 1963 Kurultayında Kasım Gülek, Nihat Erim ve Avni Doğan gibi partinin ileri gelenlerinin tasfiyesi; onların yerlerine Bülent Ecevit, Turan Güneş gibi genç ve sosyal demokrasiye yakın isimlerin gelmesi dönüşümün kritik bir adımı olmuştur (Aydın ve Taşkın, 2014: 131). Bülent Ecevit'in Mayıs 1965 tarihinde millileştirme kavramı üzerinden yaptığı çıkış partinin radikal sol unsurlara kapı aralması olarak okunmuş, CHP'nin bu gibi reform ve ilerici söylemlerine rağmen modern siyasi yelpazedeki yeri net bir şekilde dile getirilmemiştir (Ahmad, 1992: 315). Ancak İnönü'nün 29 Temmuz 1965 tarihinde Milliyet'te yayınlanan röportajında, CHP'nin ortanın solunda bir parti olduğunu ifade edilmiştir (Hocaoğlu, 2023: 117).

İnönü ortanın solu kavramının, devletçilik ile özdeşleştirip sosyalizme kapalı hatta karşısında bir bariyer olarak bakılması gerektiğini söylemiş ve yaptığı radyo

konuşmasında sadece CHP'nin değil aynı zamanda devletin ve anayasanın da ortanın solunda olduğunu belirtmiştir. Nihat Erim gibi isimler kavramı, ABD'de Roosevelt döneminde uygulanan 'New Deal' politikalarına benzetmiştir (Bora, 2017: 576). Aslında kavram ilk çıktığı zaman yeni bir programdan öte partinin ideolojisini 1960'ların popüler söylemleri ile anlatmaktan farksız görülerek hem çağın şartlarına edilgen kalmamayı hem de radikal unsurların demokratik siyasi çizgide kalması amaçlanmıştır. Ayrıca ne kadar programatik durumdan uzak olsa da gelecekte üzerine sosyal demokrat parti inşa edilecektir. Antikomünist arzuya bezenmeye çalışılan kavram hem parti içinden hem de parti dışında eleştirilere maruz kalmıştır (Ağtaş, 2007: 198-199). Parti dışında DP'nin devamı niteliğindeki AP'nin "ortanın solu Moskova'nın yolu" sloganı buna bir örnek olarak verilebilir. Parti içerisinde ise TİP'in etkili olduğu alana nüfuz edememe ve seçimlerde alınan ağır yenilgi sonrasında büyük tepkiler oluşmuştur (Aydın ve Taşkın, 2014: 136). Gelen olumsuz sonuç ve parti içi eleştiriler, 1946 yılında meclisten çıkarılmaya çalışılan toprak reformu yasasını statüko kırıcı etkisine benzer bir durum yaratmıştır. Ancak bu kırılmanın sonuçları, parti içindeki ve toplumsal alandaki mücadele ile belirlenecektir.

CHP içindeki muhafazakar kanat, seçim yenilgisinin etkisiyle 1966 Kurultayında ortanın solu söylemine sert eleştirilerde bulunmuştur. Partinin sola açılması ve elitist parti kulvarından kopmaya çalışması göbekçiler ve tutucular olarak adlandırılan sağ Kemalist çizgiyi rahatsız etmiştir (Emre, 2019: 67). Özellikle başta ortanın solu çizgisinde duran ama daha sonra tutucu kanata geçen Turhan Feyzioğlu, sağ Kemalist kadronun başını çekmiştir. Bu kadrolara göre, Kemalizm ile solu birleştirme arayışı her şeyi açık olan Kemalizm'i bulandırma sonucunu doğurmuştur. Bu grup, söylemlerinin entelektüel tarihsel geçmişini Dergah Dergisi üzerinden okuyabileceğimiz muhafazakar cumhuriyetçi bir zihniyete sahip olmuştur (Bora, 2017:167). Kurumsal olarak ise daha sonra kurulan CGP çatısı altında örgütlenen grup, CHP'yi eleştirdikleri ve temel düşüncelerinden birini oluşturan radikal sol ile kesin ayrımı ön planda tutmuşlardır. Ecevit ile sol kanat, Ekim ayında toplanan 1966 Kurultayında Atatürkçülük ile ortanın solunun özü itibariyle bir olduğunu iddia etmiştir. Böylece ortanın solu yaklaşımı 1966 Kurultayında partinin resmi politikası olmuştur (Emre, 2019: 89-95). Devletçi ve seçkin

anlayış ile elitist partinin devamını isteyen kesime karşı halkçı anlayışı savunanların başını İnönü ve Ecevit çekmiştir.

Ortanın solu kavramını dile getiren İnönü'nün tarafı açıkça belli olmasına rağmen sol kanat, güçlü bir muhalefetle karşılaşmış parti içi dengeleri sağlamak adına CHP'nin sosyalist bir parti olmadığı ve hiçbir zaman da olmayacağını birçok kez altını çizmiştir (Yaşlı, 2020: 100). Buna rağmen İnönü ortanın solu ekibinin lideri konumundaki Ecevit'i Genel Sekreterlik yarışında desteklemiştir. Ecevit artık hem sosyal demokrat kitlenin hem de İnönü sonrası partinin doğal lideri konumuna yükselmiştir. Bu dönemden itibaren yoksulluk, gecekondu mahalleleri ve işçi sınıfı artık partinin temel gündemleri haline gelmiştir (Yaşlı, 2020: 102). CHP özellikle İstanbul'daki göç ve patronaj ilişkileri üzerine yoğun bir çalışma gerçekleştirmiştir. Partinin kent politikasına ağırlık vermesi sonucunda kente yeni göçmüş işçilerle yakın ilişki kurmuştur. İstanbul üzerinden yapılan incelemelere göre göç ve göçmenlerin yaşadığı sorunlara eğilerek gecekondu mahalleleri CHP'nin kaleleri haline gelmiştir. Dönemsel ekonomik, siyasi ve kültürel yapısı emekçi sınıflar ve CHP'yi birbirine yaklaştırmış, böylece kent yoksulları muhafazakar düşünce yerine sosyal hak mücadelesi ve daha iyi yaşama odaklanmış; CHP ise elit kalıplarından çıkarak Halkçılığa hedefine ilerlemiştir (Schüler, 1999: 107-108). Halkçılığa mücadelesinde CHP'nin işçi sınıfı ile kurduğu güçlü bağ etkili olmuş, benzer şekilde CHP'nin sola açılması ise işçi sınıfının döneme damga vurmasını sağlamıştır.

DP iktidarında, büyüyen göç dalgası ve kente yeni gelmiş yoksul emekçilere sendikaların verdiği eğitimler ile sınıf bilincine haiz bir işçi sınıfı oluşmaya başlamıştır. Yeni işçi sınıfı ve 1961 Anayasası'nın özgürlükçü ortam, kendisi için sınıfın etkin bir aktör olarak karşımıza çıkmasını sağlamıştır. Siyasal alanın bu güçlü aktörü ile CHP, özellikle ortanın solu kanadının lideri olan altmışlı yılların ilk yarısının Çalışma Bakanı Bülent Ecevit vasıtasıyla yakınlaşmıştır (Uçkan, 2017: 453-457). Ecevit'in de siyasi kariyerinin en başarılı kararı olarak gördüğü, işçilere özgür bir şekilde örgütlenme ve sendika hakkı ile grev ve toplu sözleşme hakkı veren 274 ve 275 sayılı yasalar; hem işçileri bağımsız siyasi bir aktör hem de Ecevit'i solun potansiyel lideri konumuna getirmiştir (Emre, 2019: 103). Halkçılık ise kavramı parti içinde sol kanadın yıllar içinde güçlenmesi ile anlam değişimine uğramıştır.

Ortanın solu hareketinin halkçılık kavramına bakış açısı tek parti rejiminin halkçılığından farklı olmuştur. Tek parti rejimi halk kavramını kullanırken sınıfların varlığını görmezden gelmiş; fakat ortanın solu düşüncesine göre sınıflar Türkiye'nin iktisadi ve sosyal yapısının temel bileşenleridir ve onların çatışmasını engellemek, sosyal adaleti sağlamak, reformlarla yoksul kesimlerin hayat standartlarını artırmak halkçılığın yeni anlamı olarak ifade edilmiştir (Güneş-Ayata, 2010: 83). Ortanın solu hareketinde, cumhuriyetin kurucu ideolojisinin dayanışmacı korporatist yapısından sıyrılıp toplumsal antagonizmaya sahip sınıfların varlığı kabul edilmeli, eski ve kemikleşmiş devlet-halk çatışması değişmeli ve CHP elit yapısından kurtulup halka gitmelidir düşünceleri etkili olmuştur (Ağtaş, 2007: 205-212). Tek parti rejimindeki ulusun ve geleneğin icadından uzaklaşarak CHP'nin halklaşması ve halkın CHP'lileşmesi yoluna gidilmiştir (Hobsbawn, 2006). Halk ve CHP'nin karşılıklı olarak birbirinin sesine kulak verme sürecinin ilk sistematik adımı, 1969 seçimleri öncesinde Ecevit'in çalışmalarında açık olarak görülmüştür. Ecevit yerel örgütleri tek tek dolaşarak ortanın solu düşüncesini anlatmış böylece ortanın solu düşüncesini tabanda örgütleyerek onu politikadan çok bir ideoloji konumuna ulaştırmıştır (Emre, 2019: 92). CHP'nin sol bir parti künyesine bundan sonraki yıllarda sıkı sıkı sarılması tabandaki örgütlenme ile ilişkilidir.

Ecevit'e göre tarihi boyunca CHP; tutucu, ilerici, reformcu gibi birçok kesimi içerisinde barındırmış bir oluşumdur (Ecevit, 1968: 34). Tek parti rejimi, yapısı gereği sömüren ve sömürülen bir arada bulundurmuştur. Reformların önündeki en büyük engelin bu olduğunu belirterek parti özeleştirisi yapan Ecevit, artık muhafazakar ve reform karşıtı kitle bu partinin saflarında olmadığını ifade etmiştir (Ağtaş, 2007: 209). CHP bundan sonra reform ve inkılap gerçekleştirmek için bir araya gelmiş bir örgüt kimliğine sahip olmuştur. Ecevit tarafından ortanın solu, sadece var olan bu yapının kavramsallaşması değil, örgütün kökten kendini revize etmesi olarak açıklanmıştır (Ecevit, 1968: 216). Ona göre insan insanı, zümre zümreyi, kişiler veya yabancılar bir başka ülkeyi sömürmemelidir. CHP'yi, geçmişini günahını da sevabını da taşımayı bilen, partiyi bu düzen değişmeli diyen devrimci bir örgüt olarak görmüştür (Ecevit, 1968: 218-221). Ancak bu devrimciliği, Marksist partilerden farklı halkın isteği ile gerçekleşecek bir durum olarak belirtmiştir. Ecevit'e göre ortanın solu ve aşırı solun en temel ayrımı, demokrasiye olan inançta üzerinden düşünölmüştür (Ağtaş, 2007: 201). Ortanın solunda

bulunan yurttaşlar; insancıl, halkçı, ilerici, devrimci, reformcu, devletçi, plancı, özgürlüğe bağlı ve sosyal demokrasiden yana olmalıdır (Emre, 2019: 96).

Üstyapı ve altyapı devrimleri arasındaki ilişkiyi irdeleyen Ecevit, cumhuriyetin altyapı devrimleri konusunda yetersiz kaldığını ve CHP'nin bunu tamamlama arzunda olduğunu vurgulamıştır (Ecevit, 1968: 224). Tek parti rejiminin eğitim, kültür ve inanç gibi değişimin çok daha zor olacağı kavramlara yönelmesini eleştirmiş ve asıl hedeflenmesi gerekenin sosyoekonomik ve gündelik insani ihtiyaçlara yönelik altyapı devrimleri olduğunu ifade etmiştir (Ecevit, 1968: 225). Devrimin toplumsal şiddetle olmasına karşı çıkan Ecevit; demokratik sol bir anlayışa sahip olarak halka bürokratik aydın gözüyle değil, halkın gözüyle bakıp altyapı devrimlerinin yapılmasını arzu etmiştir (Bora, 2017: 576-577). Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen devrimlerin, halkın kötü şartlarını düzeltmekten çok onları devletle karşı karşıya getiren üstyapı devrimleri olduğunu ancak halka ulaşmak ve gerçek dönüşümü sağlamanın tek yolu olarak altyapı devrimleri olduğunu ifade etmiştir (Ecevit, 1968: 227).

Halkın, siyasi egemenliğin temel kaynağı olan ekonomik güce hakimi olması gerektiğini belirten Ecevit, ortanın solu için yazdığı broşürlerde bunun altını çizmiştir. Halk egemenliğine giden yolun üretim araçlarının halkın elinde olmasından geçtiğini belirtmiş ve devletleştirmenin bürokratik bir elitizimden öteye götüremeyeceğini ifade ederek devletleştirme yerine halkın tek başına egemenliğine odaklanan kamulaştırma kavramına önem vermiştir (Uçkan, 2017: 461-465). Üretim araçlarının halktan koparılması odağında önemli sorunlardan biri ise 'Doğu Sorunu' olarak ifade edilen feodalizm ve kapitalizm Türkiye siyasi sistemindeki varlığı olmuştur. Feodal ilişkilerin toprak rejimi üzerinden yoksul halkı metalaştırmasına karşı, "toprak işleyen su kullananındır." sloganı CHP'nin temel yaklaşımını göstermiştir (Yaşlı, 2020: 132-133). Tek parti döneminde devletin bölgede oluşturduğu boşluğu dolduran ağa ve şeyhlerden halkı kurtarma vaadini üzerinde duran Ecevit'in seçim programı ile 1969 seçimlerine gidilmiştir. Ancak alınan yenilgi, CHP içinde ortanın soluna karşı tutucu seslerin bir kez daha yükselmesine neden olmuştur.

Seçim sonuçlarından istenilen sonucun alınamamasından sonra, 3 Temmuz 1970 tarihinde gerçekleşen kurultay gergin geçmiştir. Kurultay boyunca birkaç hizibin mücadelesi görülmüştür. Kemal Satır'ın başını çektiği ve göbekçiler olarak anılan sağ Kemalist kanat, ortanın solunu eleştirerek eski elitist bürokratik alışkanlıklarını sürdürmüş ancak Ecevit, seçim bildirimlerinde belirttiği tezleri savunmaya devam ederek Türkiye'de yaşanan olaylara artık tepeden ve seçkinci değil halk gözüyle baktıklarını yinelemiştir (Hocaoğlu, 2023: 122). Kurultayda ortanın solu ve Ecevit parti içi mücadeleden galip çıkarak CHP'nin daha solda bir siyaset katılması arzusunu gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Böylece CHP içinde, ortanın solu söylemine sağdan Kemalist söylemlerle muhalefet eden kadrolar tasfiye olmuştur (Hocaoğlu, 2023: 123). Merkez elitlerinden muhafazakar cumhuriyetçi bir eleştiri devam etse de Ecevit liderliğindeki sol kanat, örgütsel dönüşümü parti tabanı etrafında şekillendirerek güçlenmiştir (Özdemir, 2020: 345). Burada görüldüğü gibi eski parti içi muhalefetin tepeden inmece yaklaşımlarına karşın, toplum partiyi ileriye çeken bir işlev görmüştür. Ancak yükselen işçi hareketi ve solun önünü kesmek için iktidar çalışmaları yapmıştır.

AP iktidarı tarafından, 1970 yılında 274 ve 275 sayılı işçi ve sendikal haklarla ilgili kanunların değiştirilmesine yönelik kanun teklifi verilmiş, Ecevit ve CHP ise işçi sınıfı ile kurdukları duygusal bağın alt metnini oluşturan bu kanunların değiştirilmesine karşı çıkmıştır (Çavdar, 1996: 165-169). Ancak asıl büyük tepki, 15-16 Haziran 1970 tarihinde DİSK'in öncülüğündeki direniş ile gerçekleşmiştir. Büyük sanayi bölgelerini içeren kentlerde sıkıyönetim ilanına kadar giden süreç kendinden değil kendisi için bir işçi sınıfı olduğunu göstermiştir (Uçkan, 2017: 462). Ortanın solu düşüncesinin toplumsal tabanı olan işçi sınıfı, iki gün boyunca AP iktidarı ile mücadele etmiş ve artık siyasetin temel belirleyicilerinin başında geldiğini göstermiştir. Başka bir deyişle CHP'ye dayanacağı toplumsal tabanı, işçi sınıfı da kendi hakları çerçevesinde mücadele edeceği başat partiyi bulmuştur. Ayrıca yükselen anti emperyalizm ve gençlik hareketi de ortanın solunu beslemiştir.

Gençlik hareketi 1960'lar ve 1970'lerin dinamosu görevini görmüş; milliyetçilik dalgası üzerinden başlayan toplumsal hareketler, sol söylemlere kaydıka gençlerin radikalliği artmıştır. Türk solunun ideolojik olarak hegemon kavramları olacak olan anti-

emperyalizm ve anti-Amerikancılık, başta gençliği sonra işçi sınıfını ve daha sonra CHP'yi etkisi altına almıştır (Bora, 2017: 162). Ortanın solu yaklaşımı bu iki kavramı, sol ve Kemalizm arasındaki köprüyü kurmak için kullanmıştır. Bu döneme kadar Kemalizm, ağırlıklı olarak modernist ve laisist bir okumaya sahip olsa da CHP'nin bürokratik elit yapıdan kurtulması ve gelişen toplumsal dinamikler ile farklı pencereler açılmıştır (Bora, 2017: 163-164). Parti, Johnson Mektubu ve Kıbrıs üzerindeki ABD etkisine karşı, İnönü'nün tavrı ile anti-emperyalist hareketlerle yakın ilişki kurmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ve CHP'nin kuruluş döneminin emperyalizm karşıtlığı olduğuna dair inanç oluşmuştur. Ortanın solu bu ilişkiyi daha da kalıcı hale getirmiştir. İşçi, köylü ve gençlik hareketlerine devrimci eylem diyerek sahip çıkan CHP kadroları; toplum, parti ve asker gözündeki konumunu de belirterek İnönü'nün dahi bu eylemlerin arkasında durduğunu ifade etmiştir (Bora, 2017: 168). İnönü sadece ülkenin çok partili demokrasiye ve CHP'nin sosyal demokrasiye değil toplumun da aktif yurttaşlığa geçişi için de mücadele etmiştir. CHP kendini sosyal demokrat olarak yeniden inşa etmeye çalışırken artık sadece cumhuriyet rejimi ve Atatürk devrimlerinin savunucu olmaktan öte sosyal devlet ve toplumsal refahı Türkiye'ye getirmeyi gaye edinen modern bir parti olarak tanıtmaya başlamıştır (Hocaoğlu, 2023: 126). Ancak 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi hem yeni anayasanın özgürlük ortamını hem İnönü'yü hem de CHP'yi değiştirmiştir.

Gençlik ve işçi sınıfının öncülüğünde yükselen sol dalga ve alt rütbeli askerlerin ilerici cunta gerçekleştirme ihtimallerine karşı, dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın, 'Sosyal hak arama cereyanları ekonomik gelişmenin çok ilerisine geçti.' ifadesi doğrultusunda, 12 Mart 1971 tarihinde ordu tarafından bir muhtıra verilmiştir (Atılğan, 2020: 55). Ortanın solu düşüncesinin partide değiştirdiği yaklaşımlardan biri de toplumsal ittifaklar olmuş, CHP içerisindeki solcuların lideri konumunda bulunan Ecevit, askeri müdahalenin aslında ortanın solu düşüncesine karşı yapıldığını belirtmiştir (Atılğan, 2020: 57). Sosyal demokrat CHP, asker ve bürokrasi ile kurduğu tarihsel ittifaktan koparak halk ile birliktelik kurmayı amaçlamış ancak İnönü'nün müdahale karşısında demokrasi ve askeri rejim savunusu arasında kalması, en sonunda da askerin arkasında tavır takınması parti içi mücadelede yeni bir safha başlatmıştır (Hocaoğlu, 2023: 123). İnönü geçiş hükümetinin arkasında durmuş, Ecevit ise CHP Genel

Sekreterliğinden istifa ederek parti içi muhalefeti tabanda örgütlemiştir. CHP içinde İnönü ve Ecevit ikiliği 5. Olağanüstü Kurultaya kadar sürmüştür (Anadol, 2015: 194). Bu kurultay, devletin kurucu partisinde demokratik yollarla Genel Başkan değişimi olabileceğini göstererek çok partili rejime geçilmesinden sonraki en demokratik siyasi olaylardan biri olmuştur.

6 Mayıs 1972 yılında yapılacak kurultay için Anadolu gezilerine başlayan Ecevit, geziler sonucunda ortanın solu hareketinin delege üzerinde gücünü artırmış ve bu durum genel merkez tarafından da kabul edilmiştir (Akar ve Dündar: 2008: 140). Partinin sol kanadının gücüne karşı, sağ kanat ve İnönü'ye yakın isimler il kongrelerinde birlikte hareket etmiş fakat gençlik kolları ve kadın kollarının etkisi ile ivme sol kanatta kalmayı sürdürmüştür (Hocaoğlu, 2023: 126). Ecevit ekibinin delege ve psikolojik üstünlüğüne karşı, İnönü gazi paşa ve cumhuriyetin ikinci adamı kimliği ile 'Ya be ya Bülent' çıkışında bulunmuştur. İnönü'nün konuşmasına Ecevit, 'Demokratik bir partinin üyeleri mi olacağız, yoksa kapıkulları mı?' şeklinde karşı çıkmıştır (Atılğan, 2020: 61) Parti Meclisi seçiminde Ecevit'in listesi kabul edilmiş ve Milli Şef İsmet İnönü, ilk defa parti içerisinde bir mağlubiyetle karşılaşarak Genel Başkanlığa aday olmayacağını açıklamıştır. Böylece kurultayın üçüncü gününde yapılan Genel Başkanlık seçiminde oyların neredeyse tamamını alan Bülent Ecevit, CHP'nin üçüncü genel başkanı seçilmiştir (Hocaoğlu, 2023: 127-128). Ayrıca demokratik yollarla devletin kurucu partisi olan CHP'nin dahi liderinin değişebileceği gösterilmiştir. Artık sosyal demokrat hareketin lideri Bülent Ecevit ve '*Karaoğlan*' efsanesi başlamıştır.

CHP ve Ecevit'in önündeki ilk büyük sınav 1973 seçimleridir. Bu seçimler ortanın solu hareketinin ve CHP'nin, sosyal demokrat kimliği kalıcı olarak parti bünyesinde sahip olup olamayacağını belirlemiştir. Parti seçimlere popülist ve umut veren 'Ak Günlere' sloganı ile girerek farklı bir politika güdüleceğinin işaretini vermiştir (Bora, 2017: 582). Dönemin popüler ve geleceğe dair umut veren pozitif şarkıları ile Ecevit'in karizmatik liderliği, CHP'ye yeniden popülerite kazandırmıştır. Ekonomideki refah döneminin bitmesi ve sosyal eşitsizliklerin artması, yoksul kitlelerin sosyal demokrat CHP'ye yüzlerini çevirmesini sağlamıştır (S. Ayata ve Güneş-Ayata, 2007: 213). CHP'nin sivilleşme hareketi, kitlelerin partiye yaklaşmasının bir diğer nedeni olmuştur. Askeri

müdahaleye karşı demokrasiyi savunan, hak ve halk olarak iki güçlerinin olduğunu söyleyen güçlü lider Ecevit; CHP'yi askerinin partisi imajından uzaklaşmasını sağlamıştır (Heper, 2011: 144). Aynı yıl hem genel seçimler hem de yerel seçimler gerçekleşmiş, genel seçimlerden yüzde 33,3 oy oranı alarak birinci parti olan CHP, sosyal demokrat düşüncenin hakimiyetini kesin bir biçimde tesis etmiştir (Bora, 2017: 583). Özellikle büyük şehirlerin yoksul ve işçi mahallelerinde alınan yüksek oy oranı, ortanın solu düşüncesinin halk tarafından kabul edildiğini göstermiştir. Bu sayede yerel seçimlerde CHP'nin kazandığı belediyeler, sosyal demokrasinin önemli bir bileşeni olan yerel yönetimlerin örneklerini vermiştir

Başta İstanbul ve Ankara olmak üzere büyük şehirlerin belediyelerini işçi sınıfının oyları ile kazanan CHP, sosyal belediyecilik anlayışını göstermiştir. Gecekondu mahalleleri ile birlikte yeni bir belediyeciliğe gereksinim duyan kentlere bu anlayış egemen olmuştur. Belediyeler elindeki az kaynağı, büyük projelere değil düşük gelirli halkın yaşadığı eşitsizlikleri çözmek için kullanmıştır. Uygulanan programın başında altyapı kaynaklarının sağlanması, ekmeğin gibi gıdaların ucuz ve sağlıklı temini, toplu ulaşım ve konut projeleri hayata geçirilmesi gelmiştir. Bu belediyelerin ana nosyonu 'Toplumsal tüketim ve kullanımı genişletme, birlikte yaşamı güçlendirme' olarak ifade edilmiştir. Söz konusu uygulamalar, CHP'nin sosyal demokrat belediyeciliğinin geleneksel uygulamaları olmuştur (Görücü, 2020: 351). Yerel yönetimdeki bu atılım sadece kentlerde değil kırsal kesimde de gerçekleşmiştir. DP-AP geleneğinin kalesi konumundaki ve CHP'nin girmekte zorlandığı kırsal bölgelere, '*Köy-kent Projesi*' uygulanarak sosyal politikaların oralara da yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu proje ile kırsal emeğin verimliliğini artırıp sivil dayanışmanın güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Üçüncü sosyal proje ise halk sektörünün oluşturulmasıdır. Halk sektörü yaklaşımına göre, devletin sahip olduğu kamu iktisadi teşebbüslerinin sermayesi halk arasında paylaşılacaktır (Heper, 2011: 580). CHP'nin ve ona karşı oluşturulan muhalefetin tartışma konularının başında gelen toprak reformu konusu, halk sektörü yaklaşımı ile yine gündeme gelmiştir. Ayrıca oluşacak bu üçüncü sektör ile kooperatifleşme, dayanışma ve sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi, tekelci sermayenin halk ve devlet iş birliği tarafından engellenmesi vaadedilmiştir (Görücü, 2020: 348). Özellikle TÜSİAD üyesi büyük sermayedarlara karşı yoksul halkın yanında bulunulacağına dair söylemler,

sermaye ile Ecevit arasında soğukluk meydana getirmiştir. CHP, tabanını laik burjuvalardan yoksul muhafazakarlara kaydırmayı amaçlamış yoksul halkla kurulan bağ sadece sosyal demokrat ve halkçı yaklaşımla değil laiklik kavramının değişen anlamı ile de olmuştur.

1973 Genel Seçimlerinde birinci parti olan ama tek başına iktidara gelemeyen CHP, dışlayıcı laiklik ve elitist karakterine uymayan MSP ile koalisyon yapmıştır. CHP için bu durum laiklik merkezli kurdukları siyaset mekanizmasının değiştiğinin en büyük göstergelerinden biri olmuş Ecevit, dindarlar ve laik kesim arasındaki karşıtlığın tarihi bir yanılığ olduğunu ifade etmiştir (Heper, 2011: 182). CHP'nin laiklik yaklaşımı katı ve dışlayıcıydı ancak sosyal demokrat olması gereken bir parti toplumsal antagonizmasını daha farklı kurması gerekmektedir. Ecevit'e göre CHP, laikliği tehlikeye atmadan dindar kesimle iletişim kurma becerisini geliştirerek laik ve elit kesimin koruyucusu olmak yerine, iktidara gelme yolunu ancak bu köktenci yaklaşımını kırarak açabilecektir (Bora, 2017: 583). Devlet-CHP-toplum ilişkisini berraklığı, dışlayıcı laiklikten uzaklaşarak oluşturabilir. Hak ve halk sloganındaki hak kavramı, hiç kimsenin devlete de sermayeye de kul olmayacağı düzen sözleri dini referansa da sahip olmuştur. Bu yıllardaki sosyal demokrat politikalar CHP'yi laik kesimin partisi olmaktan, yoksulların partisi olmaya götürmüştür (Güneş-Ayata, 2010: 111).

MSP açısından bakıldığında ise, merkez elitlere kendi meşruluğunu kabul ettirme gibi bir amacı bulunmakta, böylece tarihsel uzlaşma olarak da adlandırılabilir CHP-MSP koalisyonu kurulmuştur. Dönemin toplumsal ortaklaşma konusu olan Kıbrıs sorunu konusunda iki partinin birlikteliği ile 20 Temmuz ve 14 Ağustos 1974 tarihlerinde gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekati, Ecevit ve CHP'ye karşı toplumun bakış açısını değiştirmiştir. Ecevit'in karizması ve itibarı halk nezdinde artarken sosyal demokrasiye idealistçe bakan kitleler için sosyal demokrasi aksiyoner bir düşünce haline gelmiştir (Görücü, 2020: 353). CHP arkasına aldığı rüzgar ile koalisyonu bozarak erken seçime gitmeye çalışmış ancak yükselen sosyal demokrasinin önünü kesmek isteyen sağ partiler, milliyetçi cephe hükümetini kurarak erken seçimi önlemiştir. Bu koalisyonun içerisinde CHP'den ayrılan Turhan Feyzioğlu, Ferit Melen, Mehmet Emin Paksüt, Kemal Satır gibi muhafazakarlar cumhuriyetçilerin kurduğu CGP de yer almıştır. İktidardan düşmesine

rağmen toplumsal alanda sosyal demokrat CHP'nin kabul görmesi, partinin ideolojik arayışının son bulduğunu göstermiştir (Görücü, 2020: 355). 1974 Kurultayında, özgürlükçü demokrasinin bir adım ilerisi olduğu iddia edilen demokratik sol düşüncesi ortaya atılmıştır (Hocaoğlu, 2023: 130). Bu düşünce geleneksel sosyal demokrasi anlayışının Türkiye'ye uyarlanma biçimi olarak düşünülmüştür. Parti içi hiziplerin ideolojik olmasa da örgütsel alandaki mücadelesi ile geçen 1976 yılındaki 23. Kurultayda, CHP'nin altı ilkesinin yanına demokratik solun altı ilkesi eklenmiştir. Bu ilkeler özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü ve halkın kendisini yönetmesi olarak belirtilmiştir (Görücü, 2020: 358). Ayrıca 1978 Kurultay'ında da CHP'nin Sosyalist Enternasyonale katılımı onaylanmış ve partinin elitist köklerinden uzaklaşarak sosyal demokrat bir parti olduğu, uluslararası sol camiada da kabul edilmiştir (Akşin, 2000: 246).

Milliyetçi cephe hükümeti, ekonomik krizi ve sosyal eşitsizliği daha da derinleştirmiş; bu duruma karşı işçi ve öğrenciler başta olmak üzere tepkiler yükselmiştir. Sendikal mücadelenin büyüdüğü bu dönemde Ecevit ve CHP, DİSK üyesi işçilerle bağlarını daha da kuvvetlendirmiştir (Heper, 2011: 144). 1 Mayıs 1977 tarihinde gerçekleşen saldırı gibi toplumdaki terör ortamına CHP barış vaadiyle karşı çıkmış, toplumun arzusunu odak noktasına alan ortanın solu düşüncesi, dünyadaki sosyal demokrat örneklerden farklı olarak popülist bir söylem gütmüştür. DP-AP geleneğinin bürokratik devlet temelli popülist söylemini ters çevirerek ayakları üzerine oturtan CHP, popülizmini eşraf değil emekçi halk üzerinden kurmuştur (Ağtaş, 2007: 211-212). Korporatist toplum bakış açısından gelen geçmişi ve dünyadaki sınıfsız ve sömürsüz toplum arzusu ile yola çıkan diğer sosyal demokrat partilerden ayrılmıştır. Kendi geçmişi ile kurduğu hem simbiyotik hem de gerilim dolu ilişki, demokratik popülizmle yeni antagonizmalar üretmiştir. Bu sebeple CHP, popülist bir söylemle sadece programatik sınıf siyaseti değil popülist bir hegemonya siyasetine de yönelerek dönemin sosyal demokrat partilerinden kendisini farklılaştırarak radikal demokrasi düşüncesine de arkaik bir örnek vermiştir (Laclau ve Mouffe, 2017: 27-28). Sol popülist söylemlerle CHP oylarını rekor seviyede artırmış ancak birinci parti olmasına rağmen tek başına iktidar olmayı küçük bir farkla kaçırmıştır.

CHP, seçim sonuçlarından sonra azınlık hükümeti kurmaya çalışmasına rağmen başarılı olamamış ve bu başarısız deneyimden sonra ikinci milliyetçi cephe hükümeti kurulmuştur. Ecevit'in bu dönem ki söylemlerinin büyük bir kısmı, kontrgerilla olarak da adlandırılan özel harp dairesi ile ilgili olmuştur (Hocaoğlu, 2023: 137). Ayrıca tek başına iktidara gelme arzusunu sürdüren Ecevit, bazı AP vekilleri ile anlaşarak hükümeti gensoru ile düşürmüş; 'Güneş Motel Olayı' olarak anılan olayla bu isimlere bakanlıklar verilmesi sonucunda CHP ve bağımsızlar arasında koalisyon hükümeti kurulmuştur (Demirel, 2013: 75). Bu dönem Ecevit hükümetinin en büyük sınavı 19-26 Aralık 1978 günlerindeki 'Maraş Katliamı' olmuştur. Demokratik siyaseti sivilleştirme amacı güden Ecevit, bu olaylar anında pasif kalmış ve sıkıyönetim ilan edilmesini kabul etmiştir.

Toplumda artan terörizmin yanı sıra ekonomik krizle de boğuşan CHP iktidarı, büyük sermaye ile karşı karşıya gelmiştir. TÜSİAD, gazetelerde Ecevit Hükümetinin siyasi kaygılardan dolayı iyi bir ekonomik yönetim sergileyemediğini ve bir an önce serbest piyasa ekonomisinin gerekliliklerine dönülmesi gerektiğine dair çağrıda bulunmuştur. Ancak Ecevit, hükümetin iş adamlarının isteği doğrultusunda hareket edemeyeceğini memlekette halkı sömürenlerin değil halkın kendisinin dediğinin olacağını belirtmiştir (Uçkan, 2017: 470). Böylece CHP sermaye ile arasındaki küçük de olsa var olan bağı koparmış ancak aynı dönemde iktidarının toplumsal dayanağı olan işçi sınıfı ile ilişkileri de bozulmaya başlamıştır. Toplumsal terör ortamına karşı pasif kalan ve askerinin müdahalelerin kabul eden Ecevit, radikal sol ile kurduğu yakın ilişkileri azaltmış ve bütün zorluklar neticesinde 1979 yılında CHP iktidardan düşmüştür (Hocaoğlu, 2023: 138-140). Yeni gelen AP iktidarı, yayınladığı 24 Ocak 1980 kararları ile neoliberal ekonomik modele geçişin yolunu açmıştır. CHP ve işçi sınıfının büyük tepkiler gösterdiği bu kararların uygulanmaya başlaması ile alt kesimlerin geçim sıkıntısı büyümüş; Türkiye'deki siyasi ortamın gerginleşmesi, terörizmin yükselmesi ve ekonomik krizin derinleşmesi sonucunda 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi gerçekleşmiştir. Böylece CHP'nin ideoloji arayışının sonuçlandığı ve sosyal demokrat bir parti olarak kendini yeniden inşa ettiği dönem son bulmuştur. Bundan sonraki arayış yıllarında CHP'nin elinde iki tane örnek tarihsel dönem bulunur, ya laiklikli merkeze koyan elitist bürokratik parti ya da yoksul kesimlere odaklanan sosyal demokrat parti olacaktır. Bu iki düşünce etrafında parti içi mücadele yıllar boyunca sürmeye devam etmiştir.

2.4. DEVLETİN PARTİSİ YA DA YENİDEN ELİTİST CHP

Türkiye, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinden sonra büyük yapısal değişimlere uğramıştır. Bu değişimlerden CHP ve sosyal demokrat hareket de etkilenmiş darbenin ardından CHP dahil tüm siyasi partiler kapatılmıştır. Özellikle neoliberal politikalar geçiş ve sert bir anayasa olan 1982 Anayasasının kabulü ile, emekçi sınıflar ve bu sınıfların politik aktörleri ağır yara almıştır. Darbe sonrası süreçte Atatürk imgesi ve Türk kimliği, siyaset üstü yerleştirilmiş; Atatürk her yerde hazır ve nazır bulunmaya başlamıştır (Bora, 2017: 119). Laiklik, hegemonyası kurulan ideolojiler üstü Atatürkçülüğü besleyen temel kavram olmuştur. Elitist tek parti rejimi ve tüm geçmişi ile bir muhasebeye girmiş CHP geleneği bu kutsallığın içine çekilmiştir (Bora, 2017: 120).

Darbe sonrası demokrasinin yeniden inşa çalışmalarına başlandığı zaman, Atatürkçülük ve laiklik her siyasal hatta zorunlu olarak varlık göstermiştir. CHP ardıllarında da bu zorunluluk varlığını sürdürmüştür (Özyürek, 2007: 38). Ayrıca bu yıllarda parti içi muhalefet yerine hizip kavramının ön plana çıktığı görülmüştür. Bu durumun temel sebebi partideki ideolojik ayrımların keskinleşmesi ve farklı ideolojilerin aynı çatıda kendi hegemonyalarını kurmaya çalışması ile ilişkilidir. Eski CHP geleneğinin farklı isimlerde birçok parti kurması ve CHP siyasetinin temel öznesi olduklarını iddia etmesi bir bütünlük sağlama konusunu zorlaştırmıştır. Özellikle HP, SODEP ve DSP ile başlayan daha sonra ulusalcı saiklerle kurulan CHP'nin de siyasete dahil olması ile devam eden süreç geleneğin parçalanmasının örgütsel göstergeleridir. Bu duruma ek olarak partilerin kendi içlerinde de homojenlik sağlayamaması solun bölünmüşlüğü söylemini radikal soldan merkez sola kaydırır.

CHP geleneğinin kurduğu ilk siyasi parti, muhafazakâr cumhuriyetçi CGP düşüncesine yaklaşan Halkçı Parti olmuştur. Baykal tarafından CHP'nin yeniden kuruluşu sonrası, muhafazakar cumhuriyetçi düşünce uzun yıllar partide devam etmiştir. MGK tarafından vetolanmayan HP, sol söylemden daha çok askeri vesayetini çizdiği sınırlar dahilinde devletçi politika gütmüştür (Selçuk, 2023: 155). 1983 Seçimlerinde başarısız olan HP, çeperinde hepsini zaten bulunduramadığı sol kadroları hızlı bir şekilde kaybetmiş ve eski CHP kadrolarına sahip SODEP ile birleşmiştir.

1970’li yıllarda sosyal demokrat ortanın solu kadrosu, MGK engeline takılan SODEP, liderleri konumundaki Bülent Ecevit’in CHP’den istifası ile başsız kalmıştır. SODEP Genel Başkanlığına, partinin tarihsel önderlerinden olan İsmet İnönü’nün oğlu Erdal İnönü getirilmiştir. Partinin kuruluş aşamasında eski hataları tekrarlamamak ve yeni bir sayfa açmak için bazı sorular gündeme gelmiştir. İlk soru, partinin ‘tabandan tavana mı yoksa tavandan tabana doğru mu?’ bir örgütlenme biçimi geliştireceği üzerinedir. Ecevit’in toplumsal grupların katılımı ile tabandan örgütlenme isteğine karşı SODEP’in kurucu kadroları, darbenin yaralarını silebilmek için hızlı bir tavanda örgütlenme modeline yakın tutum almıştır (Selçuk, 2023: 163). İkinci ve CHP geleneği için daha önemli bir anlam ifade eden tartışma ise, sosyal demokrasi ve Kemalizm’in birbirine içkin olup olmadığı ve tercih durumunda hangisinin referans alınacağı üzerinedir. İsim seçimi başta olmak üzere tüzük ve programında SODEP, evrensel sosyal demokrat ilkeleri ve emeğin kitle partisi düşüncesini Türkiye gerçekliğine uyumlu hale getirmeyi amaç edinmiştir (Bora, 2017: 179). İki kavram arasında net taraf seçilmese de sosyal demokrasi lehine bir kırılma gerçekleşmiştir. HP’nin zayıf düşmesi ve solun tek çatı altında siyaset yapma arayışları sonucunda iki parti birleşmiş ancak bu birleşme hiçbir zaman bir bütünleşme anlamına gelmemiştir. İki parti de CHP ardılı olmasına rağmen farklı hizipleri temsil etmiştir. Bu amaç doğrultusunda HP ile gerçekleştirilen birleşmede sağ Kemalist tezler büyük oranda tasfiye edilmiş, birleşme sonrası ismi ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti, topluma heyecan getirmiştir (Kömürcü, 2023: 184-185).

SHP farklı kanatlara sahip olmasından dolayı, sert geçen parti içi mücadeleler ve kurultaylar yaşamıştır. Bu sebeple 1970’li yıllardaki CHP’den farklı olarak, somut politika önerilerinde eksikliğe sahip olmuştur. Parti içi mücadelede için, Parti Meclisine ve Genel Başkan Yardımcılığı yerine getirilen Genel Sekreterlik ile Genel Sekreter Yardımcılığına egemen olmak önem kazanmıştır. Zamanla Genel Sekreterlik makamının ve Genel Sekreter konumundaki Deniz Baykal’ın önemi artmıştır (Kömürcü, 2023: 186). Ancak sosyal demokrat taban, parti içi sorunları değil yoksul halk için olan vaatleri beklemiştir. SHP, düşünce yapısı olarak geleneksel elitist CHP’den daha sol çizgide yer almıştır. 1990’lı yıllara girilirken partinin ilk hedefi demokrasiyi Türkiye kurumsallığına yeniden yerleştirmek; ikinci olarak eğitim, sağlık, konut başta olmak üzere devletin kaynaklarını halka dağıtarak sosyal devlet yapısını kurmak; üçüncü olarak ise sosyal

adaletin sağlanmak şeklinde ifade edilmiştir (SHP, 1986: 27-32). siyasal özgürlükler ancak sosyo ekonomik adaletle sağlanabileceğini söyleyen ve emeği en yüce değer olarak tanımlayan SHP, bu hedefleri gerçekleştirebilmek için özellikle yoksul nüfusun yoğun yaşadığı bölgelere odaklanmıştır (SHP, 1986: 34-37). Bu yaklaşımları ile elitist ve bürokratik CHP'den ayrılmıştır.

12 Eylül sonrası sosyal demokrat hareketin en güçlendiği dönem 1989 Yerel Yönetim Seçimleri olmuştur. Partinin yükselişinin arkasında etkili olan işçi sınıfı, Türkiye'deki neoliberal politikalarından duyulan rahatsızlık onları tekrardan hareketlendirmiş ve SHP etrafında onları örgütlemiştir. Ancak SHP 1991 Genel Seçimlerinden sonra iktidar ortağı olsa da yerel yönetimlerinin başarısızlığı sebebiyle yükselen ivmeyi yeterince kullanamaması ve parti tabanının hantallığı, toplumsal hareketlerin parti ile bütünleşememesine neden olmuştur. (Yıldız, 1996: 1269). Seçimlerden sonra yeni rejimin Atatürk imgesi ile SHP'yi sağ Kemalist düşünce doğrultusunda dönüştürmek arzusuyla SHP Genel Sekreteri Deniz Baykal öncülüğünde bir muhalefet ortaya çıkmıştır. Bu düşünce elitist CHP hayaletinin, Türkiye'deki sosyal demokrat geleneğin peşini bırakmayacağını göstermiştir. Baykal öncülüğündeki sağ kanat, partinin emekçi ve yoksul kesimlere odaklanması yerine; sermaye, laiklik ve milliyetçiliğe de yaklaşarak vesayet kavramı ile ilişkilendirilmiştir (Kömürcü, 2023: 194). Bu söylemlere karşı sol kanat, emek-sermaye karşıtlığında emekten yana olma ve sosyal demokrasinin evrensel ilkelerini savunmaya devam etmiş ve Baykal ekibinin parti tahayyüllerini, SHP'nin devlet merkezli CHP'lileştirilmesi olarak görmüştür. İnönü iki kanadın ortasında olsa da partiden sol kanat tasfiye edilmiştir (Bila, 1999: 382). Baykal ise kurultaylarda liderlik yarışını kazanamamasından dolayı, arzuladığı partiyi tekrardan CHP adı altında kurmuştur. Elitist, bürokratik ve politikasının merkezine laikliği koyan CHP, 9 Eylül 1992 tarihinde tekrar siyaset sahnesine girmiştir.

SHP'nin yaşadığı örgütsel ve siyasi krizler, sosyal demokrasi yerine Kemalizm düşüncesinin etkisinin artması sonucunda eski CHP kadrolarını farklı arayışlara yöneltmiştir. Askeri darbe sonrası kapatılan partilerin yeniden açılmasına izin verilmesi ile CHP yeniden kurulmuş ve Genel Başkanlık koltuğuna Deniz Baykal gelmiştir (Bila, 1999: 394). Ancak eski CHP geleneğinin devamı niteliğinde CHP, SHP ve DSP olarak üç partinin bulunması merkez solun güçsüz kalmasına neden olmuş ve bu partiler dünya

ile uyumlu olarak işçi sınıfından uzaklaşmışlardır. Dünya çapında sol partiler, reform siyasetinden ziyade revizyonizmin etkisinde kalmış; Türkiye örneğinde de gördüğümüz gibi sosyal demokrat partilerin işçi tabanı ile kurdukları güçlü bağın kopması ile emekçilerin liberal ve muhafazakar partilere kaymasına neden olmuştur (Yıldız, 1996: 1268-1270). Yeni CHP de benzer biçimde işçi sınıfından uzaklaşarak sermaye ile laiklik ve Kemalizm merkezli bağ kurmuştur. Sosyal demokrasinin sosyal gider demokrasisi kalmış ve böylece parti tabansızlaşmıştır (Yıldız, 1996: 1270). CHP ve SHP'nin neoliberal politikalar ile uyumlu siyasal davranışları, işçi sınıfının milli görüş geleneği başta olmak üzere muhafazakar partilere itmiştir.

İktidar ortağı olan SHP, emekçilere zarar veren kararlara imza atması ve solun bölünmüşlüğüne azaltmak amacıyla 1995 yılında kendini feshederek CHP'ye katılmıştır. Fakat CHP'nin kemikleşmeye başlamış olan sosyal demokrat tabandan sağ Kemalizm siyaset ile kopması, onu eski devletin partisi refleksine götürmüştür. CHP, Tek parti rejiminin elitist ve halktan kopuk parti kimliğine bürünürken zihniyetini de 1990'lı yılların devlet ideolojisi konumundaki neoliberalizm, Atatürkçülük ve laiklik doğrultusunda belirlemiştir (Bora, 2017: 183). Aydınlar nezdinde itibarı azalmış olan ordu, irtica ve terör sayesinde aklanmıştır. Sol popülist siyaset iddiasında bulunan seçkinlerin etki alanını artırdığı milliyetçilik, CHP'ye de ulusalcı düşünce olarak yansımıştır. Bunun için ilk önce programını, söylemini ve ideolojisini altı ok ile tekrardan kurgulamış; askeri darbe sonrası tarihsel CHP'nin sorgulanıp, güçlü bir sosyal demokrat parti kurma amacı ötelenmiştir (Kömürcü, 2023: 209). Kemalizm ve sosyal demokrasi arasındaki çatışmanın 1990'lardaki galibi belli olmuş, başka bir deyişle laiklik düşüncesi sol söylemleri alt etmiştir. CHP geleneği üç farklı tarihsel dönemin mirasına sahiptir. İlki, tepeden inmece bir elitist örgütün modernleşme mirasıdır. İkinci miras, çok partili demokrasiye geçişi sağlamış, Türkiye'deki rekabetçi demokrasinin kurucu partisi olma kimliğidir. Son olarak ise, altmışlı yıllarla birlikte evrensel sosyal demokrasi düşüncesini Türkiye'de gerçekleştirmeyi gaye edinen partidir (Turan, 2006: 564). İkinci miras CHP'nin her döneminde kendine yer bulsa da diğer iki parti geleneği dönemselsel olarak ön plana çıkmıştır. Baykal dönemi, partinin tek parti dönemine öykünen ve laiklik üzerinden rejimin bekası tartışmalarını gündeme getiren bir yapıya sahip olmuştur. Bu dönem CHP, tek bir kelime ile anlatılsa bu kelime laiklik olmuştur (Bora, 2017: 194). Partinin emeğe

verdiği değer başta olmak üzere hem cumhuriyetin hem de sosyal demokrasinin değerleri ikinci plana atılmıştır. Laisist düşünce ile kurumsal ilişkileri 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara geçişte bir dönüşüme uğramıştır.

Baykal, CHP içerisindeki farklı düşüncelere eşit yaklaşım sergilememiştir. Özellikle sermaye yanlısı tutumu, ortanın solu geleneğinden gelen üyelerin sözlerini dikkate almamasına neden olmuştur (Kömürcü, 2023: 211). Baykal'ın kurguladığı CHP, katı bir laiklik ile inanç sistemleri üzerine siyaset yaparak neredeyse CHP'nin laikliğin tek kalesi olduğu izlenimi halka aşılandığı söylemler ile seçimlere girer ve beklenen başarıyı elde edemez (Bora, 2017: 189). Bu söylem, halktan destek görmese de asker ve yargı ile kuvvetli bağlar kurmasına neden olmuş artık halkla ittifak kuran CHP yerine, üst yapısal kuruluşlar ile bağ kuran CHP meydana gelmiştir. CHP-yargı-asker troykası, Kemal Kılıçdaroğlu'nun Genel Başkanlığı ile yeniden sosyal demokrasinin güç kazanmasına kadar devam etmiştir. Askeri darbe sonrası oluşan yeni siyasal ve toplumsal ortam, devlet ideolojileri ve devlet düşmanlarını yeniden inşa etmiştir. Özellikle Atatürk imgesi ve laiklik rejimin ana sütunları olarak görülürken siyasal İslam ve Kürt siyasal hareketi ötekileştirilmiştir (Kıvanç ve Bora, 1996: 780). Başka bir deyişle, toplum tarafından genel kabule sahip olmasa da devletin meşru ve gayrimeşru ideolojisi olarak toplum mühendisliğinde kullanılmıştır. Baykal liderliğinin katı laiklik tutumu Kemalist, varlıklı ve kentli seküler seçmeni kendisine çekmiş olsa da alt ve orta sınıftan partinin uzaklaşmasına yol açmıştır. Ayrıca ulusalcı söylem CHP'den Kürt seçmeni de uzaklaştırmıştır (Uğur-Çınar vd., 2023: 221-2).

Bu dönem CHP, devletin meşru ideolojik hattına partiyi yeniden taşımıştır. 1970'li yıllarda CHP hem muhafazakar kesimle hem de Kürt nüfus ile ilişkisini sol söylemlerle kurmak için mücadele etmiş ancak Baykal dönemi ulusalcı CHP, soldan ve dar gelirli seçmenden uzaklaşıp ulus devleti koruma refleksi ile milliyetçilik ve laikliğe odaklanmıştır. Ancak yeni CHP, yeni Türkiye'de rejimin bekçisi ve devletin partisi olduğunu göstermiştir (Ciddi ve Esen, 2014: 420). Sosyal demokrasi ile elde edilen tabanı kaybetmiş yerini kentli ve eğitilmiş yüksek tabaka ile doldurmaya çalışmıştır. Eski tabanına seslenmek için *Anadolu Solu* düşüncesi ortaya atılmıştır (Baykal, 2000).

Baykal'ın ortaya attığı Anadolu solu düşüncesi, sınıf siyaseti yerine devlet ve toplum arasındaki ikiliklere odaklanmıştır. Bu söylemle, CHP kendi ulusal kültüründen destek olarak evrensel sosyal demokrat ilkelerin sınıf temelli düşüncesini reddetmiştir. Sınıfsal eşitsizliklerle mücadelenin öncülü olarak inanç özgürlüğünü koyan Anadolu solu, eklektik bir ulusalcılığın dışı vurumudur (Güneş-Ayata, 2002: 109). Dışlayıcı laik düşünceye sahip CHP, Anadolu solu ile dindarlara hoşgöründen de öte onun özüne önem atfetmiştir. Anadolu solu, sosyal demokrat partinin sınıf odaklı düşüncesinden farklı olarak insan odaklı bir *hepsini yakala parti(catch all party)* anlayışını geliştirmiştir (Heper, 2011: 117-118). Kavram özü itibariyle; Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlana ve Yunus Emre üzerinden Anadolu inançları ile bağ kurma amacı gütmüştür. Baykal'ın tarihsel köklere dönme açılımı aynı zamanda partinin kendi elitist köklerine dönüşü de işaret etmiş ancak kitlelere yaklaşırken sınıf siyaseti yerine din, kültür, etnisite gibi kavramlara odaklanan CHP, toplumsallıktan git gide uzaklaşmıştır (Güneş-Ayata, 2002: 111). Yeni bir Türk solu düşüncesi olarak etnik ve kültürel bir retoriğe başvurursa da yükselen yeni sağ ve neoliberal piyasa ekonomisini partinin kabul etmesi, sol söylemlerin inandırıcılığını azaltmıştır. Ayrıca evrensel sosyal demokrat ilkeler yerine ulusal hassasiyetlere odaklanması, gelir dağılımında adalet söyleminin yeniden gündeme geldiği 1990'lı yılların sonunda partiyi siyasi yenilgi süreci ile yüz yüze bırakmıştır (Ciddi, 2009: 96). 1999 Genel Seçimlerinde, merkez sol oylarının DSP'de toplanması sonucunda CHP tarihinde ilk defa baraj altı kalmıştır. Seçim yenilgisi sonrası CHP Genel Başkanlığından istifa eden Deniz Baykal, bir yıl sonra makamına geri dönmüştür. CHP 2002 Genel Seçimlerine sol söylemlerden ve kadro partisi olmaktan uzak, tam aksine lider imajı ve devletin kurucu partisi kimliği ile girmiştir.

İrtica ile mücadele söylemi ve 28 Şubat sürecinin etkisi, CHP'nin seçimlerdeki siyasetini de belirlemiştir. DSP'nin halk nezdinde güçlü etkisini yitirmesi ve 2001 ekonomik krizinin sorumlusu olarak görülmesi sonucunda merkez sol seçmen CHP'nin doğal tabanı olmuştur. Ancak bu siyasi kriz döneminde CHP, kentli ve eğitilmiş seçmen dışında güçlenememiştir. Soğuk Savaş sonrası dünyadaki sol partilerin emekçi sınıflardan uzaklaşp neoliberal politikaları kabul etmesi, CHP'yi benzer bir biçimde emek hareketi ile ilgili siyasetsiz kalmasına yol açmış bu sebeple üst yapısal kimlikler üzerinden elitist bir yapı inşa edilmiştir (Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 915-916). Baykal ve CHP kadroları

ekonomik vaatler yerine, laikliğin ihlal edildiği ve rejimin sarsıldığı argümanlarını öne sürerek bu argümanlarla aydın ve elitlerin kaygılarına odaklanmış ve halktan kopukluk siyaset oluşturmuştur. Böylece CHP, Ecevit önderliğinde halkın partisi iken Baykal ile rejimin bekçisi elitist CHP tekrardan meydana gelmiştir (Çetinkaya, 2016: 116).

Dönemin iki temel siyaset eksenini olan milliyetçilik ve din konularında AKP, toplumsal kesişimsellik yaratmıştır. AKP, hem laiklik ve dindarlık arasında liberal söylemler ile bağlantı kurar hem de milliyetçilik düşüncesini görmezden gelerek sosyal ve siyasi özgürlüklere odaklanmıştır (Kiriş, 2012: 398). CHP ise, laiklik kaygısının yanı sıra Türk milliyetçiliği dalgasına kapılır. Bu sayede AKP toplumun büyük kısmını yatay keser ve hızlı bir toplumsallaşma sürecine girmiş ekonomik sorunlara kadro partisi olarak odaklanmış ve yeni çözüm önerileri getirmiştir (Kiriş, 2012: 400). CHP, gelir adaletsizliği ve ekonomik sorunların toplumu yatay kestiğini görmezden gelmiştir. Türkiye'nin yaşadığı siyasi ve ekonomik krizden iktidar çıkaramayan CHP, elitleri çeperinde tutarak pragmatist bir siyaset yürütmüştür. Bu sebeple, muhafazakar cumhuriyetçiliği partinin davranış kalıbı olarak belirlemiş böylece elitizm sadece kentli ve eğitimli kesimler ile yargı ve ordu mensuplarını yanına çekmesine yol açmıştır.

AKP'nin iktidara gelmesi Türkiye tarihindeki dönüm noktalarından biri olmuştur. Elitler ve halk arasındaki çatışmada popülist bir muhafazakar demokrasi örneği sergileyen parti, demokrasinin tepeden inme yorumuna karşı çıkmıştır. Halk lehine demokratikleşme arzusu AKP'yi iktidara getirirken CHP'yi daha fazla elitist söyleme angaje etmiştir. AKP iktidarının ilk yıllarında CHP; medya, bürokrasi, yargı ve ordu ile doğal bir elitler arası koalisyon kurmuştur (Özpek ve Yaşar, 2017: 200-208). Bu durum AKP'nin halkçı popülist siyasetini güçlendirmiş ve millet iradesi kavramını ilk yıllarında siyasetinin temel düsturunu haline getirmiştir. AKP'nin iktidar yıllarında CHP; toplumsal, siyasi ve iktisadi bir program ortaya koyamaz ve defansif bir politika uygulamıştır. Millet iradesini temsil ettiğini belirten AKP'ye karşı CHP, kurduğu gayri resmi ittifak ile vesayetçi ve elitist siyasetini sürdürmüştür (Yılmaz, 2023: 279). Avrupa Birliği (AB) ile müzakere süreci eski sorunların bazılarını yeniden gündeme getirir.

AKP iktidarının ilk yılları Batı demokrasisine yaklaşıldığı bir dönem olmuştur. İktidar partisinin 2004 yılında AB tam üyelik müzakerelerini başlatması ve ülkenin büyük yapısal reform sürecine girmesine sonucunda CHP, elitist kesimin kaygıları doğrultusunda ulusalcı kimliğine daha da sarılmıştır. AB ile yapılan müzakere sürecinde Kıbrıs ve Kürt sorununda AKP iktidarının rejim ideolojisinden taviz verme ihtimali, CHP'li elitlerin Türkiye'nin bölüneceği ve istikrarsızlaşacağına dair korkularını depreştirmiştir (Bora, 2017: 260). CHP, Kıbrıs meselesinde üst yapısal bürokratik kuruluşların arzusu kadar milliyetçi olmasa da Kürt sorununda ulusalcı devlet partisi refleksi ile rejimi koruma düşüncesini devam ettirmiştir.

CHP, Kürt toplumu ile kurduğu ilişkiyi partinin dönemsel siyasi konumlanmaları doğrultusunda farklılaştırmıştır. Tek parti rejimi döneminde, başta devletin zor aygıtları daha sonra ise ideolojik aygıtları ile Kürt nüfusu tepeden inmece modernizme katmaya çalışır (Tunçay, 1981: 93). Ancak Türkiye'nin sosyo ekonomik alt yapısından dolayı, Kürtler ve CHP arasında eklektik bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu alt yapısal kopukluk sebebiyle iki aktör arasında sağlıklı bir ilişkinin başlaması ancak CHP'nin ekonomik sorunlara odaklandığı ortanın solu döneminde mümkün olmuştur. Bu dönemde, Ecevit liderliğindeki CHP ile kurulan yakın ilişkilerin yanı sıra Kürt siyasal hareketi ortaya çıkmıştır. 1990'ların başlarında kurulan HEP ve DEP, sosyal demokrat ideolojiye yakın Kürt milletvekilleri tarafından kurulmuştur. Özellikle 1989 Yerel Yönetim Seçimleri ve 1991 Genel Seçimlerinde SHP ile kurdukları ittifak, 1970'li yıllarda başlayan ilişkinin sürdüğünü gözler önüne sermiş; ancak terör saldırılarından dolayı Kürt siyasal hareketi toplumdan ve siyasi alandan uzaklaştırılmıştır (Kiriş, 2012: 20).

1980'ler ve 1990'larda yaşanan terör olayları, Kemalizm'i Kürt sorunu karşılığında güçlendirmiştir. CHP, Kemalizm'in seçkinler arasında yükselmesinden etkilenerek Kürt meselesindeki bakış açısının yeniden milliyetçiliğe yaklaştırmış ve Atatürk milliyetçiliği kavramını kullanarak ulus devleti kuran köklerine öykünmüştür (Bora, 2017: 586). Ancak sosyal demokrat ilkelerin ön plana çıktığı dönemde Kürt nüfusun sorunlarını anlamaya ve sorunun doğrudan muhatapları ile birlikte çözmeye çalışılmıştır. Yoksulları ve emekçileri önceleyen hak temelli yurttaşlık yaklaşımı, Baykal dönemi CHP politikasında yer bulmamış; onun yerine elitist laisizmin farklı bir dışa vurumu olarak seküler

milliyetçilik etkili olmuş ve CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu dönemine kadar varlığını sürdürmüştür (Bora, 2017: 591). Kürt nüfus, elitist CHP döneminin iki başat ötekisinden biri olmuştur. Baykal AKP'nin demokratik süreçle Kürtlere yaklaşmasına karşı çıkararak sorunu terör ve bölücülük ile üzerinden okumuştur. CHP ise Kürt sorununda çözüm üretmek bir yana sorunun varlığını reddederek partinin Kürtler arasındaki toplumsallaşmasından da koparmış ve daha da dar elit kitlelere itmiştir (Yılmaz, 2023: 282-283). CHP için Kürtlerle birlikte bir diğer öteki ise dini muhafazakar gruplardır.

CHP, dışlayıcı laikliği siyasetinin merkezine koymuş ve yurttaşların sınıfsal konumundan önce dini inancı üzerinden yaklaşarak muhafazakar demokrat bir siyaset ile iktidara gelen AKP gözünde rejim karşıtı bir toplumsal kimliğe bürünmüştür (Ciddi ve Esen, 2014: 420). Laiklik ve başörtüsü tartışmaları doğrultusunda CHP'nin AKP iktidarına karşı muhalefeti, dar ve kentli seküler seçmenlerden ibaret kalmıştır. Baykal'ın 2007 yılında parti lideri olarak son Genel Seçimine giden yol, laiklik söylemi ile yaratılan bir krizle meydana gelmiştir. Kriz, AKP Cumhurbaşkanı adayının Abdullah Gül olması dolayısıyla laikliğin ve rejimin bekçisi konumunda kendilerini gören asker, yargı ve CHP'nin muhafazakar siyasetten gelen birinin cumhurbaşkanı olmasına karşı çıkması ile oluşmuştur (Yılmaz, 2023: 277). Dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt 27 Nisan 2007'de tarihe e-muhtıra olarak geçecek olan bir bildiri yayınlamak üzere kapalı şekilde laiklik kavramını özümsememiş bir yurttaşın cumhurbaşkanı olmamasını arzu ettiklerini belirtmiş, ayrıca cumhuriyet değerlerini sözde değil özde sahiplenmiş olması gerekliliğinin eklemiştir (Yılmaz, 2023: 279).

Siyasal ortamda Atatürk ilke ve inkılaplarına karşı bir durum yaratıldığını söyleyen ordu, seçilmiş bir iktidara karşı demokratik olmayan davranışta bulunmuş, CHP ise oluşan bu antidemokratik söylemlere karşı demokrasi taraftarı izlenim çizememiştir. Ecevit ve ortanın solu fikrini savunan kadrolar, 12 Mart müdahalesine karşı demokrasinin yanında tavır alarak partinin sosyal demokrat bir rota çizmesine sağlamış; ancak Baykal CHP'si, vesayeti temsil eden kurumların siyasi partisi şeklinde halkta izlenim uyandırmayı kabul etmişlerdir (Yılmaz, 2023: 280). Bu ulusalcı siyasi hat AKP meşruluğunu daha da kuvvetlendirirken CHP'yi halktan git gide uzaklaştırmış böylece TBMM'de oluşan 367 *krizi* ülkeyi erken seçime götürmüştür.

Elitist kuruluşların kurumlar üzerinden yaptığı siyasetin yanı sıra kentli seküler kitle ‘Cumhuriyet Mitingleri’ vasıtasıyla tabandan bir mobilizasyon yaratmayı amaçlamıştır. Elitist ve 1980’lerden itibaren halktan koparılıp dar söyleme sıkıştırılmış Kemalizm’in hegemonya mücadelesinin dışa vurumlarından olan bu mitingler, farklı bir bakış açısı doğrultusunda devlet ve halk çatışması olarak da okunabilir (Kabakçı, 2011: 97). CHP’nin tarihsel iç çatışması olan, devletin parti veya halkın partisi olma kavgası tekrar gün yüzüne çıkmış ve elitist devlet kurumlarının laiklik merkezinde kurdukları kliğe dahil olmuştur. Bu durum yeni CHP’nin kurucu elitlere öykünen, halktan kopuk devlet partisi olduğunun en temel örneklerindedir. CHP muhafazakar kitle ilişkisinin bir diğer yansıması ise başörtü tartışmaları olmuştur. CHP, başörtülü kadınların 1990’lardan itibaren kamusal katılım için verdikleri mücadeleye karşı çıkmıştır. Kadınların verdiği mücadelenin rejime karşıtlık oluşturduğu iddiası ile hareket eden CHP, halkın bir kesiminin isteklerini görmezden gelmiş; Türkiye’de yıllar içinde yükselen piyasa ekonomisi ve neoliberalizm ile mücadele etmek yerine dini sembolleri siyasetinin merkezine koymuştur (Yılmaz, 2023: 281). CHP sol bir parti olma iddiasında bulunmuş ancak etnik ve dini ilişkiler üzerine siyaset yapması ve emekçilerin neoliberal piyasadaki büyük sorunlarını görmezden gelmesi iddiasını boşa çıkarmıştır. Partinin halktan kopukluğu AKP’nin 2007 Genel Seçimlerinden daha da güçlenerek çıkmasına yol açmıştır (S. Ayata ve Güneş-Ayata, 2007: 212). Kemal Kılıçdaroğlu’nun parti içi muhalefetin bir aktörü olarak, bu yıllardan itibaren yıldızı parlamıştır.

Kılıçdaroğlu, 2002 yılından beri milletvekili olarak CHP içerisinde bulunmuştur. 2004 yılında *30’lar hareketi* olarak bilinen, partinin daha demokratik ve halkçı olması arzusundaki parti içi muhalefete dahil olan Kılıçdaroğlu’nun 2007 Genel Seçimlerinden sonra AKP’nin ağır toplarının yolsuzluk dosyalarını televizyon programlarında yüzlerine karşı açıklaması, toplumsal popülaritesini artırmıştır (Özdemir, 2023: 298) Halk tarafından sevilmesinin bir diğer nedeni, elitist CHP söylemlerinden farklı olarak yolsuzluk ve yoksulluk ile ilgili siyaset yapmış olmasıdır. CHP ve halk arasındaki kutuplaşmayı aşmaya çalışan bir aktör olarak 2009 yılında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayı olmuştur (Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 934). Seçimi kazanmamasına rağmen Kılıçdaroğlu partiye uzun yıllar sonra heyecan vermiştir. Ayrıca CHP’nin yıllar içinde kurduğu kutuplaşmayı sosyal demokrat bir yaklaşımla kimliklerden değil

ekonomik ilişkiler üzerinden inşa etmiştir. Kılıçdaroğlu yarattığı etki ile birlikte birçok kesim tarafından hem sosyal demokrat söylemin temsilcisi hem de Baykal sonrası partinin müstakbel lideri olarak görülmüştür (Özdemir, 2023: 299). Bu değişim 2010 yılında gerçekleşir.

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın olduğu öne sürülen ve özel hayatı ile ilgili olan kasetin ortaya çıkması, partinin lider değişimine giden süreci başlatmıştır. Baykal, kaset komplosuna karşı meydan okumak için istifa eder ve 15. Olağanüstü Kurultayda Kemal Kılıçdaroğlu CHP Genel Başkanı seçilmiştir. Bu değişim sadece lider değişimi olarak okunmamalı, aynı zamanda parti büyük bir paradigma değişimine girmiştir. Toplumun dar ve elit kesimine sıkışmış, laiklik ve milliyetçilik siyaseti üzerine kurulmuş CHP yerine; toplumun yoksul ve emekçi kesimlerine ulaşmayı amaç edinen, ulusalcı söylem yerine sosyal demokrat yaklaşımları benimsemiş yeni bir CHP inşa edilmeye çalışılmıştır. CHP tarihinde parti içi iktidar için mücadele eden iki düşünceden halk partisi fikri, Kılıçdaroğlu döneminde devlet partisi düşüncesinin önüne geçmiştir.

3.BÖLÜM

KILIÇDAROĞLU DÖNEMİ (2010-2023)

CHP'nin tarihi ve örgütsel yapısı, parti lideri doğrultusundaki değişimler üzerine kuruludur. Liderlere bağlı farklı politikalar doğrultusunda gerçekleşen dönüşümler üç farklı CHP modeli meydana getirmiştir. İlk olarak cumhuriyetin kurucu partisi kimliği ile aydınlanma düşüncesine sahip modernist bir parti modeli teşekkül etmiştir. İkinci olarak laiklik ve milliyetçilik üzerine kurulmuş, elitist ve ulusalcı CHP modeli karşımıza çıkar. Son olarak ise tarihsel köklerini CHP Araştırma Bürosu, İlk Hedefler Beyannamesi ve Ortanın Solu kavramında bulabileceğimiz sosyal demokrasi modelidir. Deniz Baykal'ın liderliği döneminde dünya ile paralel olarak CHP de neoliberal kimlik politikalarının etkisine girmiştir. 2000'li yıllarda CHP Kürt siyasetine karşı Türk milliyetçiliği, İslamcılığa karşı laiklik siyaseti izler (Emre, 2015: 393). Partinin milliyetçi, laik ve devletçi üçgeninde kurduğu kapalı yapı farklı etnik ve dinsel gruplar başta olmak üzere sol düşünce ile ilişkili kimliklere karşı bir duruş sergiler. Sosyal demokrasinin alt yapısal antagonizmasından uzaklaşarak kendine rejimle eş güdümlü ötekiler bulması, CHP'nin salt seçkin bir yapıya bürünmesine neden olur (Gürpınar, 2022: 509).

Laiklik ve muhafazakarlık arasındaki çatışmada kendini net bir aktör olarak bulan CHP, evrensel sosyal demokrat hareketlerden farklı olarak işçi sınıfından çok burjuvaziye yaklaşır. 2010 yılındaki genel başkanlık değişimi, sosyal demokrat CHP modelinin temelleri atılır. Kimlik siyasetine odaklanmış elitist partiden, halk ve yoksul kesimler için çalışacak sosyal demokrat partiye giden yol açılır (Cıngı, 2013: 132). Kılıçdaroğlu ile birlikte toplumsal huzursuzluğa odaklanan CHP, bu sorunun kaynağının gelir adaletsizliği olduğunu düşünür. Gelir adaletsizliği olursa toplumsal eşitsizlik artar, insanlara umut vermek isteyen parti umudun sol düşünce ile topluma yayılacağını düşünür (Tosun, 2010: 32). Tarihindeki sosyal demokrat kesitler haricinde CHP, sınıfsal olarak üst kesimlerden oy alır. Geleneksel sosyal demokrat anlayış alt gelir gruplarını toplumsal taban olarak görmektedir. CHP'nin yoksullar yerine zenginleri taban olarak tercih etmesi, siyasi faaliyet yürütme alanını daraltmaktadır (Aydoğan ve Slapın: 2015: 616). Yoksul kesimlerin büyük bir kısmını kimlikleri üzerinden ötekileştirme politikası güden CHP, sosyal demokrasiyi partide yeniden hâkim kılmak için bu kesimler ile

kurumsal düzeyde ve eşit yurttaşlık temelinde barış inşa etmelidir. Yeni genel başkanın siyaset anlayışının başında bu iddia yer alır.

3.1. KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN İLK DÖNEMİ

Deniz Baykal'ın istifası ile resmi olarak boşalan CHP Genel Başkanlık koltuğu, 22 Mayıs 2010 tarihinde Kemal Kılıçdaroğlu'nun seçilmesi ile dolar. Yıllar içinde partideki nüfuzu ve 2009 Yerel Seçimlerinde partide bıraktığı etki Kılıçdaroğlu'nu CHP Genel Başkanlığına doğal aday haline getirir. Kılıçdaroğlu parti ve halkın belli kesimleri tarafından belgeler ile AKP'li siyasetçilerin yolsuzluk iddialarının üzerine giden, İstanbul Belediye Başkanlığı Adaylığı döneminde görece iyi bir performans gösteren, dürüst bir bürokrat ve iyi bir siyasetçi olarak bilinmektedir (Bila, 2020: 228). Sosyal demokrat bir geçmişe sahip olan Kılıçdaroğlu CHP Genel Başkanlığına adaylığını açıkladığı basın toplantısında hırsızlık, baskı, yolsuzluk, işsizlik, eşit yurttaşlık gibi kavramları kullanarak partide arzu ettiği rotanın işaretini verir. (Bila, 2020: 229). Partinin sosyal demokrat tabanının doğal lideri konumunda bulunan Kılıçdaroğlu, Baykal'ın istifası sonrası 33. Olağan Kurultayda CHP'nin 7. Genel Başkanı seçilir (Tosun, 2010: 32).

Mütevazı görünümü, yolsuzluk karşıtlığı, partinin milliyetçi ve dışlayıcı laiklik taraftarlarına mesafeli konumu Kılıçdaroğlu'nun liderliğinin sadece bir lider değişiminden öte olduğunu göstermektedir (Uysal, 2011: 132). Kurultay konuşmasında Bülent Ecevit liderliğindeki CHP ve Türkiye solu üzerine söylemlerde bulunan Kılıçdaroğlu, yeni sosyolojik yapının farklı olduğunu ve yoksul halk için siyaset üretme amacının farklı araçlara gereksinim duyduğunu söylemlerinde ifade etmektedir (Kılıçdaroğlu, 2010a). Bu amaçla CHP'nin yıllar boyunca ötekileştirdiği Kürt ve muhafazakar popülasyona açılması, sosyal demokrasi amacına ulaşmak için o kitleye uygun söylemleri araçsallaştırması gerekmektedir (Tosun, 2012: 77). Türkiye'deki siyasal yapının demokratik eksikliklerinden dolayı sosyal demokrat harekete düşen görevlerin başında, demokratik işlerliği yeniden tesis etmek gelmektedir. Bu sebeple Kılıçdaroğlu demokrasi birliğinden ve demokrasinin işlerliğinden konuşmalarında yoğun

bir şekilde söz eder (Kabasakal, 2013: 122). CHP 33. Olağan Kurultayı konuşmasında “Yeni CHP” söylemini dile getirmiştir (Kılıçdaroğlu, 2010a).

Kılıçdaroğlu döneminin temel belirleyeni olan “yeni CHP” vurgusu, sosyal demokrat dönüşümü, değişen toplumsal yapı ile birlikte düşünmeyi ifade etmektedir. Avrupa solu ile CHP’nin kurduğu ilişki, Kılıçdaroğlu’nun CHP Genel Başkanlığına gelmesi güç kazanır. 2012 yılında Kılıçdaroğlu Sosyalist Enternasyonal’in başkan yardımcılarında bir olur (Cıngı, 2013: 153). Avrupa’daki sosyal demokrat ve sol örgütlerle daha yakın ilişki kurmak amaç haline getirilir. AKP’nin iktidara geldiği süreçte özgürlükçü söylemlerde bulunması, CHP’nin ise halkçı ve sol politikalarından uzaklaşarak seçkin bürokratik yapıya bürünmesi Avrupa’daki sol partilerin AKP’ye olumlu bakmasını sebep olmuştur. Ancak Kılıçdaroğlu’nun partinin başına gelmesi ulusal siyasetin yanı sıra uluslararası alanda da sol ve CHP ilişkisine pozitif bir hava vermiştir (Cıngı, 2013: 154). Kurultayda Kılıçdaroğlu’nun yaptığı konuşmanın ana eksenini, Türkiye’nin yoksullaşması ve yolsuzluk ile halktan çalınması üzerine kurulmuştur (Kılıçdaroğlu, 2010a). Sosyal devlet ve sosyal adalet kavramlarını da sıkça kullanan Kılıçdaroğlu, partinin laiklik ve milliyetçilik siyasetinden uzaklaşarak toplumu yatay kesen halkçılık ve sosyal demokrasiye odaklanmıştır (Tosun, 2010: 35). 1992 yılındaki yeniden açılışından itibaren CHP, Deniz Baykal liderliğinde kimlik siyasetini merkeze almış bir örgüt inşa etmeye çalışmış; Kılıçdaroğlu’nun partiye getirdiği söylemsel değişim, başta CHP Genel Sekreteri Önder Sav olmak üzere parti örgütünün azımsanamayacak bir kısmı tarafından kabul edilmemiştir. Dar ve elitist bir anlayışı kabul etmiş parti tabanının siyaset yapma anlayışını değiştirmek için Kılıçdaroğlu bir süre parti içi mücadele vermek zorunda kalır (Kömürcü, 2011: 38). Fakat bu dönüşümü henüz gerçekleştiremeden 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu ile yüz yüze gelinmiştir.

2010 yılında Türkiye, başta yargı ve askeriye olmak üzere birçok alanda değişim yaratacak olan bir referanduma sürecine girmiştir. Asker, yargı ve CHP arasında yıllardır süren güçlü birliktelikten uzaklaşarak sosyal demokrat düşünce vasıtasıyla yoksul halk ile ittifak kurmak isteyen Kılıçdaroğlu; 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi dahil bütün askeri müdahalelere karşı çıkarak sivil-asker ilişkilerini demokrasi odaklı yeniden inşa etmeyi amaçlamıştır (Övür, 2011: 18). Referandumda hayır kampanyası yürüten CHP,

henüz yeni örgüt yapısını kuramadığı ve eski örgüt yapısıyla yola devam ettiğinden dolayı hayır söyleminin demokrasi kavramı ile halka ulaştırılmaz. Anayasa değişikliğine karşı çıkılması geniş halk kitleleri tarafından CHP'den orduya verilen örtülü bir destek olarak görülmüştür. Ne CHP ne de Kılıçdaroğlu referandumun hukuki mantığı ve dayanağını açıklamakta başarılı olamamıştır (Tosun, 2010: 40). Referandumda, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin liderlerinin yargılanmasını yasaklayan anayasa maddesinin değiştirilmesi ve askeri personelin sivil mahkemelerde yargılanması en büyük tartışma konularını oluşturmuştur. Referandum birçok maddeyi değiştirecek olsa da en çok bu iki maddenin konuşulması ve CHP'nin hayır blokunu örmeye çalışması, partinin halkın gözündeki askerinin partisi imajını pekiştirmiştir (Aydoğan ve Slapın, 2015: 617).

CHP tarihi boyunca halk tarafından memurların, subayların, eğitimli kişilerin ve Kemalist seçkinlerin partisi olarak görülmüştür. Bu kesimlerin temel siyasi refleksi laiklik ve milliyetçilik olması sebebiyle CHP rejim bekçisi bir kimliğe bürünmüştür. Kılıçdaroğlu, geniş kitlelerin günlük sorunlarından uzaklaşan CHP'yi yeniden bu sorunları merkeze alan bir yapıya dönüştürme amacı doğrultusunda yıllardır sağ partilerin etki alanında bulunan toplumsal çevreye, sol haklar üzerinden açılmaya çalışmıştır (Cıngı, 2013: 130). Bu sebeple Kılıçdaroğlu için referandum işleri zorlaştırır ama sosyal demokrat kavramları parti söylemine katmaya devam etmiştir.

Kılıçdaroğlu'nun partiye getirdiği yeni söylemleri incelediğimiz zaman rejim bekçiliği, milliyetçilik ve laiklik yerini işsizlik, yoksulluk, emek ve sosyal adalete bırakmıştır. İl başkanları ile gerçekleştirdiği toplantıda Kılıçdaroğlu anayasanın değişmez ilkelerinden olan laik, demokratik, sosyal hukuk devleti kavramlarından yok olmak üzere olanın sosyal devlet olduğunun altını çizmiştir (Kılıçdaroğlu, 2010b). Halk kavramı üzerinden eski demokratik sol düşüncüyü partiye hakim kılmayı amaç edinse de CHP'nin sosyolojik taban eksikliği bulunmaktadır. Çünkü Baykal'ın liderliği döneminde dar toplumsal kesimlere partinin sıkıştırılması sonucunda CHP emekçi kesimler ile ilişkisini zayıflatmıştır (Kömürcü, 2011: 40). Kılıçdaroğlu sosyal demokrat düşüncüyü toplumun her kesimine yaymaya amaçlamış, bu doğrultuda elitist CHP benliğinin ötekisi olan Kürt ve muhafazakâr kesime açılmayı hedeflemiştir (Kömürcü, 2011: 41-43). Post modern dönemin getirdiği ve neoliberalizm ile doruk noktasına çıkan kimlik siyaseti, CHP'ye

ulusalcılık olarak yansımıştır. Buna karşın Kılıçdaroğlu yoksulların, ezilenlerin ve ötekilerin partisi olma doğrultusunda örgütü dönüştürmüştür. CHP'nin geleneksel reflekslerini değiştirmek için, partinin ulusalcı ve katı laisist kesimini partiden tasfiye etmek amacıyla 18 Aralık 2010 tarihinde tüzük kurultayına gerçekleşmiştir.

Devletçi ve elitist kadrolar, Kılıçdaroğlu'nun yapmaya çalıştığı dönüşüme karşı çıkarak parti içinde muhalefet odağı oluşturmuştur. Toplumsal dönüşümü görmezden gelen bu kadrolar, toplumu tek parti rejiminde; kendilerini de parti devlet gücünde görmeye devam etmiştir. Ancak Kılıçdaroğlu; nesnel koşulların çok daha farklı olduğunu ve partinin toplumsal dönüşümle uyumlu bir hale bürünmesi gerektiğini düşünerek sosyal demokrasi kavramına vurgu yapmıştır (Bezci, 2012: 15-17). 18 Aralık 2010'da gerçekleşen 15. Olağanüstü Kurultay sonucunda, CHP Genel Sekreteri ve ulusalcı kadronun lideri konumundaki Önder Sav ve ekibi partinin yönetim kadrosunda yer alamamıştır. Bu kadrolar için kırmızı çizgi olan türban ve Kürt meseleleri gibi konulardaki laik ve milliyetçi direnç Sav'ın kimliğinde somutlaşmıştır (Kömürcü, 2011: 39-40). Bu sebeple yeni dönem aslında bu kurultay ile başlar.

Yapılan tüzük değişiklikleri ile Kılıçdaroğlu partide katılımcı, çoğulcu ve demokratik bir dönem inşa etmeyi gayeler. Yeni CHP örgüt, parti ve lider olarak eski ile hesaplaşıp yeni olanı kurmayı hedeflemiştir (Kömürcü, 2011: 40). Lider yerine kurumsal bir sosyal demokratik kültür oluşturulacaktır. Ancak zamanla bu düşünceden uzaklaşıp Kılıçdaroğlu'nun ön plana çıktığı döneme geçilse de sosyal demokrasi ana hat olmaya devam etmiştir (Tosun, 2012: 21). Kılıçdaroğlu'nun kurultay konuşmasında beyan ettiği, "artık bürokratik solcu değil halk partisi olacağız." sözü (Kılıçdaroğlu, 2010c) partinin devletçi ve elitist anlayıştan uzaklaşacağını gözler önüne sermiştir (Kömürcü, 2011: 15). Partideki dönüşümün sağlanması, kadroların ve söylemlerin her kademedede değişmesi ile mümkün olacağı düşünülmüştür.

Kılıçdaroğlu'nun partinin orta sınıf kadroları ile kimliği ne olursa olsun yoksulları ortak çıkarda buluşturma hedefi, Türkiye'nin kentleşme ve eğitim oranının hızlı bir şekilde artması sonucunda güçlü bir orta sınıf ve beyaz yakalı emekçilerin oluşması ile ilişkilidir. Yeni CHP hem büyüyen orta sınıfı hem de alt kesimleri parti tabanında tutması

gerekmektedir (Tosun, 2012: 37). Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanı olmasından sonra Parti Meclisi'ne (PM) seçilen ve Kılıçdaroğlu'nun en yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Prof. Dr. Sencer Ayata (2010), CHP'nin orta sınıf ile varoşları halkçılık ve cumhuriyet kavramları üzerinden sosyal demokrat bir ittifakta buluşturması gerektiğini ifade etmiş; vasıflı parti kadrolarının varoşları kazanmaya gitmesi gerektiğini belirten Ayata, ittifakın geçim projelerine odaklanması gerektiğini sözlerine eklemiştir. Ayata'nın açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, ortaklaşmanın en büyük alanı ekonomik temelli gündelik sorunlar olarak görülmüştür. Yeni dönem CHP'nin gelir adaletsizliğini engelleyecek ve sosyal adaleti yaratacak ekonomik söylemleri bu baği kurmayı hedeflemiştir.

CHP'nin temel politikasını sosyal demokrat söylemler üzerinden şekillendiren Kılıçdaroğlu; neoliberal politikalar ile paralel yükselen işsizlik, yoksulluk ve yolsuzluğa karşı durmuştur (Kömürcü, 2011: 41). Türkiye'nin siyasal gündemini bu kavramlar doğrultusunda 70'li yıllar CHP'sine öykünülse de değişen emekçi profili söylem farklılığını beraberinde getirmiştir (Karakaş, 2016). Tekel direnişi ve kentleşme başta olmak üzere işçi sınıfı son yıllarda hem nicelik hem nitelik olarak büyümüştür. Buna karşın sendikaların gözle görülür bir yetersizliği bulunmaktadır (Aydoğan ve Slapın, 2015: 618). Sınıfsal ortaklığa karşın etnik ve dini kimlikler üzerinden yapılan siyaset kitlelerin ayrışmasına yol açtığından dolayı muhafazakar veya farklı kimliklere sahip emekçiler arasında ayrımsız bir sosyal demokrat amaç birliği inşa etmeyi gaye edinmiştir. Bütüncül açıdan bu kesimlerin desteğini almadan bir partinin iktidar olma şansının olmaması CHP'yi sosyal demokrat çizgiye daha da yaklaştırmıştır (Cıngı, 2013: 135-136). CHP'nin hoşgörüsüzlüğü ve toplumsal ayrımcılığı ortadan kaldırma mücadelesi yine gelir adaletsizliği mücadelesi ile beraber hareket etmiş; ancak 1970'lerden farklı olarak yoksul kesimlerin sağ düşünceye yaklaşması, sol söylemleri onlara ulaştırmak için sağ söylemleri kullanma gerekliliği doğurmuştur. Hem sağ seçmene ulaşabilme hem de yıllar içindeki parti ve muhafazakâr kesimler arasındaki buzları eritebilme adına, Kılıçdaroğlu muhafazakâr kesime hem partide hem politik söylemlerde kapıları açmıştır. Rejimin bekası tartışmalarının temel ötekisi olan muhafazakarlık, rejimin bekçisi konumunda bulunan CHP için de ana siyasal alanı oluşturmuştur.

Laiklik politikası CHP’yi toplumda büyük bir ağırlığı bulunan yoksul muhafazakar kitleden koparmıştır. Neoliberal politikalarla solun gecekondulardan tasfiyesi ve kendine seçkinler arasında yer bulması yeni CHP’yi rahatsız etmiştir. Sosyal demokrat kitle partisi geleneğinin kimliklerden bağımsız olarak sınıfsal konum üzerinden halka temas etmesi gerekmiş, yoksulluğa karşı önlemler almak ve onu bitirmek başlıca hedef olmuştur (Cıngı, 2013: 149). CHP geleneğini incelediğimiz zaman 1959 yılındaki İlk Hedefler Beyannamesinden itibaren parti kimliğini yerleştirmek amaçlamıştır. Sosyal demokrat hareket bu hedeften uzaklaştıkça, muhafazakâr partiler İslami popülizm ile tabandan refah ve sosyal adalet düşüncesini örgütlemiştir. Elitlere sıkışmış CHP’nin boşalttığı bu alanı 90’lı yıllarda Refah Partisi, 2000’li yıllarda ise AKP doldurmuştur. Bu partiler sisteme dahil olabilmek adına yoksulların ve alt sınıfların sosyal adalet ve sınıfsal taleplerini dile getirmiştir (Açıkel, 2023: 33). RP ve AKP yoksulların gündelik geçim siyasetlerini dile getirmesi onları farklı dönemlerde hem iktidara taşır hem de toplumsal bir meşruiyet yaratır. İktidardaki meşruluklarının azalması da yine benzer biçimde sosyal adaletten uzaklaşılması ile gerçekleşmiştir. Bu iki parti de sol söylemler ile dokundukları halktan aldıkları güçle muhafazakar bir siyaset güder. Kılıçdaroğlu’nun genel başkanlığında yeni CHP, sosyal demokrat politikalara odaklanarak yoksul kesimlerle irtibat kurmaya çalışmıştır. Muhafazakâr yoksullara ulaşmak için sağ söylemlerde bulunarak sol siyaseti ulaştırmıştır.

Kılıçdaroğlu, laikliği dinin özgürleşmesi olarak ele alıp 1970’li yıllarda Ecevit’in yaptığı gibi hem geçmişe dönük öz eleştiri verir hem siyasi tartışmaları buradan uzaklaştırmıştır. Laikliğin tehlikede olduğunu ifade edemeyeceğini söyleyen Kılıçdaroğlu, dinin özgürlük alanının genişletilmesi gerektiğini ama siyasallaşmasının da engellenmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Kılıçdaroğlu, 2010b). Laikliğin kaybedilmesi korkusundan uzaklaşıp asıl kaybedilme noktasında olanın sosyal refah ve hukuk olduğu söyleminde bulunarak, rejim bekçiliğinden vazgeçip halkçı siyaset yapılması gerekliliğinin üzerinde durmuştur (Kılıçdaroğlu, 2010d). Dışlayıcı katı laiklik anlayışın yerine dini özgürlükler söylemi 2010 yılından itibaren parti metinlerinde yer bulmuştur. Başörtüsü meselesi, CHP ve muhafazakar kesimler arasındaki sorunların somut göstergesi olmuş; uzun yıllar süren tartışmalarda, CHP dışlayıcı bir anlayış sergilemiş ancak Kılıçdaroğlu yönetiminde başörtüsü meselesi de yavaş yavaş parti gündeminden çıkmıştır. Baykal döneminde CHP,

başörtüsü serbestliğinin cumhuriyet değerlerine ve laikliğe aykırı olduğu yaklaşımı doğrultusunda kamusal alanlarda kullanılmasını onaylamamıştır. Kılıçdaroğlu ise bu konuda daha yapıcı bir pozisyonda bulunarak kadınların giyinmesi ve bedeni üzerinden siyaset yapılmasını yanlış bulmaktadır (Altunoğlu, 2014: 86). Yeni CHP, siyasetin seküler-muhafazakar gibi dar ve kısır ayrımlara sıkıştırılmasına karşı çıkarak yeni bir antagonizma inşa etmeye çalışmıştır. Bu amaçla rejimin bir diğer ötekisi olan Kürt kimliği ile yeniden ve sosyal demokrat anlayış temelinde ilişkiye girilmiştir.

Baykal dönemi CHP'nin sağ ideolojisinin bir diğer sütunu olan milliyetçilik düşüncesi, Kürt halkı ile sosyal demokrat dönemde kurulan yakın ilişkileri zedelemiştir. Baykal döneminde güçlenen Kemalist yaklaşım ve tek parti dönemine öykünme, Kürt meselesine CHP'nin yapıcı yaklaşmasına engel olmuştur. Geleneksel tutumun devam ettiği ve görmezden gelinen Kürt meselesinde Kılıçdaroğlu ile birlikte yeni sözler söylenmeye başlanır. 18 Aralık 2010 tarihindeki Kurultaydan itibaren bu konu hakkında raporlar hazırlanır ve yeni bir politika üretmeye gayret gösterilir. AKP ve BDP arasındaki çözüm süreci ve CHP'nin eski ulusal, rejim bekçisi anlayışına da karşı durarak bir üçüncü yol yaklaşımı savunulmuştur (Övür, 2011: 17). Kürt meselesinin tarihsel arka planı ve kronikleşmiş yapısı uzun yıllar boyunca birçok partiyi zor duruma sokarken sosyal demokrat bir kimliğe yeniden kavuşma çabasında olan CHP özellikle yoksulluk ve feodalizm üzerinden bir söylemde bulunmuştur. Bu konuda CHP'nin başarması gereken asıl mesele, hem kemikleşmiş bu soruna sol bir çözüm bulmak hem de tabanında yıllarca kendini milliyetçi çizgi üzerinden şekillendirmiş kitleyi çözüme dahil edebilmektir. Kürtlerin kültürel taleplerini anlayıp bunu üniter devlet çatısı altında çözüme yetisine sahip partinin CHP olduğunu ifade edilmiştir (Cıngı, 2013: 143). Kürt meselesinin çözümünün ekonomik alt yapının tesisi, yurttaşlık hukuku ve katılımcı demokrasi üzerine olacağını savunan CHP; iktisadi ve hak temelli bir yaklaşım benimsemiştir.

Yeni CHP, Kürtler ve muhafazakârlar ile kurduğu ilişkisini sosyal demokrat zemine oturtmuştur. 'Herkes için CHP' sloganının içeriği, hali hazırdaki tabana muhafazakar ve Kürt emekçileri dahil etmek olarak okunmalıdır. CHP'de yıllar içinde dönemin şartlarına da uygun bir biçimde sosyal demokrat anlayışın egemenliği gelişmiş, ancak cumhuriyetçi modernist çizgi özellikle Baykal döneminde anlam erozyonuna uğramıştır. Baykal

dönemi CHP'yi geriye götürerek tarihsel köklerini CGP'de bulabileceğimiz cumhuriyetçi muhafazakâr anlayışa oturtmuştur (Cıngı, 2013: 143-144). Bu dönemde, halk kavramının soyutluğundan yararlanarak yüzeysel ve halksız halkçılık yapmıştır. Kılıçdaroğlu döneminde halkın gündelik dertleri üzerine halk içinden siyaset geliştirmiştir. Bu dönüşümün kurumsal olarak gerçekleşmesi zaman alır fakat tabularını yıkarak öteki olarak gördüğü gruplardan da olan, halktan birçok temsilciyi örgütte önemli noktalara taşımıştır. Halkın farklı kesimlerinden gelen temsilciler ile halkçılığı tepeden yerine halk içinden yapmaya çabalamıştır (Kaynar, 2011). 2011 Genel Seçimleri, sosyal demokrat yeni CHP'nin ipuçlarının verildiği ve tabuların yıkıldığı bir dönemeçtir.

Kemal Kılıçdaroğlu yönetimindeki CHP'nin ilk önemli sınavı olan 2011 Genel Seçimleri, milletvekili adayları ve seçim beyannamesi üzerinden dönüşümü somutlaştırmıştır. Seçim beyannamesi incelendiği zaman eski beyannamelerden farklı olarak gündelik dertlere daha fazla eğildiği, laiklik ve milliyetçilik kavramlarının soyut anlatımlarından uzaklaştığı, sol söylemlerin ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır (Başkan ve Günay, 2012: 169). Beyannamenin başlığındaki “Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi” söylemi CHP'nin sol seçim sloganlarına ağırlık verdiğini vurgulamıştır. Beyannamenin temel ilkeleri ve çerçevesi; özgürlükçü demokrasi, sürdürülebilir kalkınma, sosyal adalet, insanca yaşam, eşitlikçi ve dayanışması, kentli toplum ve adil dünya olarak çizilmiştir (CHP, 2011: 3). Ayrıca beynamede CHP'nin özgürlükçü, eşitlikçi, çoğulcu ve dayanışmacı olduğunun altı çizilerek halkçı politikalara ağırlık verileceğini ve sosyal demokrat çizgide olduğu belirtilmiştir (CHP, 2011: 4). Türkiye'nin temel sorununun her geçen gün artan işsizlik ve yoksulluk olduğu, insanca ve hakça yaşamın kimliğinden bağımsız her yurttaş için zorunluluk olduğu ifade edilmiştir (CHP, 2011: 46-49). CHP'nin temel önceliğinin eşitlik ve adaleti sağlayacak herkes için sosyal devlet anlayışını tesis etmek olduğu beyan edilmiştir. Sosyal devletin, fırsat eşitliği sağlayacağı ve toplumsal huzursuzluğu ortadan kaldıracak yegane şey olacağı beynamede yazılmıştır (CHP, 2011: 50-51). Gelir adaletsizliğini gidermek için Aile Destek Sigortası en büyük vaat olarak öne çıkmaktadır.

Kadın-erkek eşitliğinin demokrasi ve sosyoekonomik kalkınma için en önemli önceliklerinden biri olduğunu iddia eden CHP, sigortanın kadını güçlendireceği ve kalkınma sürecine dahil edeceği argümanından yola çıkmıştır (CHP, 2011: 52).

Toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için, çocuk ve aileden başlayan refah düzeninin inşa edilmesi ve bunun da kadının başrolde olduğu bir programdan meydana gelebileceğini belirterek çok paydaşlı bir ilerleme paradigması öngörmüştür (CHP, 2011: 53-54). Bu sigorta ve sosyal adalet yaklaşımı her seçim beyannamesinde gelişerek varlığını devam ettirmiştir. Sosyal adalet ve özgürlük kavramlarını sac ayağı olarak alan CHP, seçim vaatlerini bunun üzerine şekillendirmiştir. Halk ve hak temelli beyannamenin yanı sıra gösterdiği adaylar ile değişimin değişimi yazılı metinlerden öteye götürmeye çalışılmıştır.

CHP açısından 2011 Genel Seçimlerinde gösterilen adayların çeşitliliği de parti içi dönüşümü gözler önüne sermiştir. Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanlığına gelmesinden sonra partide önemli vazifeler alan sosyolog Prof. Dr. Sencer Ayata, Ankara'dan milletvekili adayı gösterilmiştir. Türkiye'de kentleşme, gecekondulaşma, yoksulluk ve gelir adaletsizliği gibi konularda çalışmaları bulunan Ayata; Kılıçdaroğlu'nun seçkin yapıdan halka yaklaşma politikalarını belirleyen danışmanlarının başında gelmiştir. Muhafazakâr ve Kürt nüfusla kurduğu bağın başlangıcını önemli figürleri meclise taşıyarak yapmayı amaçlayan CHP, eski Diyarbakır Baro Başkanı Sezgin Tanrıkulu ve eski müftü İhsan Özkes'i milletvekili adayı göstermiştir (Hürriyet, 2011). Bu isimler gibi rejimin ötekisi konumundaki toplumsal grupların seslerini duyurabilecek kişilerin partiye dahil edilmesi, CHP'nin Kılıçdaroğlu dönemindeki dönüşümünün ilk adımlarından birini oluşturmuştur. Kılıçdaroğlu'nun liderliğindeki CHP, Türkiye'de hitap ettiği tabanı genişleterek kitle partisi olmaya başlar (Uğur-Çınar vd., 2023: 223). 2011 Genel Seçimlerinde Kılıçdaroğlu yönetimindeki CHP oylarını yüzde 20'den yüzde 25'e çıkarmış olsa da iktidara gelmeyi başaramaz. Buna rağmen Kılıçdaroğlu ve yeni CHP düşüncesinin tabandaki konumunu pekiştirmiştir (Bila, 2020: 233).

Seçmen grupları incelendiği zaman 2007 Genel Seçimlerinden farklı olarak 2011 Genel Seçimlerinde, gençler ve kadınlar arasında CHP'nin popülerliği artış göstermiştir. CHP'nin 2010 yılından itibaren laiklik ve milliyetçilik gibi söylemlerden uzaklaşıp yoksulluk ve işsizlik gibi sol kavramları kullanması toplumsal alanda dezavantajlı grupların desteğinin artmasına sağlamıştır (Başkan ve Güney, 2012: 116). Seçimden bir

yıl sonra 17-18 Temmuz 2012 tarihinde gerçekleşen 34. Olağan Kurultayda yaptığı konuşmada Kılıçdaroğlu; CHP'nin kimseyi ötekileştirmeyen, gelir adaletsizliğini alt edip yoksulluğu bitirmeyi kapsayan sosyal demokrat bir anlayışa sahip olduğunu göstermiştir (Bila, 2020: 235). Kılıçdaroğlu'nun sosyal demokrat ve halk ittifakı odaklı CHP, toplumsal tabanının önemli bir kesimini Gezi Parkı Olayları ile var yaratmıştır. Kimlik farklılıklarının dışarıda bırakıldığı ve gündelik dertlerin merkeze aldığı bir toplumsal hareket olarak Gezi, Kılıçdaroğlu'nun yarattığı dönüşümün yeni perdesini açmıştır.

3.2. CHP'NİN DÖNÜŞÜMÜ VE TOPLUMSAL ETKİ

CHP'de ortanı solu düşüncesinin yeşerdiği dönemi incelediğimiz zaman toplumsal hareketlerin CHP'yi, CHP'nin de toplumsal hareketleri beslediği görülmüştür. Gezi Parkı Eylemleri benzer biçimde, CHP'nin kapsayıcı sosyal demokrasiye dönüşümünün hem dışa vurumu hem de dönüşümü hızlandıran katalizör rolü oynamıştır. 31 Mayıs 2013'te Taksim Yayalaştırma Projesine karşı başlayan Gezi Protestoları, toplumun farklı kesimlerinin gündelik dertlerin dışa vurumu olmuştur. İstanbul Gezi Parkı'nda başlayan eylemler kısa sürede tüm Türkiye'ye yayılmış, 8 kişi hayatını kaybetmiş ve binlerce kişi yaralanmıştır (Bila, 2020: 236-237). Katılanların siyasi kimliklerini incelendiği zaman ağırlıklı olarak özgürlük yanlısı, çevreci, demokrat, anti kapitalist ve sosyalist kimliklere sahip; AKP'yi destekleyenler ise yalnızca yüzde 5 olarak hesaplanmıştır (Gençoğlu-Onbaşı, 2016: 109). Bu durum hiçbir gruba indirgenemeyen kapsayıcı bir muhalefet dalgası olduğunu ifade etmektedir.

Kürt hareketini, ülkücü hareketi ve sosyal demokratları kapsamaması; eski kalıplardan vazgeçerek yeni siyaset anlayışının muhalefette etkili olacağını göstermiştir. Rejimin muhafazasını temel kimliği olarak belirleyen CHP sosyal demokrasi ve sosyal adalet yıllar içinde geri plana atmış, ancak Kılıçdaroğlu ile birlikte devlet merkezli yaklaşımdan yeniden toplum merkezli yaklaşıma dönmüştür. Gezi Parkı ile birlikte yeniden toplumsal, dinsel, etnik ve kültürel grupları ortak payda da buluşturacak sosyal demokrasi temel öncelik haline gelmiştir (Kaya, 2013: 88).

CHP'nin kimlik siyaseti yerine, halkın kendi problemlerine sol söylemlerle yaklaşmasına benzer bir hareket olarak Gezi Parkı Olayları çevre haklarını merkeze alan bir hareket olarak doğmuştur. Mevcut hükümetin uygulamalarından memnun olmayan kesimlerin katıldığı, demokrasi şemsiyesi altında gerçekleşen toplumsal bir harekettir (Eren ve Özden, 2014: 162). Orta ve alt kesimlerin başını çektiği Gezi, kamusal alanda yer almayan grupların toplumsallaşma taleplerinden meydana gelmiştir. Yeni toplumsal hareketlerden biri olarak da nitelendirilebilecek Gezi, kamusal alanda yurttaşların özgül ağırlıklarını arttırmayı ve katılımcı bir radikal demokrasi inşa etmeyi amaçlamıştır (Bakan ve Özdemir, 2013: 383). Kılıçdaroğlu, Gezi Parkı'nda yükselen enerjiyi CHP'de yarattığı dönüşüme kanalize etmeyi arzulamıştır.

Gezi Parkı Olaylarının tarihsel ve sosyolojik açıdan birbirinden kopuk toplumsal grupları mekânsal bir politik hareket olarak bir araya getirmesi, yeni CHP'nin üzerinde şekilleneceği toplumsal dönüşümü göstermiştir. Bu hareket, Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanlığına gelmesi ile milliyetçi-laisist melankoliden kopuş stratejisinin gerekliliğini göstermiş ve toplumsal dayanağı olacak olan kentli yeni emekçiler politik bir aktör olarak ortaya çıkarmıştır (Özdemir, 2023: 298-299). Gezi Parkı Protestoları, sosyal demokrat anlayışın ötesinde bir radikal demokrasi örneği olmasından dolayı Türkiye'deki geleneksel toplumsal hareketlere benzememektedir. Geleneksel sosyal demokrat hareketlerin sadece mavi yakalı işçilere dayanmasından dolayı bu toplumsal harekette, yeni kentli emekçi profili ağırlık kazanır. Bu farklılıktan dolayı CHP'nin Gezi ile kurduğu ilişki de farklılıklara sahip olmuştur (Gençoğlu-Onbaşı, 2016: 108). Gezinin başından itibaren özgüveni yüksek bir bireysel yurttaş hareketi olduğunu ifade eden CHP, hareketin özerkliğini zedeleyecek davranışlarda bulunmamıştır. Kurumsal bir yapının toplumsal bir hareket ile kurduğu ve birbirinin alanına zarar vermeyen bağ şeklinde oluşan ilişki, CHP'nin yeni ve kapsayıcı sol söylemlerin yerinde bir hamle olduğunu göstermiştir (Ayata, 2015: 248-249). Toplumsal muhalefet ve CHP'nin; kimlikleri dışarıda tutan, kentli ve ortak muhalefet anlayışının ilk sınavı 2014 Yerel Yönetim Seçimleri olmuştur.

CHP'nin halka yaklaştığı yeni siyasete, halk gerçekleştirdiği toplumsal hareket ile karşılık vermiştir. Yerel seçimlere giden süreçte 17-25 Aralık 2013'te ortaya atılan

yolsuzluk iddiaları, CHP'nin Gezi ile kazandığı siyasal enerjiyi bu alana yöneltmesini sağlamıştır (Altunoğlu, 2014: 129). 2014 Yerel Seçimlerinde CHP'nin iki temel sütununu, Gezi Olaylarında ortaya çıkan yeni muhalefet biçimini sosyal demokrat söylem ile birleştirme ve yolsuzluk karşıtlığı oluşturmuştur (Altunoğlu, 2014: 130). Yerel seçimler CHP ile MHP arasında zımnî birlikteliğin ilk dönemeci olmuş, böylece CHP, kendisi milliyetçi söylem üretmek yerine sosyal demokrat kimliğini sabit tutarak milliyetçi bir parti ile ittifak halinde seçime girmiştir. Kılıçdaroğlu'nun bundan sonraki seçim politikası CHP'nin sosyal demokrat olduğu gerçeğini ön kabul olarak alarak demokratlar birlikteliği inşa edebilmektir. 2014 Yerel Seçimlerinde özellikle Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimleri gündemde yer almıştır. MHP kökenli bir aday olan Mansur Yavaş, iki parti arasındaki kapalı ittifakın önemli sembollerinden biridir. Ayrıca seçimin oldukça az farkla bitmesi seçim hakkında tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Bila, 2020: 244-245). CHP adaylarla yarattığı dönüşümün yanı sıra halkçı belediye beyannamesi ile anlatmaya çalışmıştır.

CHP'nin 2014 Yerel Seçim Beyannamesinin temel sloganı, “Varlık İçinde, Birlik İçinde, Özgür Biçimde” olarak belirlenmiştir (Günaydın, 2014). Kılıçdaroğlu döneminin ilk yerel seçim sınavı olan bu seçimler, sosyal demokrat belediyecilik yaklaşımının örneğini verir. Bu beynamede önceki genel seçim beyannamesi ile benzer olarak halkın gündelik dertlerine, özellikle kentsel problemler, odaklanılır. Plansız kentleşme, gecekondulaşma, yoksulluk kavramlarına insan ve doğa merkezli yaklaşımda bulunmuştur. CHP, belediyecilik alanında birçok ilki sosyal demokrat belediyecilikle Türkiye'ye yerleştirdiklerini ifade ederek aynı sosyal demokrat ilkeler ve halk ittifakı ile belediyelere aday olduklarının altı çizilmiştir. Halkçı yerel yönetim modeli söylemi üzerinde durarak belediyeleri halkla birlikte yönetecekleri, alt yapı sorunlarının her kesim için çözecekleri, saydam bütçe anlayışı, emekçi sınıflar ve dezavantajlı gruplara kaynak eşitliği sağlayacakları, doğayı merkeze alacakları, iddialarına metinde yer vermiştir (Günaydın, 2014).

Kent politikalarına emekçi temelli ve yoksulluk karşıtı söylemlerin eklenmesinde, Gezi Parkı Olaylarının toplumsal tabanı yatmaktadır. Politik bir aktör olarak mavi yakalılar dışında yükselen emekçi kesimlere kentsel ve ekonomik vaatler ile yakınlaşmak

amaçlanmıştır. Neoliberal politikalar ile güçlenen muhafazakâr-laik ayrımından sıyrılmaya çalışan CHP, yeni muhalefet biçimi ile 21. Yüzyıla uyumlu bir sosyal demokrat yaklaşımı yaymayı hedeflemiştir (Altunoğlu, 2014: 134).

CHP tarihi için sosyal demokrat kimliğin inşa edildiği 1965-1980 süreci yine benzer bir şekilde partinin vaat ettiği sol dönüşüm ve toplumsal muhalefetin güçlü ilişkiselliğinde orta çıkar. Aynı dönemde CHP’de güç kazanan ‘herkesi zengin etmeyeceğiz’ düşüncesi yeni bir toplumsal hareketle tekrar gündeme gelir. Sosyal refah devleti ve dayanışma anlayışı sosyal demokrasi ve Gezi’de ortaya çıkan toplumsal dalganın ortak özelliğidir. Yine benzer bir şekilde eşitsizliğe karşı çıkmak da iki hareketin ortak özelliği olduğundan dolayı Gezi sol bir hareket olarak okunmuş, bu sebeple CHP’nin kimliklerden ve rejim bekçiliğinden uzak sol politikası konjonktürel olarak bu hareketle uyumlu olmuştur (Emre, 2014). Gezi’de ortaya çıkan muhalefet; geleneksel kimliklerden uzak bir demokrasi, özgürlük ve ekonomik adalet arzularına sahiptir. CHP de aynı dönem sosyal demokrasi anlayışını bu üç kavramla ile güçlendirmiştir (Altunoğlu, 2014: 135-136). Parti oylarını artırmasına rağmen istenilen büyümeyi gerçekleştirememiştir. Buna karşın İstanbul ve Ankara’da oylarını göreceli olarak yüksek bir seviyeye getirmesi, kent emekçilerinin CHP’ye yüzlerini döndürmeye başladığını göstermiştir. Toplumsal muhalefetin başat öznesi CHP, demokrasi ittifakı olarak gayri resmi yürütülen süreç, ilk defa halk tarafından seçilecek Cumhurbaşkanlığı Seçiminde resmîyete dökülmüştür (Altunoğlu, 2014: 137).

Kemal Kılıçdaroğlu’nun CHP’yi sosyal demokratlaştırıp farklı partiler ile kurduğu geniş muhalefet anlayışı, 2011 Genel Seçimleri ve 2014 Yerel Seçimleri tecrübe edilmiştir. Gezi Parkı ve yolsuzluk iddiaları muhalefetin ana aksının sosyal demokrat yeni CHP ve diğer sol partilere kaydırmasıdır. İktidarın “Kürt Açılımı” politikası ise milliyetçi seçmenler arasında huzursuzluk yaratmış; fakat özellikle metropollerde AKP, açılım süreci sayesinde hem muhalefetin gücünü azaltır hem de oylarını yeterince korumayı başarmıştır (Özdemir, 2023: 303). CHP ise eski elitist reflekslerini kenara bıraktığı için iktidara karşı eleştirilerini farklı noktalardan yapar. 2011 yılında CHP Van’da Kürt meselesi ile ilgili toplantılar düzenlemiş, bu konudaki temel yaklaşımını üçüncü yol olarak ilan etmiştir (Övür, 2011: 17 ve CHP, 2018). Bu doğrultuda iktidara karşı en büyük

eleştiri, kamuoyuna açık toplantılar yapılmaması ve şeffaflıktan uzak olunmasıdır. Milliyetçi kesiminin sürece sert muhalefeti ve CHP'nin yönlemsel eleştirisi, CHP ve MHP'nin 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçiminde ittifak yolunu açmıştır.

2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi, Kılıçdaroğlu'nun ittifak modelinin ilk defa açık bir şekilde uygulanacağı seçim olmuştur. Adaylık tartışmalarının sürmesine rağmen Ekmeleddin İhsanoğlu CHP ve MHP'nin ortak adayı olarak açıklanmıştır. İhsanoğlu'nun adaylığı bazı kesimler tarafından eleştirilmesine karşı CHP'nin eski yapısından farklılaştığının temel göstergelerindedir. İslam İşbirliği Teşkilatında sekreterlik ve onursal başkanlık mevkilerinde bulunmuş İhsanoğlu, akademik ve uluslararası birikime sahip bir bilim insanı olarak kağıt üzerinde güçlü bir aday olarak görülmüştür. Cumhurbaşkanı adaylığı İhsanoğlu; CHP ve MHP'nin adayı olduğu için milliyetçiler ve sosyal demokratlardan, muhafazakâr karakterinden dolayı müteaddiyin seçmenden ve Kürt meselesi ile alakalı fikir beyan etmediği için seçimlerin ikinci tura kalması halinde HDP seçmeninden oy alma potansiyeline sahiptir (Özdemir, 2023: 304). Ancak İhsanoğlu'nun pasif karakteri istenilen sonucun doğmasını engellemiştir. 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, yüzde 51,9 oy oranı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. İhsanoğlu ise, yüzde 38,4 oy oranıyla bir sonraki seçimlerde çıkacak tablodan daha olumlu bir sonuç almış olsa da çoğu kişi 2014 yılında bu durumun farkında olmamıştır. Seçimlerin başarısızlığından Kılıçdaroğlu ve yeni CHP sorumlu tutulduğundan dolayı özellikle seçkinci, ulusalcı kanat partiyi kurultaya taşımıştır (Bila, 2020: 245-247).

CHP seçimlerde istenilen başarıyı sağlayamadığından ötürü parti içi muhalefet olağanüstü kurultay çağrısı yapmıştır. Elit CHP dönemi kadrolarının örgütlediği kurultayda, parti içi muhalefetin adayı Muharrem İnce olmuştur. İnce, hitabeti kuvvetli ve örgüt tabanından gelen bir figür olarak CHP'nin laisist ve milliyetçi eski modeline dönmesi gerektiğini savunmuştur (Bila, 2020: 247). Gerçekleşen 18 Olağanüstü Kurultayın sloganları; “Birlik ve Kardeşlik”, “CHP’de Demokrasi”, “Türkiye’de Demokrasi ve Özgürlük” olarak seçilmiştir. Kurultaydaki Genel Başkanlık seçiminde İnce 415, Kılıçdaroğlu ise 740 oy almış; böylece Kılıçdaroğlu üçüncü kez CHP Genel Başkanlığına seçilse de partideki ulusalcı muhalefet Kılıçdaroğlu'nun kapsayıcı sosyal

demokrasi anlayışına karşı mücadele etmeye devam etmiştir (Bila, 2020: 248). CHP parti içi muhalefet sürecini atlattıktan sonra 7 Haziran 2015 Genel Seçimine hazırlanmaya başlamıştır. Sosyal demokrat CHP'nin milliyetçi MHP ile başlattığı birlikteliği daha da büyütme adına, Cumhurbaşkanlığı Seçiminde beklentilerin üstünde oy alan HDP ile de güçlü diyalog süreci kurulmuştur. Demokratlar birlikteliği, Kılıçdaroğlu ve muhalefetin AKP iktidarına karşı mücadelesinde temel yöntemi olmuştur.

Kemal Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanı olmasından itibaren partinin söylemi laiklik yerine ekonomik konulara yaklaşmıştır. 2011 yılından itibaren kadro ve söylem olarak sosyal demokrat olan CHP; işsizlik, yoksulluk, demokrasi, adalet ve özgürlüğü birincil gündemi haline getirmiştir. Partinin 7 Haziran 2015 seçim beyannamesinde de sosyal demokrat söylemler artarak devam etmiştir (Canyaş vd., 2016: 38). Sloganı “Yaşanacak Bir Türkiye” olan beyanname (CHP, 2015a), aynı zamanda CHP'nin sağcılaştığına dair verilen eleştirilere önemli bir yanıt niteliğindedir. Sosyal demokrat söylem üzerinden yazılan metin, CHP'nin gerçekleştirdiği sol dönüşümü gözler önüne sermiştir. Metnin Türkiye siyaseti açısından bir diğer önemi, toplumun her kesiminin katkısının alınmasıdır. Toplumun farklı kesimlerine ek olarak akademisyen ve uzmanların da görüşlerine de başvurulmuş, katılımcı demokrasi örneği olarak karşımıza çıkmıştır (CHP, 2015a: 11). CHP, Gezi ile güç kazanan katılımcı ve dayanışmacı siyaset anlayışını bu ilk seçimde ortak paydada buluşturmuştur. Biçimsel olarak sol düşüncüyü barındıran beyanname, içerik açısından da benzer yapıya sahiptir.

2011 Seçim Beyannamesinde, kurucu momentten daha fazla sosyal demokrasinin Türkiye'deki ve evrensel standartlarına vurgu yapılmıştır. CHP kendisinde yarattığı ülkeye yaymaya çalıştığı dönüşümü, özgür insan ve güçlü yurttaş merkezli olarak eşitlik, özgürlük, dayanışma ve barış kavramları üzerinden okur (CHP, 2015a: 11). Sosyal demokrat dünya görüşünün benimsendiği ve yurttaşın siyasi özgürlüğü için ekonomik özgürlüğünün sağlanmasının zorunluluk olduğu vurgulanmıştır. Metinde CHP'nin üç temel dönemi olan; cumhuriyeti kuran parti, Türkiye'yi çok partili hayata geçiren parti ve sosyal demokrasi ilkelerini getiren parti üzerinde durulur ve üç kimlik de kabul edilir. Buna karşın ilk iki kimliğin geçişteki somut olayları gerçekleştiren, sosyal demokrasinin

ise partinin halihazırdaki kimliği olduğu ifade edilir. Türkiye’de sosyal refah devletini kuracak olan yegana parti oldukları iddia edilir (CHP, 2015a: 12-21).

Temel hak ve özgürlüklerin korunduğu, doğa ile uyumlu, sosyal hizmetlerin kaliteli bir şekilde yurttaşlara ulaştırıldığı, insani kalkınmışlığın temel problem olduğu CHP iktidarının hak temelli bir bölüşüm yaratacağı belirtilir. Aynı şekilde yolsuzlukla mücadele ve kamu yönetiminin şeffaflığının en değerli amaçlardan biri olduğunu beyan ederek sosyal demokrat anlayış ile hareket edileceğinin tekrar altı çizilir (CHP, 2015a: 14-15). Elitist CHP’nin ana siyaset anlayışının oluşturan laikliğe ise metinde dinin siyasete alet edilmesine karşı olunacağı, inanç özgürlüğünün de tesis edileceği şeklinde yer verilir. Dışlayıcı ve katı laiklikten uzaklaşıldığı ve özgürlük üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. (CHP, 2015a: 16). CHP iktidarında insanların inanç, etnik köken ve yaşam tarzı sebebiyle yargılanmayacağı, bir arada yaşama etiğine uygun sosyal demokrat bir uygarlığın inşa edileceği belirtilir. Kürt sorununa ise milliyetçi ve sorunu reddeden yapıdan uzak, meclis çatısı altında ve halkın gözü önünde, eşit yurttaşlık ile yaklaşılacağı iddia edilmiştir. Bu bağlamda özgürlük temelli, istihdamı artırıcı ve kalkınmacı bir yaklaşım benimsenir. Metinde demokratik ve özgür yurttaşlığa yapılan vurgunun yanı sıra bunların sosyal yurttaşlık ile beslenmesi gerektiği, yurttaşlar arası gelir ve sosyal adaletsizliğe karşı devletin düzenleyici rolünün güçlendirilmesi gerekliliğine yer verilir (CHP, 2015a: 21-22). Beyanname, ilkeler ve kavramlar üzerinden çizilen çerçeve ile gelir adaletsizliğini önleyici yaklaşıma sürdürmüştür.

Güçlü sosyal devlet ile yoksulluğa, işsizliğe, kayıt dışılığa ve ücretlerin düşüklüğünün çözümünü sadece kapitalist piyasaya bırakılmayacağı ifade edilir. CHP iktidarında tüm sorunların çözümünde devletin sorumluluğu göz önünde bulundurulacağı iddia edilir (CHP, 2015a: 42). Pasif işgücü politikaları ve İşsizlik Fonu ile nitelik istihdam ihtiyaca göre belirleneceği böylelikle işsizliğin önüne geçileceği metinde yer bulur. Eşitsizlik, işsizlik ve yoksullukla mücadelenin insani bir sorumluluk olduğunu iddia eden CHP, toplumsal gerilimler ve çatışmalar dahil hepsinin çözümünün sosyal dayanışma olduğunun altını çizer (CHP, 2015a :68). Metindeki bir başka husus, sosyal yardım alan ve sebeple iktidarı destekleyen halkın eleştiriye maruz bırakılmasının yanlış olduğu; asıl eleştirilmesi gereken oy karşılığı sosyal yardım yaklaşımı olduğunu ifade ederek

tabanındaki üstenci yaklaşıma sahip kitleyi uyarır. Beyanname, toplumsal dayanışmanın ön bölüşüm ile insan onurunun zedelemeyecek şekilde olması gerektiğın üzerinde durur (CHP, 2015a: 69-71). Beyanname, CHP'nin Bülent Ecevit liderliğinde kullandığı ‘‘ne ezen ne ezilen, insanca hakça bir düzen’’ sözlerine birçok yerinde vurgu yapar. Seçim beyannamesinin tamamı sosyal demokrat bir niteliğe sahiptir. Hem CHP'nin hem de toplumun son dönemde geçirdiğı dönüşümün çerçeve bir dışı vurumudur.

7 Haziran 2015 seçimlerine gidilen süreçte siyasi partiler arasında Gezi'den beri süren ittifaklar ve tabanların ortak hareketi devam etmiştir. CHP ve MHP arasındaki ilişki sürerken AKP ve HDP 25 Şubat 2015'te imzaladığı Dolmabahçe Mutabakat metni ile çözüm sürecine yazılı belge ile aşama atlamıştır. CHP, demokrasi çatısı altında her geçen gün genişlettiğı ittifaklarına sürdürmüştür. HDP tek başına seçime girme kararı alır, özellikle metropollerde bulunan CHP seçmeni bu gelişme karşısında HDP'nin barajı geçmesi için destek vermiştir. Görüldüğü gibi CHP kurumsal bir ittifak geliştirmese de tabanlar aracılığıyla birliktelik sağlamıştır (Özdemir, 2023: 305). Özellikle metropollerdeki CHP ve HDP tabanları arasındaki bu geçişkenlik, ilerleyen seçimlerde de önemli etkiler yaratmış, ayrıca CHP tabanının ulusalcı ve elit reflekslerden gitgide uzaklaşarak sosyal demokrat yaklaşıma yaklaştığını göstermiştir. Bu süreçle birlikte CHP ve Kürt siyasi hareketi arasındaki buzlar erimeye başlar, CHP ve Kılıçdaroğlu Kürt seçimindeki popülaritesini artırır. Kılıçdaroğlu CHP'nin ideolojisini netleştirir ve ittifaklar ile farklı kimliklere temas etmeyi amaçlamıştır. 2011 yılında farklı kimliklerin önemli aktörlerini partiye dahil ederek kurduğu birliktelikleri şimdi de kurumsal olarak kurmaya hedeflemiştir. CHP'nin adımlarını daha da hızlandırmasının nedeni, kendi seçmeni nezdinde yapılan dönüşümün onaylanması olmuştur (Tosun ve Gökmen, 2015: 197). Kılıçdaroğlu döneminin önemli virajlarından olan 7 Haziran seçimleri, AKP'nin kuruluşundan itibaren tek başına iktidara gelemediğı ilk seçimler olarak tarihe geçmiştir.

Gergin bir ortamda gidilen 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinde AKP, yüzde 40,87 oy oranı ile birinci parti olsa da ilk defa tek başına iktidar gelememiş, ancak CHP oy oranını değiştiremezken kurduğu geniş birliktelik ile AKP'ye kaybettirmiştir. Çözüm süreci ve Gezi'nin toplumsal tabanının etkisiyle MHP ve HDP'nin oyları yükselmiş, Kürt siyasal hareketi ilk defa seçim barajını aşarak mecliste güçlü bir temsil sağlamıştır (Bila, 2020:

259). CHP, seçim sonuçlarına göre AKP'ye kaybettirse de kendisinin yeterince oy alamaması, partinin içe dönük reddedici mirası ile ilişkilidir. Sosyal demokrat bir yapıya bürünmek için mücadele etmesine rağmen geçmişin getirdiği yük başta olmak üzere birtakım belli başlı nedenlerden dolayı oy oranı yeterince yükselmemiştir. Kılıçdaroğlu döneminde geçmişin ideolojik mirasını kabul etse de yeni CHP, rejim bekçisi katı Kemalist çizgiden uzaklaşmayı başarmıştır (Tosun ve Gökmen, 2015: 205). Seçimlerde tek başına iktidar çıkarmaması sonucunda koalisyon hükümeti kurma girişimleri başlamış, CHP'de bu sürece iştirak etmiştir.

Seçim sonuçları farklı koalisyon ihtimallerini gündeme getirilse de Devlet Bahçeli'nin aynı akşam milletin MHP'ye ana muhalefetlik görevi verdiği söylemi, AKP olmadan kurulacak koalisyon ihtimalini ortadan kaldırmıştır. AKP Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu'na verilen hükümet kurma yetkisi sonucunda yapılan görüşmelerden bir netice çıkmamıştır. Teamül gereği, en yüksek ikinci oyu alan partinin genel başkanı olan Kılıçdaroğlu'na verilmesi gereken yetki verilmemiştir (Özdemir, 2023: 305-306). Koalisyon görüşmelerinin çözümsüz kalmasından dolayı erken seçim ihtimali doğmuştur. 1 Kasım 2015 tarihinde yapılacağı açıklanan seçimlere kadar olan süreç Türkiye siyasi hayatı için zorlu bir dönemi başlatmış ve CHP'nin 1 Kasım seçimleri için siyasi söylemleri, oluşan istikrarsız ortam üzerinden şekillenmiştir.

CHP'nin 1 Kasım seçimleri için yazdığı seçim beyannamesinin (CHP, 2015b) sloganı “Önce İnsan, Önce Birlik, Önce Türkiye” olarak belirlenmiştir. İki seçim arasındaki istikrarsız ortam, beyannamenin toplumsal çatışmalara barışçıl çözüm söyleminin merkeze alınmasına yol açmıştır. Kürt sorununun gündelik hayatımızda yer edinmiş ötekileştirme ve kutuplaştırma ile artırıldığını ifade eden CHP, çözüme güçlü bir hukuksal altyapı ve eşit yurttaşlık ile olabileceğini belirtmiştir (CHP, 2015b: 18). Toplumsal kutuplaşma ve insanların kindar yaklaşımları toplumsal dayanışma ve örgütlü toplum ile çözüme vaadinde bulunarak, Türkiye'nin yaşadığı sorunlara katılımcı demokrasi ve barış kavramları üzerinden yaklaşır. CHP, Demokrasi eksikliğinin birçok sorunun temelinde yattığını, yurttaşların bireysel ve örgütlü olarak siyaset yapımına katılması yönündeki arzularını dile getirmiştir (CHP, 2015b: 20-33). Ayrıca beyanname; 7 Haziran seçimlerinde de ifade edilen güçlü sosyal devlet, istikrarlı ve kapsayıcı

istihdam, toplumcu girişimcilik, dayanışma ve sosyal adalet, bütüncül sosyal politika ve ön bölüşüm gibi söylemleri içerisinde barındırmıştır (CHP, 2015b: 35-41). İktidarında hiçbir yurttaşın evsiz kalmayacağı, yatağa aç girmeyeceği gibi sol siyasetin başat sözlerini de metne ekleyen CHP, halkçı ve sosyal demokrat kimliğini sürdürmüştür (CHP, 2015b: 92). Ancak toplumdaki terör ortamı ve istikrarsızlıktan duyulan korku, 1 Kasım 2015 tarihinde AKP'yi yeniden tek başına iktidara taşır. Siyasette yaşanan bu karmaşık ortam sonucunda CHP'nin oyları düşmese de AKP iktidarını değiştirememiş olması partiyi yeni bir kurultaya götürmüştür.

CHP, 16-17 Ocak 2016 tarihinde “Değişim, Demokrasi ve Kardeşlik” adlı 35. Olağan Kurultayını gerçekleştirmiştir. Parti içi muhalefet, özellikle AKP'nin iki seçim arası oyalama taktiğinde bulunduğu ve CHP'nin buna karşılık veremediği eleştirilerinde bulunmuş ancak Kılıçdaroğlu 1225 delegenin 990'ının oyunu alarak dördüncü kez CHP Genel Başkanı seçilmiştir (Bila, 2020: 267). Kurultaydaki konuşmasına Kılıçdaroğlu (2016a), bu düzeni değiştireceğiz bu düzen değişecek şeklinde Bülent Ecevit'in zamanında kullandığı sol slogan ile başlar. Hiç kimsenin kimliğinden dolayı ötekileştirilmeyeceği, özgürlükçü ve sosyal bir demokrasi kurma hedeflerini belirtmiş ve CHP'nin elitlerin partisi olduğu iddialarına karşı çıkararak partide kağıt toplayıcılarının, sanayi işçilerinin, taşeron işçilerinin, sigortasız işçilerin ve işsizlerin olduğunu iddia etmiştir. Bu demokrasi, özgürlük ve sosyal adalet kavramı üzerinden kurulan birliktelik 15 Temmuz 2016 Darbe girişimi farklı bir siyasi alanla yüzleşmiştir

Demokrasiyi tasfiye etmek için yapılan bu girişim CHP'nin demokrasi çatısı altında yaptığı mücadelenin gerekliliğini göstermiştir. Demokrasi karşıt askeri müdahaleye karşı iktidarın demokrasi cephesi kurması ve demokrasiyi kuvvetlendirmesi gerekmiş; bu dersi daha fazla çıkaran CHP, diyalog zeminini darbe girişimi sonrası demokrasi doğrultusunda halk ile kurduğu bağı güçlendirmeyi hedeflemiştir (Emre, 2019: 66). Yenikapı ruhu olarak ifade edilen 7 Ağustos 2016 günü AKP, CHP ve MHP'nin katıldığı ancak HDP'nin davet edilmediği miting ile birliktelik sağlanmaya çalışılmış ancak başta HDP olmak üzere bazı kesimlerin sürece dahil edilmemesi, demokrasi kavramı yerini olağanüstü halin sert tedbirlerine ve Kanun Hükmünde Kararnamelere bırakması demokrasi ortaklığında yeni bir irade çıkmasını engellemiştir. Özellikle MHP'nin CHP ile kurduğu

ittifaktan koparak AKP'ye yakınlaşması; CHP'nin yalnızlaşması ve demokrasi, sosyal adalet ve özgürlük üzerinden tabandan başlayan yeni bir birliktelik kurulması hedefinin doğmasına neden olmuştur. (Özdemir, 2023: 306). Böylece bürokrasi ve elitlerle kurduğu eski ittifaktan koparak halk ile kurduğu birlikteliğin en zor aşamalarından biri CHP için başlamıştır. Ancak anayasa değişikliği referandumu ile somut talepler üzerinden yeni bir cepheleşme ihtimali ufukta gözükmemektedir.

3.3. ADALET VE UMUT

15 Temmuz 2016 tarihinde yapılan darbe girişimi, Türkiye siyasetinde güvenlik merkezli bir anlayışı ön plana çıkarmıştır. CHP, devletin ve rejimin bekası yerine halkın refahı üzerine kurduğu siyaset, darbe sonrası süreçte ağır yara almıştır. 7 Ağustos 2016 tarihinde Yenikapı'da yapılan ‘‘Demokrasi ve Şehitler Mitingi’’ AKP, MHP ve CHP'nin katılımı ile gerçekleşmiş ancak hem TBMM'de grubu bulunan HDP'nin katılmamış olması hem de partiler arası söylem farklılıklarından dolayı CHP daha sonra kendi mitingini gerçekleştirmiştir (BBC, 2016a). CHP'nin Taksim Meydanında darbe karşıtı mitingine konuya dair partinin farklılaştırılmış söylemini ifade etmiştir.

24 Temmuz 2016'da gerçekleştirilen ‘‘Cumhuriyet ve Demokrasi Mitingi’’, DİSK ve KESK başta olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşu tarafından desteklenmiştir. CHP, askeri darbeye karşı çıkmanın yanı sıra OHAL yönetimi ve KHK'lar ile oluşturulan sert yönetime de karşı çıkmıştır (BBC, 2016b). Mitingde, Taksim Manifestosu ismiyle anılacak olan bir bildiri de okunmuştur. Bildiride; demokrasi ortak paydası vasıtasıyla bütün siyasi partilerin tek çatı altında birleşmesi, parlamenter sisteme vurulacak her darbenin karşısında milli iradenin durması, terör örgütünün geçmişte mağdur ettiği kişilerin haklarının geri verilmesi, devlet yönetiminde liyakatin kurulması ve özgürlükçü demokrasinin kurulması gerektiği ifade edilmiştir (Kılıçdaroğlu, 2016b). Darbe sonrası süreçte CHP ve Kılıçdaroğlu'nun vurguladığı eşit yurttaşlık ilkesi, rejimin bekası söylemi ile yıllardır hareket eden elitist CHP'nin konumuna AKP'nin geçmesi ideolojiler arası kaygan zemini göstermiştir.

CHP'nin ulusalcı yaklaşımının bir benzerini AKP 2016 yılından itibaren kendi kimliğine eklemiştir. Darbe süreci sonrası oluşan patolojik durum, AKP'nin İslami liberalizm ve İslami popülizm yaklaşımları yerine daha korumacı ve güvenlik öncelikli İslami ulusalcılığa bürünmesine neden olmuştur (Açıkel, 2023: 211). Elit bir kavramsallaştırma olan ulusalcı düşüncenin niteliği ile benzer bir biçimde biz ve öteki ayrışması belirlenmiştir. Topyekûn düşmanlaştırma yaklaşımı, darbe sonrası oluşan yeni sistemin en başat niteliklerinden biri haline gelmiştir. AKP'nin muhafazakâr demokrasi anlayışından uzaklaşması, Kılıçdaroğlu'nun CHP'yi sosyal demokrat ideolojik odaklı yeniden örgütlemesi ve demokratlar ittifakını kurmasının yolunu açmıştır (Açıkel, 2023: 22-23). OHAL döneminde fiili olarak oluşturulmuş olan Başkanlık sisteminin resmi olarak da uygulanması anayasa değişikliğini gerekli kılmakta ve bunun için de halk oylamasına gidilmiştir. Yapılacak değişiklik Türkiye'nin siyasal sistemi için önemli olduğu kadar iktidar ve muhalefetin yeniden şekillenmesi için de önem arz etmiştir (Özdemir, 2023: 306-307).

OHAL ve KHK'lar ile Türkiye'nin demokrasi geleneği yara almıştır. Darbe girişimi sonrası oluşan yönetimin resmîyet kazanması için MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, 11 Ekim 2016'da Türkiye'nin beka mücadelesi verdiğini ya Cumhurbaşkanının anayasal sınırlara çekilmesi ya da anayasanın fiili duruma göre değiştirilmesi gerektiğini ifade ederek MHP'nin başkanlık sistemine karşı çekinceleri olsa da ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda bu çekincelerin çözülebileceğini belirtmiştir (Bahçeli, 2016). Bahçeli'nin söylemlerinden anlaşılacağı üzere, Kılıçdaroğlu'nun demokratlar birliği kurması çalışmalarında MHP'nin bulunmayacağı örtük bir şekilde anlaşılmaktadır.

Darbe girişiminin sonucunda Kılıçdaroğlu ve sosyal demokrat CHP en büyük zarar gören yapıların başında gelmiştir. CHP'nin parti ideolojisinden uzaklaştırmaya çalıştığı elitist, ulusalcı ve rejimin bekası söylemleri siyasal iktidar tarafından kullanılmaya başlandığından dolayı CHP'nin sosyal demokrat yapısı iktidarla uzlaşa sağlayamamıştır. İktidarın Schmittci bir antagonizma ile toplumu okumaya başladığı bu süreç, lider-parti-devlet özdeşliğini kurmuştur. Sağ spektrum içerisindeki mütedeyyin demokrat alternatiflerin azalması ve iktidardan zamanla uzaklaşmasına sebep olmuştur (Açıkel, 2023: 39). Ancak 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde CHP'nin ittifak kurduğu MHP,

rejimin bekası iddiasıyla AKP'nin yanında yer almıştır (Bila, 2020: 279-280). Siyasal sistemde yalnızlaşan CHP, Türkiye siyaseti için mihenk taşı olacak olan 16 Nisan 2016 Anayasa Değişikliği Referandumuna yeni arayışlar içinde gitmiştir.

CHP için referandum sürecinde iki yol gözükmemektedir; ya demokrasiye karşı saldırı girişimi addettiği referanduma kendi tabanını sıkılaştırarak protestolar ile karşı çıkmak ya da tarihi boyunca ötekileştirdiği farklı kimliklerdeki karşı mahallenin seçmenlerine düşüncelerini ulaştırmaktır (Emre, 2019: 69). Kılıçdaroğlu'nun kurmaya çalıştığı siyasi cephe her kesimden demokrat ile ilişki kurmayı zaruri görmektedir. Bu sebeple CHP ikinci yolu tercih ederek, referandum gibi göreceli olarak kolay ortaklaşabilecek bir süreci geleceğe dönük ittifak projesinin dayanaklarından biri haline getirmiştir. Referandumda hayır oyu verecek siyasi partiler ve hareketler birlikte hareket etmese de yeni bir diyalog ve ittifak zemini oluşmuştur (Özdemir, 2023: 307). Hayır blokunda yer alan; MHP'nin 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası pozisyon değişimine karşı çıkmış ve daha sonra İYİ Partiyi kurmuş Türk milliyetçileri, milli görüşün ve muhafazakâr kesimin önemli aktörü olan SP ve HDP başta olmak üzere birçok küçük oluşum toplumsal muhalefeti kurmuştur. Yapılan referandum sonuçları hakkında bazı iddialar bulunmasına rağmen sonuçlar yaklaşık yüzde 52'ye yüzde 48 olarak evet lehine tecelli etmiştir. İktidarın lider-parti-devlet özdeşliğinin hukuki zeminini oluşturan sonuçlar, Kılıçdaroğlu'nun ve CHP'nin siyaset yapma biçiminde de bazı yönetsel değişiklikler yaratmıştır (Açıkel, 2023: 42).

Referandumun en önemli verilerinden biri büyükşehirler ile turizm ve sanayi bölgelerinde hayır oyunun evet oyundan daha fazla çıkmasıdır. Hayır oyunun yüksek çıktığı 33 ilin 17'si büyükşehir statüsüne sahiptir. Bu veri ile görülmektedir ki 30 büyükşehirin yarısından fazlasında hayır oyu yüksek çıkmıştır. Bu bölgelerde hayır oyunun fazla çıkması, kentli ve emekçi kesimlerin muhalefet blokuna yaklaştığını göstermiştir (Emre, 2019: 71). Kent merkezlerindeki bu cepheleşme yerel seçimlerde muhalefetin yıllar sonraki başarısına ve sosyal demokrat halkçı yerel yönetim anlayışının pratiğe dökülmesini sağlamıştır. Türkiye siyasetinin neredeyse yarı yarıya iktidar ve muhalefet lehine bölünmüş olması, CHP'nin ilk olarak bireysel temsilciler ve daha sonra siyasi söylemler ile ötekileştirdiği kesimlerle ilişki kurmasının bıçak sırtı giden seçimlerde avantaj sağlama ihtimalini doğurmuştur. Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanlığına

gelmesiyle kimlik siyaseti yerine toplumu yatay ekseninde kesen halkçı ve sol politikalar benimsemesi; Kürt siyaseti, Türk milliyetçiliği, sosyalist siyaset ve müteedeyin demokrasi gibi anlayışlarının bir araya gelmesinde tutkal vazifesi görmüştür (Özdemir, 2023: 307-308). Referandum sonuçları Türkiye siyasetindeki galat-ı meşhur bir ifade olan yüzde 70 sağ yüzde 30 sol seçmen söylemini revize ederek boşa çıkarır. Yeni toplumsal bölünmede ittifakların etkili olması ve muhalefet blokunun en büyük partinin sosyal demokrat CHP olduğu gerçeği, solun özgül ağırlığını artırmıştır (Emre, 2019: 72). Kılıçdaroğlu'nun gerçekleştireceği Adalet Yürüyüşü, kurulan yakın ilişkileri daha da kuvvetlendirmiştir.

Anayasa referandumunu sonuçlarının kamuoyunda tartışıldığı dönemde CHP İstanbul Milletvekili Enis Berberoğlu, MİT turları ile ilgili soruşturma ile ilgili video kayıtlarını kamuoyuyla paylaşılması sonucunda 14 Haziran 2017'de tutuklanmıştır. Mahkeme, devletin gizli bilgilerini siyasal ve askeri casus amacıyla açıklama suçu iddiasıyla Berberoğlu'na 25 yıl hapis cezası vermiştir (BBC, 2017). Bu karara karşı çıkmak için Kemal Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşü ismini verdiği bir protesto eylemine gerçekleştirmiştir. "Hak Hukuk Adalet" sloganının kullanıldığı Yürüyüş, Ankara Güvenpark'tan Berberoğlu'nun tutulduğu Maltepe Cezaevine kadar sürmüştür. Adalet kavramının seçilmesi, hem CHP'nin üstencilikten uzak kapsayıcı ve sol bir söylem hem de muhafazakâr kesimlerin hak arayışlarında kullanımından ötürü kapsayıcı bir anlam taşımaktadır. Bu sebeple kavramın kendisi özenle seçilmiştir (Bila, 2020: 283).

Adalet kavramı toplumun her kesimin arzusunu birleştirme potansiyeline sahip olmuş; adaletin yokluğunda korku, endişe ve çaresizlik artmıştır. Adalet yürüyüşünü başlatan süreç, toplumdaki bu duyguların yoğun yaşanması ve çıkış arayışıdır. Toplumsal eşitliği sağlayacak temel hakların başında gelen adalet, Kılıçdaroğlu'nun sol ve sosyal demokrat söyleminde başat yer tutmuştur (Kula, 2017: 75). Adalet Yürüyüşü birden fazla kazanım meydana getirmiştir. Yürüyüşün ilk kazanımı CHP'nin kendi dönüşümü ile ilgilidir. Kılıçdaroğlu'nun partinin başına gelmesinden sonra elitist yaklaşımları, kimlik siyasetini ve ötekileştirici politikaların CHP gündeminden uzaklaşması; yerine sol ve sosyal demokrat bir partinin inşa edilmesi sürecine girilmiştir. CHP'nin gerçekleştirdiği dönüşümü yetersiz gören veya sol bir geçiş olarak düşünmeyen kesimlere karşı, adalet

gibi sınıfsal içerikle de okunabilecek bir kavramla toplumsal eylemde bulunulması eleştirileri boşa çıkarır. Yürüyüşün diğer kazanımı, Gezi Parkından sonra toplumsal hareketlerin geri plana düşmesi ve seçimler sonucunda toplumun yenilgi psikolojisine girmesi, Adalet Yürüyüşü ile halkın üstünden atılmıştır. Bir diğer kazanım ise, yürüyüş boyunca muhalif milliyetçiler, HDP, KHK mağdurları, sosyalistler ve AKP'den tasfiye olmuş muhafazakâr demokratlar kısacası referandum ile oluşmuş hayır bloku Kemal Kılıçdaroğlu'na destek vermiştir (Özdemir, 2023: 309). Ayrıca Adalet Yürüyüşü ile birlikte muhalefetin gündem belirleme gücü artarken psikolojik üstünlük de elde edilir.

Adalet Yürüyüşü, hem sosyal demokrat CHP'ye hem de Kılıçdaroğlu'na itibar kazandırmıştır. Adalet Yürüyüşü'nün dünya basınına yansımada bu değişimi görmekteyiz. Dünya basınında Kılıçdaroğlu Türk Gandhi olarak anılırken tek parti rejiminin savunucusu ve milliyetçi olan CHP Avrupa sosyal demokrasisine yöneldi ifadeleri yer almıştır (Kula, 2017:115). Dünya basınında önemli yayınlarında yer bulan yürüyüş, iktidarın sert uygulamalarına karşı pasif olduğu düşünülen Kılıçdaroğlu'nun kapsayıcı ve sol hareketinin, kendisi ve Türkiye'nin geleceği için çok önemli gelişme olduğu belirtilmiştir (Kula, 2017: 128). Adalet kavramı üzerinden toplumsal kutuplaşma, CHP'nin sol söylem ile inşa etmeye çalıştığı hangi toplumsal kesimden gelirse gelsin ezen mi ezilen mi sorusundaki ezilen blokuna hizmet etmektedir. Adalet Yürüyüşü, daha önceki CHP'nin içinde etki bulunduğu Cumhuriyet Mitinglerinden ayrışır. Özellikle laik ve muhafazakar ayrımının reddiyesi ile iki kesimin de hak, hukuk ve adalet arayışında olanları ortaklaştırılmaya çalışılmıştır (Kesgin, 2018: 798-799). Bu çaba doğrultusunda sosyal demokratların demokratlar birliği kurma çalışmalarında yeni bir sayfa açan yürüyüş, 9 Temmuz 2017'de Maltepe'deki Adalet Mitingi ile nihayete ulaşmıştır.

Yürüyüşün sonunda gerçekleşen Adalet Mitingi, aynı tema doğrultusunda ‘‘Hak Hukuk Adalet’’ sloganı etrafında örgütlenmiştir. Mitingde konuşan Kılıçdaroğlu yol boyunca yaşadığı zorluklara, her kesimden halkın verdiği desteğe, adalet arzusunda olan herkese selam göndererek sözlerine başlamıştır. Yürüyüşün nedeninin Türkiye’de adalet olmadığı ve onu sağlamak için harekete geçtiklerini ifade eden Kılıçdaroğlu, yoksulluk ve zulme karşı hak hukuk adalet söyleminde bulduklarını belirtir. Farklı dini önderlere atıfla sözlerini pekiştirerek, otoriter ve tek adam yönetimine karşı durduğunu söylemiştir. Kılıçdaroğlu kimsenin ötekileştirilmediği, insan haysiyetine saygı duyulan, toplumsal

barışın sağlandığı, adil ve hakça bir düzen vaadinde bulunarak mitingi noktalamıştır (Kılıçdaroğlu, 2017a). Adalet Yürüyüşü ile oluşturulan kitlesel enerjinin CHP'ye katılması için kısa sürede Adalet Kurultayı düzenlenmiştir.

26 Ağustos 2017 tarihinde toplanan Adalet Kurultayının açılış konuşmasında Kılıçdaroğlu, başta işçiler ve köylüler olmak üzere birçok toplumsal kesimin uğradığı adaletsizliği anlatarak başlar; adaletsizliğe ve haksızlığa karşı yurttaşları koruyacağına dair söz vermiştir. Son 15 yılda yolsuzluk ve hırsızlığın kol gezdiğini belirterek devlet yönetiminde namuslu insanların rol alma arzularını dile getirmiştir (Kılıçdaroğlu, 2017b). Adalet Kurultayının kapanış oturumunda da konuşan Kılıçdaroğlu; Türkiye'de gelir bölüşümünde adaletsizlik olduğunu, zenginlerin daha da zengin yoksulların ise daha da yoksul olan bir düzende bulunduğumuz, işsizlik ve geçim sıkıntısının en büyük sorun olduğunu vurgulamıştır. Türkiye'nin bu temel sorunlarının tek çözümünün sosyal refah devleti ile sağlanabileceğini ifade etmiştir (Kılıçdaroğlu, 2017c). Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinden de anlaşılacağı üzere adalet gibi herkesin üzerinde anlaştığı bir kavramı kullanarak demokratlar arası bir birliktelik kurmaya çalışırken gelir adaletsizliği, yoksulluk, yolsuzluk, sosyal refah devleti gibi söylemlerle ise CHP'nin sosyal demokrat çizgisini belirginleştirmiştir.

2018 seçimleri, yeni ittifakların ilk defa test edileceği süreçtir. Bu seçimlerden önce CHP'de yeni bir kurultay dönemi başlamıştır. CHP 19. Olağanüstü Kurultayı, Kılıçdaroğlu'nun topluma tepeden bakan parti kadrolarına karşı sert söylemler geliştirdiği konuşmalara sahne olmuştur. İktidarın harami saltanatını yıkacağız diyen Kılıçdaroğlu, parti içine ise "ben yoksam parti yok" diyenlerin partiden ayrılması gerektiği gibi ifadelerde bulunmuştur (Kılıçdaroğlu, 2018). CHP Genel Başkanı olduğu andan itibaren elitist parti anlayışı ile mücadele ettiğini belirten Kılıçdaroğlu, ön seçim ve kontenjan adaylarına üç dönem kuralı getirerek parti içi demokraside reform yaptığının altını çizmiştir. Son olarak CHP'nin birinci önceliğinin Türkiye'de sosyal devlet ve refah devleti anlayışı ile yoksulluğu bitirmek olduğunu sözlerine eklemiştir (Kılıçdaroğlu, 2018). CHP, parti içi güçlü söylemler ışığında seçimlere katılmıştır.

CHP açısında 2018 seçimleri, Gezi Parkı ile başlayan demokratlar ittifakını bir üst perdeye taşımıştır. Seçimlerin bir yıl erkene alınması ile seçimlere katılamayacak olan MHP içerisindeki parti içi muhalefette başarılı olamayanların kurduğu İYİ Parti'nin önündeki engellerin aşılması gerekmiştir. CHP inisiyatif olarak 22 Nisan 2018 tarihinde 15 vekilinin istifa edip İYİ Partiye katılmasını sağlamıştır. Kılıçdaroğlu'nun 2011'den beri şekillendirdiği demokratlar arası oyun kurucu rolüne devam ederek, bu hamle sayesinde milliyetçi demokratlarla yakın ilişkiler tesis etmiştir (Özdemir, 2023: 310). Hayır blokunun bir diğer partisi olan milli görüş geleneğinden gelen SP ile de yapılan müzakereler sonucunda Millet İttifakı birlikteliği oluşturulmuştur. Kurulan koordinasyon doğrultusunda iki parti eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ü aday göstermeye çalışmıştır. Erdoğan'a karşı seçim kazanabilecek ender isimlerden biri olarak düşünülen Gül'e HDP'nin de üstü kapalı desteği bulunmuştur. Gül hem ılımlıların hem de muhafazakarların desteğini almasına karşın İYİ Partinin ortak aday çalışmasını reddetmesi sonucunda her parti kendi adayını çıkartmıştır (Esen ve Geyikçi, 2019: 2). Bu noktada CHP de kendi adayını çıkarmayı ve ikinci tur ihtimalini yaratmayı hedeflemiştir. CHP içerisinde gitgide küçülen bir parti içi muhalefet olan ulusalcı kesimin lideri konumundaki Muharrem İnce aday gösterilmiştir. Popülist milliyetçi bir söyleme sahip olan İnce, elitist CHP döneminin söylem ve politikalarını kullansa da seçimin ikinci tura kalması ihtimaline karşı HDP ile de dirsek temasında bulunulmuştur (Esen ve Geyikçi, 2019: 4). İnce'nin adaylığına rağmen CHP'nin seçim beyannamesinden de anlaşılacağı üzere, sosyal demokrat anlayışın yoğunluğu partide devam etmiştir.

CHP'nin 2018 Genel Seçim beyannamesinin sloganı “Millet İçin Geliyoruz” olarak seçilmiştir (CHP, 2018). Yeni kurulan Millet İttifakına çağrışım yapan beyanname, demokrasi birlikteliğinin ve yeni başkanlık sistemine karşıtlığın üzerinde durarak CHP'nin Türkiye'yi kurtaran ve Cumhuriyeti kuran parti olduğunu belirtmiş; cumhuriyete, sosyal devlete ve insani gelişmişliğe en çok değer veren parti olduğu iddia edilmiştir (CHP, 2018: 9). Cumhuriyeti demokrasiye, demokrasiyi sosyal devlete götüren parti olarak CHP'nin üç tarihsel momenti de sahiplendiği üzerinde durmuş, ancak Türkiye'deki yoksulluğun ve yolsuzluğun temel sorunlar olmasından dolayı tek çözümün sosyal demokrasi olduğunu vurgulanmıştır (CHP, 2018: 11).

CHP'nin hakça bölüşüm, çoğulcu demokrasi, dayanışmacı halkçılık ve demokratik devrimciliği sosyal demokrasinin evrensel ilkeleri ile kabul etmiş bir parti olduğunu ifade edilmiştir. İktidarın ülkenin bel kemiği olan emekçiler, emekliler ve yoksulların ihtiyaçlarını karşılayacak refah devletini kuramadığı; OHAL döneminde temel hak ve özgürlüklerin yanı sıra grev ve toplu iş sözleşmelerini engelleyerek işçi sınıfına zarar verdiğini söyleyerek Türkiye'nin zengin yüzde 1'i için halkın yüzde 99'unun yok sayıldığı ifadeleri metinde yer bulmuştur (CHP, 2018: 13-22). Yurttaşların özgürlüklerini ve bireysel haklarının sağlanmasına çalışacağını ve örgütlü toplumu güçlendireceğini belirten CHP, yurttaşların ekonomik eşitlikliklerine karşı "Hakça Paylaşım Programı" isminde sosyal politikalar uygulanacağını altını çizilmiştir (CHP, 2018: 67). Aile Sigortası ve vergi adaletinin sağlanması gibi sol söylemlerle somut önerilerini güçlendiren CHP, sosyal demokrat seçim beyanamesi, demokratlar ittifakı ve ulusalcı Cumhurbaşkanı adayı ile 2018 seçimlerine gidilmiştir.

Başkanlık sistemindeki ilk seçimler olan 2018 seçimlerinde, muhalefetin büyük bir kısmının birleştiği Millet İttifakı ortak aday çıkarmasa da milletvekilli seçimlerinde ortaklaştırmıştır. Seçim sonuçları muhalefetin arzuladığı gibi olamayarak ilk turda Erdoğan lehine sonuçlanmıştır. CHP açısından seçim sonuçları incelendiği zaman, partinin Cumhurbaşkanı adayı Muharrem İnce'nin oyundan yaklaşık yüzde 8 daha az oy aldığı görülmüştür. İnce'nin özellikle laik ve milliyetçi seçmenin daha yoğun yaşadığı Çanakkale, İzmir, Aydın ve Muğla gibi illerde CHP'yi oransal olarak oldukça fazla geçmesi; partinin sosyal demokrat dönüşümüne muhafazakar cumhuriyetçi bir tepki olarak okunabilir (Esen ve Geyikçi, 2019: 6). Elitist CHP arzusunun sosyal demokrat CHP'ye karşı çıktığı bu sonuçlar, ulusalcı kanat tarafından kurultay seslerinin yükselmesine yol açmıştır.

CHP tarihi parti içi muhalefetin, parti yönetimine karşı kurultay örgütlenme çabaları ile doludur. Ancak parti içi muhalefet bazı beylik söylemler ve lider değişikliği talebinden öteye gitmez. Cumhurbaşkanlığı seçimden sonra İnce etrafında örgütlenen parti içi muhalefet, sistematik program yerine Atatürk'ün partisi söylemi üzerinde durur. Bu söylem kendi geçmişi ve sahip olunan şeye atıf üzerinden okunduğu zaman, toplumsal yaratım gücü olmayan ve geçmiş nostaljisi ile hareket eden narsisizm olarak düşünülebilir

(Türk, 2018). CHP'nin geçmişi ile kurulan bu patolojik bağ, hem partiye hem de partinin toplumla ilişkilerine zarar vermiştir. 2018 Seçimlerinden sonra kurultay arzusunun gerçekleşmemesi, özellikle yönetim mekanizmasındaki seçkin parti arzusunda olanların partiden uzaklaşmasına yol açmıştır. Sosyal demokrat CHP ile ulusalcı elit kadrolar farklı örgütsel alanda ilerlemiştir. Berraklaşmış örgütsel yapısı ile CHP 2019 Yerel Seçimlerinde önemli bir umudu inşa etmiştir.

Yerel seçimler Türkiye'de toplumun tepkisel davranışlarının gösterdiği bir alan olsa da CHP'nin 2019 Yerel Seçimlerinde yürüttüğü politika özellikle kent sosyolojisinde etkili olmuştur. CHP'nin seçim politikası olgun, kendinden emin, sakin, kutuplaştırma ve nefret dilinden uzak, beka kavramı yerine halkın gündelik dertlerine önem vermiştir. Bu yöntem halk nezdinde de karşılık bulmuştur (Emre, 2019: 29). Yıllar içinde iktidarın hukuk, adalet, ekonomi, eşitlik, özgürlük, sivil toplum ve sosyal adalet gibi kavramları erozyona uğrattığı iddiası üzerinde duran CHP; iktidarın devletin bekası söylemi yerine sosyal devlet ve toplumsal refah siyaseti yapması gerektiği söylemi halktan karşılık bulmuştur. Sosyal politikaların gerçekleşebilmesi için CHP, demokrasi kavramını gündeme daha fazla getirmiştir (Emre, 2019: 30). Yerel yönetimlerin toplum ile kurdukları bağa odaklanan CHP'nin seçim beyannamesinin başlığı, "Halkçı Belediyecilik" olmuştur (CHP, 2019).

Sol siyasetin toplumsallaşmasında önemli dönemeçler olan yerel seçimler, hem halkın gündelik dertlerine odaklandıkları hem de geleceğe umut verdikleri süreçlerdir. CHP de 2019 Yerel Seçimlerindeki Halkçı Belediyecilik ve derman belediyeciliği kavramları ile 1989 Yerel Seçimlerinde SHP'nin konumlanışına benzer bir rota çizmiştir (CHP, 2019: 4). Beyanname hakça paylaşımı, hesap verilebilir ve şeffaf yönetimi, yoksulluğu yenen kentleri, sosyal adaleti dezavantajlı gruplar başta olmak üzere insan onuruna yakışır şekilde tüm halka yayan kentleri hedeflemiştir (CHP, 2019: 7). Kalkınmaya sürdürülebilir, yerele yayılmış ve çevreci bir şekilde odaklanan CHP; kır ve kent dengesini oluşturarak hayat pahalılığı ile yerel yönetim düzeyinde mücadele edeceğini iddia etmiştir (CHP, 2019: 9). Elit parti döneminden kalan, kendi geçmişini kutsayarak kimlikler üzerinden toplumsal çatışma yaratma durumundan kopulduğu, beyannamenin hiçbir yerinde izlerinin görülmemesinden açıkça ortaya çıkmıştır. Bunun yerine alt ve

orta gelirli vatandaşlara odaklanan, sınıfsal konum öncelikli ve kapsayıcı, hak ve adalet kavramlarının yoğun olduğu bir metin hazırlanmıştır. CHP'nin bu sol siyasetine ek olarak Gezi Parkından itibaren kentlerde büyüyen muhalefetin etkisi de göz ardı edilemez (Özdemir, 2023: 311).

Metropollerde Gezi Parkı ile başlayan muhalif grupların ortak amaç doğrultusunda hareket etmesi ilk meyvelerini 2019 seçimlerinde vermiştir. 2017 Anayasa Referandumunu ve 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde iktidar ve muhalefet bloklarının neredeyse yarı yarıya bölünmüş olması, muhalefet lehine bir sonuç vermemiş ancak bu seçimlerde 30 Büyükşehir Belediyesinin 11'ini CHP'nin kazanması, muhalefet blokunun yıllar içinde kentlerde izlediği politikaların olumlu bir sonucu olmuştur (Özdemir, 2023: 312). Kılıçdaroğlu parti içinde sosyal demokrat yapıyı güçlendirirken partiler arası ilişkilerde kutuplaştırıcı değil bütünleştirici, demokratik bir siyaset yürütmüştür. Bu seçimlerde de İYİ Parti, SP VE DP ile kurulan ittifaka ek olarak Kürt nüfus ve muhafazakar demokratlarla kurulan geniş toplumsal destek ile CHP yerel yönetim kazanımları elde etmiştir. Millet İttifakından öte Demokrasi Birlikteliği olarak okunabilen bu süreç, özellikle İstanbul ve Ankara'nın alınması ile geleceğe dair umut taşımıştır (Örs, 2021). Sosyal demokrat partilerin yarattığı umudu geleceğe taşıma ihtimali parti içi politika kadar halkçı ve sosyal demokrat belediyeçilik anlayışı ile oluşmuştur. Kılıçdaroğlu'nun son dönemi, CHP'yi tam anlamıyla sosyal demokrasiye Türkiye'yi ise işler bir demokrasiye ulaştırma amacı taşımıştır.

3.4. SOSYAL DEMOKRASİNİN İKTİDAR ARAYIŞI

Kemal Kılıçdaroğlu'nun CHP'de gerçekleştirdiği dönüşümün ilk somut kazanımı yerel seçimler olmuştur. Kılıçdaroğlu'nun CHP'yi sosyal demokrat çizgiye oturtması, halkla bire bir ilişkiye sahip belediyeler için yapılan seçimlerde başarı elde edilmesini sağlamış; yerel yönetimler ise CHP'nin sosyal demokrat politikalarını pekiştirmiştir. Partiler arası ilişkilerde ise demokratlar birlikteliği olan muhalefeti genişletme çabaları başarıya ulaşmıştır (Özdemir, 2023: 312). CHP'nin daha önce kurduğu birliktelik somut kazanım sağlayamasa da 2013'ten itibaren kentlerde yükselen muhalif dalgayı verimli

kullanmıştır. Bu başarı hikayesinin yaratılmasında laiklik ve milliyetçilik kavramlarındaki değişim önemlidir. CHP'nin milliyetçilik ve laikliği temel alan elitist modelinden uzaklaşması gerçekleştirdiği dönüşüm için kritik bir eşik olmuştur. Milliyetçi yaklaşım ile özellikle 1980'den sonra ötekisi olan Kürt nüfus ve siyasi söylem ile kurulan yıkıcı ilişki yerini diyalog ve eşit yurttaşlık yaklaşımına bırakmıştır. Ortanın solu dönemindeki sosyal adalet, emek, insan hakları ve demokratikleşme kavramları yerini; ulusal bütünlük, cumhuriyetçilik, Türk milliyetçiliğine odaklanılmıştır (Koca, 2020).

Baykal döneminde laiklik anlayışı CHP'nin tek parti rejimine yakın bir şekle bürünmüştür. Ecevit liderliğinde laiklik ve muhafazakarlık çatışmasını gündeminden düşüren CHP, sınıfsal ve alt yapısal konularda siyaset üretmiştir. Daha sonra rejimi laiklik kavramı ile özdeşleştiren elitist CHP, 'düzeni değiştireceğiz' sloganından 'düzenin bekçisiyiz' sloganına geçiş yapmıştır. CHP'nin halkçı ve sol yaklaşımdan devletçi ve sağ yaklaşıma geçişi, ulusal ve uluslararası konjonktür ile ilişkilidir. Neoliberalizm ile dünyada ve Türkiye'de yükselen kimlikli hareketleri ile birlikte Baykal dönemi CHP'si yeni bir kimlik inşasına girmiştir. Kılıçdaroğlu küresel çapta neoliberalizmin kriz döneminde CHP Genel Başkanı olarak rejimin bekçiliği, laiklik ve ötekileştirici bir milliyetçilik yerine sosyal adalet, yurtseverlik, emek, demokrasi ve insan hakları gibi sosyal demokrat kavramlara rücu etmiştir (Koca, 2020). 2019 Yerel Seçimleri bu yeniden inşanın gözle görülür olduğu umut sürecini simgelemiştir.

Yerel seçim sürecinde partinin ilçe belediye başkanlığı görevlerinde bulunmuş ve sosyal belediyecilik anlayışını ispatlamış isimleri büyük şehirlerde aday göstermesi halka inandırıcılık aşlamıştır. Milliyetçi ve muhafazakar kesimlerle kurduğu seçim ittifakı, CHP'nin bu kesimleri ötekileştiren dar kadro partisi imajını yıkmıştır. Bu iki temel üzerinden CHP, parti seçmeni ve parti dışı seçmene iki ayrı siyasal iletişim rotası izlemiştir. CHP, seçmenine sol kimliği sürdürdüklerini anlatılırken parti dışı özellikle karşı mahalle olarak tanımlanabilecek kitleye sol kavramları sağ söylemler ile ulaştırmayı amaç edinmiştir (Baripoğlu, 2020). Türkiye'de kimlik siyaseti yerine demokrasi, sosyal adalet ve özgürlük kavramı üzerinden bir araya gelmenin seçim başarısı getirebileceği görülmüştür. İktidarın ise İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimini tekrar

ettirmesi, psikolojik üstünlüğün muhalefete ve özellikle muhalefetin lideri konumundaki CHP'ye geçmesinin yolunu açmıştır.

İstanbul, Gezi Parkından itibaren kent ve demokrasi ölçeğinde kurulan ittifakın merkezinde bulunmuştur. Parti liderleri düzeyinde oluşturulan Millet İttifakına zımni bir şekilde ve tabandan destek veren HDP, Gezi Parkı döneminde başlayan muhalefet birliğini güçlendirmiş; İstanbul'dan tüm Türkiye'ye yayılan eylemler ile benzer olarak 2019 Yerel Seçimlerinde İstanbul'un iki defa muhalefet tarafından kazanılması toplumsal umudu artırmıştır (Uğur-Çınar ve Açıkgöz, 2023: 621). Bu umudun yayılmasında kurulan birlikteliğe ek olarak özellikle Ekrem İmamoğlu ve Mansur Yavaş'ın partinin beyannamede belirttiği gibi halkçı belediyeçilik örneği vermişlerdir. Bu halkçı belediyeçilik örneklerinin tüm dünyayı saran Covid-19 Pandemisi dönemine denk gelmesi sosyal demokrasinin ekonomik kriz anlarından çıkıştaki önemini göstermiştir.

Dünya genelinde büyük bir halk sağlığı problemi olmasının yanı sıra Pandemi, sosyal eşitsizlikleri daha da derinleştiren bir niteliğe sahip olmuştur. Pandemi, ekonomik ve sosyal sorunlara ülkelerin yaklaşımları değişikliği beraberinde getirmiş; planlı ve çözüm odaklı sosyal politikaların önemi bu dönemde bir kez daha görülmüştür (Alsancak ve Balcı, 2021: 115). Türkiye'de artan hayat pahalılığı ve ekonomik sorunlar yoksulluk rakamlarını artırmış ve eşitsizlikleri derinleştirerek kalıcı hale getirmiştir. Küresel Sefalet Endeksine göre Pandemi sürecinde en büyük yoksullaşmayı yaşayan on ülke arasında olan Türkiye, CHP'nin sosyal demokrat politikalarının etkili olabileceği bir dönemece girmiştir (CHP Bilim Platformu, 2022: 2). Pandeminin yarattığı şartlar dünyanın geleceğini toplum, birey ve kamu birlikteliği ile olabileceğini göstermiş ve kamu yatırımları, harcamaları, eğitim ve sağlık hizmetlerinin giderilmesi liberalizm tahayyül ettiği dünyanın gerçekleşmeyeceği; devletin gereksinimini tekrardan hatırlatmıştır. Devletin ise toplumcu ilkelere bağlı sosyal demokrat olması gerektiği ortaya çıkmıştır (Taşdelen, 2021: 45).

Sosyal politikalar ve sosyal demokrasi yaklaşımı, tarih boyunca sosyal devletin en temel fonksiyonlarından biri olmuştur. Bu sebeple CHP'nin ideolojik dönüşümünün toplumsal çıktısını yaratılabilecek bir süreç olarak ortaya çıkan Pandemi, sosyal demokrat belediyelerin merkezi hükümetin gerçekleştirmediği yardımlar ile kitleleşmesini

sağlamıştır (Çimen, 2021: 20). Yerel yönetimler, toplumsal sınıflar ve bölgeler arasındaki eşitsizlikleri gidermek için üretici belediyeçilik anlayışını geliştirmiştir. CHP'nin odaklandığı toplumcu belediyeçiliğin ilkeleri; sosyal adalet, halkın karar süreçlerine katılımı, tekelci rantları engelleme, kaynak ve üretim yaratma, bütünlükçü ve yerel yönetimden çok yerel hükümet işlevlerini gerçekleştirilmesi olarak sıralanmıştır (Keleş, 2021: 52). Dünyada sağ popülist hareketlerle birlikte yükselme potansiyeli olan sosyal demokrasinin Türkiye'deki iz düşümünü inşa etmeye çalışan CHP için belediyeler önem arz etmiştir. Demokratik standartların önemini vurgulayarak sosyal demokrasinin alt yapısı atılmıştır. Bu Pandemi şartlarında gerçekleşen CHP 37. Olağan Kurultayı, hem sosyal demokrasinin hem de ikinci yüzyılda partinin izleyeceği rotayı ortaya çıkarmıştır. “İktidar” başlığı ile düzenlenen Kurultayda Kılıçdaroğlu, Pandemi ile derinleşen sınıfsal ayrıma dem vurarak kimseye üstten bakmayan alçakgönüllü ve halk ile hareket edecek bir iktidar aradıklarını ifade etmiştir (Kılıçdaroğlu, 2020) Kurultayın hedefleri arasında işsizliği, yoksulluğu, adaletsizliği, umutsuzluğu yok etmek olduğunu belirterek halkçı iktidarı kurmak istediklerini dile getirmiştir. Kürt nüfus ve muhafazakâr kesim dahil olmak üzere toplumsal sorunların hepsini halk ile birlikte halk için çözeceklerini söyleyen Kılıçdaroğlu; vergi adalet, kadın erkek fırsat eşitliği, planlı kalkınma gibi alanlardaki vaatlerini de vurgulamıştır (Kılıçdaroğlu, 2020). Kurultayın bir diğer önemi “Halkçılık Beyannamesi”, “Dokuz Umde”, “İlk Hedefler Beyannamesi” ve “Akgünlere” belgeleri gibi CHP'nin sol tarihinde yeri olabilecek “İkinci Yüzyıla Çağrı Beyannamesi” kabul edilmesidir (Emre, 2022: 12).

İkinci Yüzyıla Çağrı Beyannamesi sosyal demokrat bir belge niteliğindedir. Bununla birlikte demokrasinin yeniden tesisine de odaklanmıştır. Beş temel soruna odaklanan Beyanname; demokrasinin yok edilmesi, sınıfsal eşitsizlik, dış politikadaki yalnızlık, eğitim ve toplumsal barış olarak sıralanmıştır (Emre, 2022: 16). Bu sorunlar arasında sınıfsal eşitsizlik ve demokrasi konuları, sosyal demokrat CHP'nin yıllardır sol düşünceye geçiş programını özetlemiştir. CHP tarihinde sol düşüncenin benimsenmesi konusunda mihenk taşı olan İlk Hedefler Beyannamesinde bulunan toplumun korunması için aileye sosyal haklar haklar tanınacaktır ibaresine benzer olarak daha önceki seçim beyannamelerinde de bulunan Aile Destek Sigortası ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Emre, 2022: 381-383). Bu desteğin lütuf değil hak olarak tanımlanması ise üstenci bir

bakışa sahip olmadıklarını vurgulanmıştır. CHP demokrasi inşası hedefine ilerlerken bile demokrasinin yaşaması için sosyal yapının kuvvetlenmesinin zaruriyetinden bahsedilmiştir. Beyanname, devleti restore ederek sosyal ve hukuk devletin inşasını başlıca hedef olarak görmüştür (Koca, 2020). Beyannamede devletin verimli sosyal yardım süreci yapabilmesi için yeni bir merkez-yerel dengesi kurulacağı ifade edilmiş; halka doğrudan ulaşabilmek ve bire bir demokratik denge denetleme süreci için bunun gerekli olduğunun altı çizilmiştir (Emre, 2022: 19-21). Bunlara ek olarak özgürlük, demokrasi ve yargı bağımsızlığı ile ilgili çözüm önerileri sunarak sadece sınıfsal bakış açısına sahip eski sol parti imajı vermemeyi ve sosyal refah devletini kolay bir şekilde inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu durumda anlaşılacağı üzere CHP sosyal demokrat kitle partisi hedefinde ilerlerken özgürlük ve yurttaşların bireysel hakları gibi dünyada yaygınlaşan yeni sosyal demokrat ilkeler de kullanılmıştır.

Yeni sosyal demokrat hareketler neoliberalizm karşıtlığını temel olarak alsa da insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, doğa, demokrasi ve özgürlük gibi kavramları da siyasi programlarına katmıştır (Uğur-Çınar ve Açıkgoz, 2023: 615-616). Buna rağmen popülizme karşı sosyal demokrasi düşüncesinin güç kaybetme ihtimali üzerinde durulmuştur. Sosyal demokrasi kendi evrimine odaklanmasına rağmen birçok sebepten dolayı programatik düşünceden slogan yapısına sadık popülizm güç kazanmış ve aralarında bir çatışma meydana gelmiştir (Uğur-Çınar ve Açıkgoz, 2023: 618). Kılıçdaroğlu döneminin CHP’de yaşadığı en büyük sorun, çatışmaları popülist bir dille halka indirememesi olarak okunabilir. Özellikle tarihsel olarak kendi dar kadro partisi ve zihniyeti üzerinden ötekileştirilen kesimlere sol düşüncelerin geçmesinde zorluk yaşamıştır. CHP’nin söylemlerinin kimliklerden bağımsız bütün kesimlere yayılabilmesi için önce özeleştirici yapması gerekmiş; bu sebeple Kılıçdaroğlu geniş ve bütünleştirici bir helalleşme çıkışı gerçekleştirmiştir.

Cumhuriyetin kurucu partisi CHP, bu durumun avantajlarına sahip olsa da yükünü de sırtında taşımıştır. Büyük tarihsel birikimde bazı toplumsal gruplar ile karşılıklı düşmanlaştırma politikası bulunmuştur. Kılıçdaroğlu’nun helalleşme çıkışı bu gruplar ile olan hesabı kapatma ve yeni bir sayfa açma çalışması olmuştur. Bu grupların Türkiye’deki alt ve orta sınıfın büyük bir bölümünü oluşturması, Kılıçdaroğlu’nun bu

kesimlere ulaşarak tabanını genişletmeye çalıştığı sol siyaset için önemli bir göstergedir. Özellikle muhafazakar ve Kürt kesim başta olmak üzere eski defterleri kapatıp yeni bir halki ve kapsayıcı sayfa amayı hedeflemiştir (rs, 2021). 2010'dan itibaren CHP, kimlik siyasetinde geçmiş yaşanan sorunlar yerine geleceğe dair umutlu ve ekonomik temelli yaklaşıma sahipken, sınıfsal eşitsizliklere odaklanan politikasının hedef kitlesine ulaşamadığını fark etmiştir. Baykal dönemi ortaya atılan ‘‘Anadolu Solu’’ yaklaşımı ile benzerliğe sahip olduğu düşünülse de yaklaşım, yöntem ve içerik açısından farklılık barındırmaktadır. Anadolu Solu kullanımı geçmişe dönük bir eleştiriye içerisinde barındırmayan, sol ile Anadolu geleneğini bir araya getirmeye çalışan suni bir siyasi söylem olmuştur. Ancak helalleşme siyaseti geçmişe dönük özeleştiri kapısını açmış ve geleceğe dönük ayakları yere basan sosyal demokrat siyasetin yeni saflarını belirlemeyi amaçlamıştır. Başka bir deyişle Anadolu Solu bir amaç iken helalleşme söylemi bir amaç olmuştur. Fakat bu durum ulusalcı kadrolar tarafından CHP'nin geçmişine bir hakaret olarak dşnlmştr (Uğur-ınar ve Açıkgöz, 2023: 625). Kılıçdaroğlu ise bu kapsayıcı ve ie dönük sosyal demokrasi, dışa dönük ise demokrasi cephesini oluşturmaya devam etmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve yerel seçimlerde kurduğu demokratlar cephesi ve dışardan HDP desteği modeline, AKP'nin yönetici kadroları arasında bulunan liberal ve muhafazakâr demokrat kesimleri de dahil etmiştir.

Türkiye'nin toplumsal ekonomik ve siyasi erozyona uğradığı dönemde, muhalefet blokunun belli ilkeler üzerinden ittifak yapma zorunluluğu doğmuş; CHP'nin gündeme getirdiği ittifak politikasının ilk kazanımı olan yerel seçim sonuçları, daha büyük ittifak ve hedefleri gerektirmiştir (rs, 2021). Kılıçdaroğlu dostlarımızla iktidara geleceğiz diyerek yeni rejimin yarattığı konjonktüre göre siyasi birliktelikler yaratmış, ayrıca sol değerlere öncelik veren parti programı ve siyasi söylemlerle ittifakta yerini netleştirmiştir. CHP demokratlar birlikteliğinin sosyal demokrat kanadını oluşturmuştur (Akatlı, 2020). Bu birlikteliğin 2019 Yerel Seçimlerindeki başarısı, hatta İstanbul seçimlerinin tekrarını da kazanmaları, hem Kılıçdaroğlu'nun yarattığı modelin ilk meyvesi hem de uzun yıllar sonra gerçek anlamda iktidar değişikliği ihtimalini ufukta göstermiştir. Kazanım elde edilen bu yol haritasına göre hareket ederek AKP'den ayrılan kadroların kurduğu Gelecek Partisi ile DEVA demokratlar birliğine dahil olmuştur (zdemir, 2023: 213). Kurulan birlikte eksiklerin olmasına rağmen, CHP'nin kendini sola oturtup sağı ile ittifak kurması

eski toplumsal çatışmaları kırmaya çalıştığı gözükmiştir. Bu durum Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı ve gitgide derinleşen bileşik bir krizin çözümü için gerekmiştir.

CHP'nin demokratik sol yaklaşım ile çözüm aradığı ve geniş bir toplumsal uzlaşma zorunlu kılan beş temel sorun bulunmaktadır. İlk olarak kamu geleneğinin ters yüz edildiği ve kamu kültürünün dönüştüğü devlet krizidir. İkinci olarak kişi temelli ve popülist siyasal bir sisteme geçilmesidir. Demokrasiden uzaklaşma kriz olarak okunacak son süreç, Türkiye'nin doğa durumu anlayışına yaklaştığını gösterir. Üçüncü kriz ise neoliberalizmin yarattığı sosyal devletin yıkımı ve eşitsizliklerin derinleşmesidir. Dördüncü kriz, Türk dış politikasının yaklaşık iki yüzyıllık ana ekseninin değişmesidir. Son büyük kriz ise yozlaşma ve her kademedeki müzakere kültürünün yok edilerek ben merkezci anlayışın oluşmasıdır (Açıkel, 2023). Türkiye'nin fay hatlarını tetikleyen krizlere karşı fay hatlarının onaracak bir sosyal demokrasi anlayışına sahip CHP; neoliberalizm, sosyal adaletsizlik ve sınıfsal eşitsizliklere karşı kimsesizlerin kimsesi olacak iktidarı hedefledikleri siyaseti, dünyanın bütün demokratları birleşin sloganı etrafında örmeyi amaçlamıştır (Özdemir, 2023: 315). CHP'nin bu hedef doğrultusunda hareket etmesini partinin sağa kaymasına dair eleştirileri de beraberinde getirmiştir.

CHP, geniş bir ittifak ağı kurarken kendi ideolojisini sosyal demokrasi merkezinde güçlendirmiş; başka bir deyişle, sağcı partiler ile sol siyaset yapan CHP, solu özgül ağırlığından daha büyük bir siyasal alana taşımıştır. Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanlığından itibaren partinin yolsuzluk, yoksulluk, sosyal adaletsizlik, asgari ücretin ve yaşam standartlarının artırılması gibi sınıfsal konuları merkeze yerleştirmesi ve kimlik siyaseti gibi sağ düşüncenin temelini oluşturan yaklaşımdan uzaklaşması toplum tarafından görmezden gelinmiştir. Postmodernizm ile birlikte çok kültürlü bir kimlik siyasetini önceleyen liberal sol düşünceye karşı, programatik bir sosyal demokrasi geliştirir. Kılıçdaroğlu neoliberal politikalar ile yoksullar üzerinden zenginleşen kesimlerin karşısında sınıf temelli siyaset yapan liderlerin başında gelmiştir (Özdemir, 2023: 316). Ancak demokrasi düşüncesinin solundan kurduğu denklem siyasi yelpazenin sağında bulunan partilerle kurduğu ittifak yüzünden yok sayılır. Türkiye'nin yaşadığı derin krizleri Kılıçdaroğlu sol düşüncenin demokrasi ölçeğinde ortak olabileceği geniş

bir ittifakla çözülebileceğini düşünmüştür. Öncülüğünü yaptığı demokratlar birliği olan “Altılı Masa” bu doğrultuda görüşmeler gerçekleştirmiştir.

Türkiye’nin farklı kesimlerinden demokratları bir araya toplayan Altılı Masa görüşmeleri, demokrasi kavramını başa yerleştirerek partilerin kendi yaklaşımları üzerinden bir şekillendirme yapmaya çalışmıştır. Bu sebeple birlikteliğin ana vaadi, güçlendirilmiş parlamenter sisteme geçmek olarak ifade edilmiştir. Birlikteliği oluşturan CHP, SP, DEVA, GP, DP ve İYİ Parti ayrı ayrı başkanlık sistemine karşı oldukları ve meclisin güçlendiği bir parlamenter sistem istediklerini belirtmiş olsalar da toplantılar sonucunda ortak bir mutabakat metni yazmışlardır (Ertan, 2021). 28 Şubat 2022 tarihinde altı partinin “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem” mutabakat metni yayınlanmıştır. İki ana başlığa ayrılan güçlendirilmiş parlamenter sistemin temel esasları, devletin temel organlarının güçlendirilmesi ve demokratik hukuk devletinin güçlendirilmesinden oluşmaktadır. İlk bölüm devlet krizinin önlenmesi üzerineyken, ikinci bölüm iktisadi, sosyal, bireysel hak ve özgürlüklerde yaşanan yozlaşmaya dair çözüm önerilerinden meydana gelmiştir. İkinci bölümde bulunan düşünce özgürlüğü, gösteri ve örgütlenme özgürlüğü, din ve vicdan hürriyeti, kadın hakları, sosyal haklar, sivil toplum ve yolsuzlukla mücadele gibi kavramlar sosyal hukuk devletinin temelini oluşturmuştur (Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem, 2022).

Güçlendirilmiş kavramı aslında geçmişe dönülmeyeceğini göstermiş, kavramın kritik noktası geçmiş siyasal sistemle nostalji bağı bulunan CHP’nin de arzusunun gelecek ve yeni üzerine kurulmasıdır. Toplumsal seçkinler tarafından geçmişin yüceltilmesi süreci yaşanırken yoksullar ve emekçiler tarafından geleceğe dair umut beslenmiştir. Bu sebeple güçlendirilmiş kavramı parlamenter sözünden CHP’deki kopuşu açıklamak için çok daha önemlidir (Sevinç, 2021). CHP’nin geçmişten koparak geleceğe yönelmesi tabanı ve sınıfsal söylemi açısından mühim olsa da asıl mesele gelecek ile şu an arasındaki köprünün nasıl kurulacağı üzerinedir. Toplumsal kabul veya toplumsal inandırıcılık olarak düşünülebilecek bu bağ belki de CHP dönüşümünün halkta istenilen karşılığın bulunması önündeki engellerin başında gelmiştir. Teorik açıdan ise parti siyasal söylem olarak sosyal demokrasi anlayışını daha da kurumsallaştırmıştır. CHP, Türkiye’nin sosyal demokrat çözüm önerilerini anlattığı İkinci Yüzyıla Çağrı toplantısını düzenlemiştir.

İkinci Yüzyıla Çağrı Buluşması, 3 Aralık 2022 tarihinde İstanbul'da gerçekleşmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci yüzyılında CHP'nin sosyoekonomik vizyonunu dile getirmiştir. Toplantıda Daron Acemoğlu, Hakan Kara ve Refet Gürkaynak gibi önemli iktisatçılar; Selin Sayek Böke ve Hacer Foggo gibi partinin sol kanadından temsilciler; Jeremy Rifkin gibi yeşil dönüşüm, çevre ve iklim değişikliği alanında dünyaca kabul görmüş bir yazar ve siyasi aktivist konuşma yapmıştır. Sosyal demokrat ekonomik vizyon belgesi niteliği taşıyan toplantıda Acemoğlu; 2006'dan itibaren Türkiye'de yolsuzluğun artması, kurumların zayıflaması ve gelir adaletsizliğinin had safhaya çıktığını ifade ederek Türkiye'nin çıkışının sosyal refah devleti ile olacağını belirtmiştir (BBC, 2022). CHP Yoksulluk ve Dayanışma Ofisi Koordinatörü Hacer Foggo, Türkiye'de yoksulluğun artarak derinleştiği ve çocukların gelişiminde gıda yetersizliği dolayısıyla sorunlar ortaya çıktığından bahsederek CHP'nin yıllardır en önemli vaatlerinden biri konumunda olan Aile Destek Sigortasını anlatmıştır. Açıklanan vizyonun güçlü sosyal devlet ve fırsat eşitliğini merkezine aldığını söyleyen Foggo, Aile Destek Sigortası Kurumunun kurulacağı ve sosyal devletin kurumsallaşacağını ifade etmiştir (Birgün, 2022). Toplantının kapanış konuşmasını ise Kemal Kılıçdaroğlu gerçekleştirmiştir.

Türkiye'deki kavga ve huzursuzluğu çözmek ve korkuyu yıkmayı hedeflediklerini belirten Kılıçdaroğlu; emekçinin, emeklinin, esnafın korunacağını ifade eder. Kılıçdaroğlu yolsuzluk ve sermayenin halktan çaldığı paraları geri almak için mücadele edeceğine dair söz vermiş, özellikle "5'li Çete" olarak nitelendirdiği şirketlere karşıtlığını her daim dile getirmiştir. Halktan çalınanları halka iade edeceğinin altını çizen Kılıçdaroğlu; yıllardır sürdürdükleri hak, hukuk, adalet mücadelesinin taçlandıracaklarını söyleyerek sözlerini bitirmiştir (Kılıçdaroğlu, 2022). CHP'nin yıllardır vurguladığı refah devleti, sosyal adalet, yoksulluk ve yolsuzlukla mücadele gibi söylemleri bir bütün şeklinde vizyon haline getiren toplantı; partililerin yanı sıra akademisyenlerin de dahil olduğu bilimsel ve ayakları yere basan bir birliktelik meydana getirmiştir (Özsel, 2022). Ancak 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen ve 11 ili etkileyen deprem, siyaseti ve özellikle 2023 seçimleri derinden sarsmıştır.

Türkiye tarihinin en büyük deprem felaketi olan 6 Şubat 2023 tarihli ve Kahramanmaraş merkezli iki depremde resmi rakamlara göre 50.000'in üzerinde insan hayatını

kaybetmiştir. Devletin krizi olarak belirtilen durum ile kurumların yetersizliği deprem sürecinde görülmüştür (Özdemir, 2023: 319). Ortaya çıkan yönetim krizi sosyal demokrat, gelir adaletsizliğini gideren politikalar ve merkezi hiyerarşi yerine yerinden yönetimlerin güçlendirileceği yapının zorunluluğunu tekrardan dikkate değer konuma yükselmiş; aynı zamanda kazanacak aday söylemi üzerinde duran Altılı Masanın, adaydan önce politika ve yeni düzen söylemi üzerinden seçimlere hazırlanmasına yol açmıştır (Özdemir, 2023: 320). Ancak bu durum Altılı Masa toplantısında büyük tartışmalara sahne olmuştur.

Öncelikle birliktelikte bulunan partiler ideolojik olarak toplumun büyük bir kesimini kapsamasına rağmen CHP dışında halkta karşılığı bulunan parti eksikliği bulunmaktadır. Partilerin bir kısmı yeni kurulmuş bir kısmı ise tabela partisi olmaktan öteye gidememiştir. Ayrıca tepeden inme söylemleri ile kitleselleşmemiş ve CHP'nin sosyal demokrat kitle partisi olma sürecine ket vurmuştur. Gerçekleşen toplantılar da ise uzlaşma zemini yerine örgütsel çıkarlar ön plana koyulmuştur. Altılı Masanın 3 Mart 2023 günü gerçekleşen toplantısında aday tartışması gündeme gelmiş ve özellikle İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener'in Kılıçdaroğlu adaylığına getirdiği eleştiriler gün yüzüne çıkmıştır. Akşener toplantıyı terk ederek İstanbul ve Ankara belediye başkanları olan Mansur Yavaş ve Ekrem İmamoğlu'ndan birisinin aday olmasını istediklerini dile getirmiştir. 4 ve 5 Mart günleri yürütülen görüşmeler sonucunda iki belediye başkanının Cumhurbaşkanı Yardımcısı olmasının kabul edilmesi sonucunda, 6 Mart günü Kılıçdaroğlu'nun adaylığı SP Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu tarafından ilan edilmiştir (BBC, 2023a). HDP ise aday çıkarmayarak Kemal Kılıçdaroğlu'nu destekleyeceklerini beyan ettiklerinden dolayı HDP desteği ve adaylık açıklamasının sembolik anlamı önem taşımıştır. Muhafazakar ve Kürt nüfusun uzun yıllar boyunca CHP'yi ötekileştirerek kendi benliklerini inşa etme sürecinin değiştiğinin en büyük göstergesidir. Son 13 yıl boyunca CHP'nin kimlikler ile barışarak siyaset yapma biçiminin sınıfsal ve demokratik söylemlere yaklaştırmasının etkisidir (Özdemir, 2023: 320). CHP genlerindeki değişimi Türkiye sathına yaymak adına Kılıçdaroğlu, son hamle olarak Cumhurbaşkanlığına aday olmuştur

Kılıçdaroğlu seçim propagandasını geçmiş ile hesaplaşma değil, geleceğe dair vaatler üzerine kurmuştur. Demokrasi ve sosyal adalet kavramlarına yoğunlaşan Kılıçdaroğlu'nun vaatleri arasında yolsuzluktan elde edilen gelirleri geri almak için ‘‘Malvarlıklarının Geri Alınması Ofisi’’, depremde ticari işlevle yoğunlaşan Kızılay'ın iktisadi yapısının lağvedilmesi, balıkçı ve çiftçilerin kredi faizlerinin silinmesi, küçük esnaflara desteklerin verilmesi, devlet okulundaki çocuklara beslenme yardımı sağlanması, genç işsizlik yerine üreten gençlik inşa edilmesi, Kamu zel İş Birliklerine son verilmesi, Aile Destek Sigortası Kanunu ile sosyal yardım sisteminin kurumsallaşması ve israfın önüne geçerek tasarruf tedbirlerinin uygulanıp maddi kaynağın halka aktarılması yer almıştır (Cumhuriyet, 2023). Vaatler ile görülmektedir ki Kılıçdaroğlu, CHP'nin sosyal demokrat dönüşümünü Türkiye'de uygulamayı hedeflemiş ve ‘‘5'li çete’’ söylemi ile bazı sermaye gruplarının oligarşisine karşı durmuş; yoksul sınıflara dönük vaatleri ile sınıfsal siyasetini sürdürmüş; ancak kimlik siyasetine kapsayıcı bir biçimde ve daha önceki söylemlerinden çok daha fazla yer vermiştir. Kutuplaşmaları yıkma söylemi, popülist bir siyasetçi olan Erdoğan'ın söylemini güçlendirmiştir (zdemir, 2023: 321). Halkçı politikalara rağmen 14 Mayıs 2023 Seçimlerinde Erdoğan %49 ve Kılıçdaroğlu %45 oy alır. Bu seçim başarısızlığının temel nedenlerinden biri ise Kılıçdaroğlu döneminin sosyal demokrat politikalarındaki popülizm eksikliğidir (BBC, 2023b).

Türkiye'deki sosyal demokrat hareketin odaklandığı süreç olan Ecevit iktidarı ile Kılıçdaroğlu dönemi arasındaki en temel fark popülist siyaset biçimi olmuştur. Sosyal demokrasi ile sol popülizm arasında siyasal alan mücadelesi ve karşılıklı meydan okuma olmasına rağmen güçlü bir sol yapı için bu iki hareketin birlikteliği önem arz etmiştir (Uğur-ınar ve Aıkđoz, 2023: 618). Kılıçdaroğlu yıllar içinde kişi kültlerinden uzak sistemli ve programatik bir siyaset anlayışı yürütmüş, günümüzde etkisi güçlendiren kişi odaklı ve popülist siyasetine uymamıştır. Türkiye'de yıllarca önemli bir siyasi kavram olan ve CHP'nin altını doldurmaya çalıştığı halkçılık ile popülizmin halk anlayışları arasında bir çelişki bulunmaktadır (Baykan, 2017: 158). Popülizm esnek ve içeriği konjonktürel açıdan değişime açık bir kavram iken, halkçılık sol ve alt kesimlere dayanan bir kavramdır. Özellikle ideolojiler ile doğrudan bağı olmayan bir yntemsellik haline sahip popülizm 2008 Ekonomik Krizi ile tekrar gündeme gelmiştir. Sağ-sol siyaset

anlayışından bağımsız hareket ederek dünyada yükselişe geçen popülizme, CHP pragmatik reaksiyonlar gösterememiştir (Akçay, 2019: 46-47). Gelir adaletsizliği, sosyal politikalar ve refah devleti yaklaşımına odaklanan ve sosyal demokrat dünya zihniyeti ile şekillenen CHP'nin halkçılığı; dünyadan Türkiye'ye yansiyarak siyasetin temel yöntemlerinden birini oluşturan popülizmin boşluğunu dolduramamıştır. 14 Mayıs 2023 Seçimlerinde bu eksiklik yoğun olarak hissedilmiş ve 28 Mayıs'taki ikinci tur Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine giderken popülist söylemler kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak alt yapısı sağlanamayan popülizm halk nezdinde etkili olmamıştır. Kılıçdaroğlu dönemi hakkındaki eleştirilerden bir diğeri de CHP'nin iktidara gelememesidir.

Kemal Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanı olması parti tabanında bir heyecan getirmiş olmasına rağmen 2011 Genel Seçiminde oy artışı dışında parti büyüyen bir ivme kazanamamıştır. Bu seçimde CHP, laik bir ulus devlet idealini ikinci plana atarak başarılı bir kampanya yürütmüştür (Gürpınar, 2022: 11). Ancak artan oy oranı daha sonraki seçimlerde sabit kalmış, özellikle CHP'nin hedefinde olan alt ve orta sınıflardan beklenen oy sıçraması gerçekleşmemiştir (Altunoğlu, 2014: 128). Partinin önüne psikolojik bir bariyer olarak koyduğu %30 oy oranı aşılammıştır. CHP tabanı partilerini iktidar göremediğinden dolayı muhalefet kelimesi ile özdeşleşmiştir (Esen ve Ciddi, 2014: 425). CHP'nin yeni yönetiminin halkı sosyal demokrat politikalara ikna edememiş ve böylece süreç boyunca parti içi krizler meydana gelmiştir (Esen ve Ciddi, 2014: 431).

Parti kurultayları ve parti içi muhalefet, sosyal demokrasi için önemli kavramlar olmasına rağmen toplumun gözünde istikrarsızlık olarak görülmüş ve başarısız seçim sonuçları ile birbirlerini karşılıklı olarak beslemiştir. Seçim başarısızlıklarının kabul edilmemesi yönetsel veya örgütsel olan sorunların bir kısmının sosyal demokrasi kaynak olduğuna dair bir inanç doğurmuştur (Türk, 2018). Bu sorgulamalar partide kurumsallaşan kimliğe zarar vermiş, ancak sosyal demokrasinin parti içindeki düşünceler arasındaki hegemonyasını sağlaması CHP'de ideolojik kimlik olarak varlığını devam ettirmesine yol açmıştır.

28 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen ikinci tur seçimlerinde Erdoğan %52 ile Cumhurbaşkanı seçilirken Kılıçdaroğlu %48 oy almıştır (Euronews, 2023a). Seçim

sonuçları CHP’de yeni bir parti içi muhalefetin doğmasına sebep olmuştur. Farklı ideolojilere sahip olan parti içi muhalefet Kılıçdaroğlu’nun değişmesi doğrultusunda birleşmiştir. Yerel örgütlerde delege seçimlerinin önemli bir kısmını kazanan muhalefet, 4 Kasım 2023 tarihinde gerçekleşecek olan ve ‘‘İkinci Yüzyılda Demokrasi ve Birlik Kurultayı’’ olarak isimlendirilen 38. Olağan Kurultaya güçlü bir şekilde katılım sağlamıştır (CHP, 2023). Kurultay sonucunda Kemal Kılıçdaroğlu 1366 delegenin 536’sının oyunu alırken Özgür Özel ise 812 oy almış ve parti içi muhalefetin adayı Özgür Özel CHP’nin 8. Genel Başkanı olmuş ve CHP’de Kemal Kılıçdaroğlu dönemi son bulmuştur (Euronews, 2023b).

Kemal Kılıçdaroğlu’nun liderliği döneminde CHP; elitizm ve sosyal demokrasi arasındaki sıkışmışlığa, sosyal demokrasi lehine bir çözüm aramıştır. Kılıçdaroğlu helalleşme çıkışı ile geçmişteki yaraları kapatmaya çalışmış, kimlik siyaseti yerine her birini yatay kesen sınıf temelli iktisadi yaklaşım benimseyerek yeni bir toplumsal karşıtlık inşa etmeyi hedeflemiş ve partinin bir daha elitler arasına sıkışmaması üzerine siyaset üretmiştir. AKP’nin toplumu eski kutuplaşmalar üzerine apolitik yeniden üretmesi, CHP’nin toplumsal muhalefet ile demokratlar birliğini oluşturmasını zorunlu kılmıştır (Yılmaz, 2023: 282). AKP uzun yıllar iktidarda kalmasının sonucunda CHP’nin yıllardır temsil ettiği merkez siyasette kendini konumlandırmaya başlamıştır. Bu merkez partinin klientelist bağlar, bürokrasi, yargı ve askeriyede gücünü artırıp halkın gündelik dertlerinden kopmasına yol açmıştır. Başka bir deyişle AKP kitle partisi kimliğinden uzaklaşarak git gide elit bir parti konumuna gelmiştir. CHP’nin sosyal demokrat kitle partisi olması hem parti içi ideolojik değişimlerle hem de ulusal ve uluslararası konjonktür ile ilişkilidir. Demokratlar birliği ise CHP’nin geçmişi ile hesaplaşarak kendi kimliği üzerinden çevre siyaseti ile iktidara gelmeyi hedeflemiştir.

CHP öncülüğünde 2023 Seçimlerinde büyük bir demokratlar birlikteliği oluşmuştur. Seçim sonucunda iktidar değişikliğinin gerçekleşmemiş olmasına rağmen; sol siyaset öncülüğünde toplumun neredeyse yarısının birliktelik sağlaması, sosyal demokrat anlayışın gelecekte Türkiye’de güçlenmesine dair umut vermektedir. Ekonomik krizin gün geçtikçe alt ve orta gelir grubunu zorlaması, artık CHP’de ana gövdeyi oluşturan sosyal demokrat kadroların halka temas edebilmeleri halinde iktidar yolunu açabilir.

Sosyal demokrat siyaseti popülist yöntemle birleştirmesi durumunda CHP'nin, Türkiye siyasetinde özgül ağırlığı ve toplumsal desteğinin artması içten bile değildir.

SONUÇ

CHP, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu partisi ve çok partili siyasal sistemin temel aktörlerinden birisi olarak Türk siyasal sisteminde her daim önem arz etmiştir. Türkiye'deki parti sisteminin büyük bir kısmı CHP'nin tek parti rejimini, sol siyasetini ve elitist yapısını bütün ya da kısmı olarak eleştirmek üzerinden şekillenmiştir. Çok partili siyasal sisteme geçişte CHP içerisinde bulunan muhaliflerin DP'yi, 27 Mayıs sonrası aydınlar ve ordunun merkez elitleri ittifakının karşısındaki kesimlerin AP'yi, mütedeyyin taşranın MSP'yi, Türkiye'yi neoliberal düzene entegre etmeyi amaçlayan bürokrasinin Anavatan Partisini, neoliberal düşüncüyü muhafazakarlık ile bütünleştirip eski Türkiye'yi değiştirmek isteyenlerin AKP'yi kurması CHP karşıtlığı üzerinden okunabilir. CHP, parti sistemindeki kutup rolüne ek olarak sosyal demokrasinin ilk örneklerini vermesi açısından da Türkiye siyasi hayatında önemli bir yapı taşıdır. Bu sosyal demokrat kimliğin yeniden inşasında örgütsel yapıya ve siyasi söylem değişimine odaklanılmıştır.

Çalışmada, partinin 2010-2023 yılları arasını kapsayan Kemal Kılıçdaroğlu Genel Başkanlığı döneminde sosyal demokrat yapıyı yeniden inşa edişinin analizi yapılmıştır. Bu bağlamda Kemal Kılıçdaroğlu döneminin CHP siyasetindeki sosyal demokrasi yaklaşımı ile ilişkisi araştırılmıştır. CHP geleneğindeki sosyal demokrat damarın Kılıçdaroğlu döneminde kurumsallaştırılmaya çalışıldığı ortaya koyulmuştur. Baykal dönemindeki CHP'nin elit karakteri değiştirilmeye ve sosyal demokrasi kimliği ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. 2000'li yılların başlarında Kemalizm ve Atatürkçülük odaklı yapılan siyaset, genel kabul gören bir yapıya sahip olduğundan dolayı toplumsal bir siyasetlesizleştirme etkisi yaratmıştır. Bu sebeple çalışmada, Kılıçdaroğlu'nun yarattığı dönüşümün durağan bir siyasetlesizliğe karşı aksiyoner bir siyaseti CHP'ye geri getirdiği iddia edilmiştir.

2010 yılından itibaren CHP, siyasi söyleminin merkezinde bulunan laiklik ve milliyetçilik kavramları yerine; yolsuzluk, yoksulluk, gelir adaletsizliği, işsizlik, özgürlük, eşitlik ve sosyal adalet kavramlarına odaklanmıştır. Dünyada ve Türkiye'de uygulanan neoliberal politikalar CHP'nin sol siyaset uzaklaşmasına neden olmuş, ancak toplumsal olarak

verdiği yıkım sonucunda yeniden sosyal demokrat politikalar gündeme gelmiş; bu sebeple CHP'nin 1990'lerden itibaren geçirdiği dönüşümlerde önemli bir yeri bulunmuştur. Sosyal demokrasi, neoliberalizmin geliştiği 1990'lerden itibaren en önemli ideolojilerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Neoliberalizmin alt kesimler üzerinde yarattığı enkazı kaldırabilmek için başat siyasi enstrümanlardan olan sosyal demokrasi, CHP için de tarihsel ve güncel önem taşımaktadır. CHP'nin yapısını sosyal demokrasi üzerinden şekillendiren Kılıçdaroğlu dönemi; neoliberal politikalar ile yükselen işsizlik, yoksulluk ve yolsuzluğa karşı durmuştur. Bu durum örgüt yapısını yoksulluğu merkeze alan sol siyaseti ortaya çıkarmıştır. Ancak neoliberal dönemde kimlik siyasetinin güç kazanması hem CHP'nin elit karakterini beslemiş hem de neoliberalizmin yıkıcı etkisini ortadan kaldırmak isteyen sosyal demokrasinin farklı siyasi enstrümanlar kullanması gerekliliğini göstermiştir.

Parti ilk olarak elit dönemin kapalı ve toplumu dışlayıcı etkisini kırmaya çalışmıştır. Bu durum sol siyasetin sınıf temelli antagonizma yaklaşımını gerçekleştirebilmesi için, dışladığı emekçilere dokunma gayreti olarak açıklanmıştır. Türkiye siyasetinde özellikle 1980'den beri sürdürülen muhafazakar-seküler ve Türk-Kürt çatışmasının yerini sınıfsal bir karşıtlığa bırakması açısından önem taşımaktadır. CHP'nin 1992 yılında yeniden açılması, çalışmada belirtildiği gibi sosyal demokrasinin parti içinde mücadele ettiği örgütsel düşünce olan, elitist partinin yeniden hegemonyasını tesis etmesine yol açmıştır. Sosyal demokrasinin geri plana itilmesi, dünya ile eş güdümlü olarak kimlik siyasetinin CHP'ye de sirayet etmesine sebep olmuştur. Sosyal demokrat Kılıçdaroğlu dönemi, kimlik siyasetinden partiyi ve Türkiye'yi uzaklaştırarak sınıfsal siyaset ile paralel bir şekilde hareket etmiştir. Bu doğrultuda AKP'nin kimlikleri liberal demokrasi ile yatay keserek güçlenmesi CHP'ye örnek olmuş, böylece CHP farklı kimlikleri ötekileştirmekten vazgeçerek hepsini sosyal demokrat bir anlayışla kucaklayıp sınıfsal yeni bir birliktelik yaratmayı amaçlamıştır.

CHP'nin yıllardır siyasetinde yer tutan başörtüsünün kamusal alandan uzaklaştırılması ve laikliğin tehlikede olduğu anlayışına karşın Kılıçdaroğlu, başörtüsünü inanç hürriyeti olarak düşünmüş ve asıl tehlikede olanın laiklik değil sosyal devlet olduğunu belirtmiştir. Elit CHP döneminin milliyetçi karakterini de değiştirmeyi amaçlayarak Kürt meselesine

eşit yurttaşlık temelinde çözüm aramıştır. Ayrıca CHP'nin kurumsal yaklaşımını ilk yıllarında kökten bir değişikliğe tabi tutmasa da 2011 Genel Seçimlerinde milletvekili adayları ile CHP bünyesinde bu grupların bireysel olarak parti içerisindeki temsili sağlamıştır. Kılıçdaroğlu'nun ilk yıllarından itibaren partiyi eski siyaset araçlarından uzaklaştırarak sosyal demokrat çizgiye yaklaştırmaya çalıştığı görülmüştür.

CHP olağan ve olağanüstü kurultayındaki konuşmalar ve tüzük değişiklikleri sosyal demokrat bir siyasetin yerleşmeye başladığını gözler önüne sermiştir. Tüzük kurultayları ile Kılıçdaroğlu partide katılımcı, çoğulcu ve demokratik bir dönem başlatmaya çalışır. Yeni CHP örgüt, parti ve lider olarak geçmiş ile hesaplaşıp yeni olanı inşa etmeyi hedeflemiştir. Lider partisi yerine kurumsal bir sosyal demokratik kültür oluşturulmuş, ancak zamanla bu düşünceden uzaklaşarak sosyal demokrasinin temel ideoloji olduğu ve Kılıçdaroğlu'nun ön plana çıktığı döneme geçilmiştir. Çalışmada sosyal demokratikleşme konusundaki eksiklikler belirtilse de yılların getirdiği siyasal ve örgütsel birikimin değişmesinin de zor olduğunun altı çizilmiştir. Kılıçdaroğlu'nun kurultaydaki kapsayıcı ve iktisadi eşitsizliğe karşı söylemleri partinin sosyal demokrat çizgisini ana hatları ile belirlemiştir. Aynı zamanda parti üst kademesinde eski kadroların azaltılması ve farklı kesimlere açılım yapılması, geçmişe dönük özeleştirici imkanı vermiştir. İlerleyen yıllarda özellikle Kılıçdaroğlu'nun helalleşme çıkışı kurumsal açıdan geçmiş defterleri kapatıp yeni bir siyaset yaratmak için kritik bir adım olmuştur. Çalışmada bu adımın, laik-muhafazakâr veya Türk-Kürt ayrımlarından vazgeçilip sınıfsal yeni bir ayırım adına atıldığı ifade edilmiştir.

2011, 2015 ve 2018 seçim beyannameleri ile 2014 ve 2019 halkçı belediyeçilik vaatleri CHP'nin sosyal demokrat siyasetini ve dönüşümünü anlama konusunda temel metinlerdir. Seçim beyannamelerinin isimleri, içeriği ve vaatlerinin sol ve sosyal demokrasi ile bağıntısı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda halkın büyük kısmını kapsayan ve sorunların temelini gelir adaletsizliği olarak gören yeni bir CHP çıktığı görülmüştür. Elitist CHP dönemindeki laiklik ve milliyetçilik gibi söylemlerden uzaklaşılarak halkın gündelik dertlerine çözüm arayışında bulunduğu saptanmıştır. Halkın kendi sorunlarına dokunulması ve çözüm aranması halk için halkla beraber söylemi ile somutlaştırılmıştır. Özellikle yoksul halkın artan gündelik dertleri, CHP'nin

sol siyasetini belirleyen konulardan biridir. CHP'nin Kılıçdaroğlu döneminde sosyal demokratlaşma iddiasını temellendiren kavramların başında halk gelmektedir.

CHP'nin devlet partisi kimliği, toplumun önemli bir kısmı tarafından halka yukarıdan bakan bir örgüt algısını yaratmıştır. Elit parti kimliğinin sosyal, kültürel ve siyasi arka planı bu dönemde oluşmuştur. Ancak Halkçılık Programı ve Dokuz Umde gibi partinin ilk yıllarında hayata geçen halkçı çalışmalar da yine bu yıllarda bulunmaktadır. Bu sebeple partinin kuruluşundan günümüze dek 'devlet partisi' ile 'halk partisi' arasındaki çelişki, çalışmanın cevap aradığı soruların başında gelmektedir. CHP'nin yönetici kadroları tarihi boyunca halkçı olduklarını beyan etse de halk kavramının içeriği burada önem taşımaktadır. Halk kavramına sınıfsal ve sınıflar üstü olarak geliştirilen farklı iki yaklaşım doğrultusunda, CHP'nin halkçılık söyleminin yekpare olmadığı ifade edilmiştir. Çalışma; Kılıçdaroğlu'nun CHP lideri olduğu andan itibaren hem asker, yargı, parti troykasından uzaklaşması hem de halk kavramını ekonomik sınıf üzerinden okuması; sosyal demokrat düşüncenin şekli değil esas olarak CHP'nin kurumsal kimliğini oluşturduğunu gözler önüne sermiştir. CHP'nin 2010 Referandumu dahil askeri vesayet ve rejimin bekası yerine, demokrasi ve halkın bekasını ön plana çıkaran gündelik siyaseti sosyal demokratlaşma sürecine hizmet etmiştir. Bu değişim konusunda Gezi Parkı ve Adalet Yürüyüşü önemli bir kırılma noktası olmuştur.

Sosyal demokrasinin gelişimi Türkiye'deki toplumsal hareketler ile paralel ilerlemiştir. 1965-1980 arasında yükselen sosyalist hareket CHP'nin sosyal demokrat düşüncesini pekiştirmiş ve sosyalizm ile kol temasında bir siyasal hat belirlemesine yol açmıştır. Çalışmada üzerinde durulan Gezi Parkı'nda çıkan toplumsal enerji benzer bir şekilde 2010 yılından itibaren CHP'nin sola açılmasında bir katalizör görevi üstlenmiştir. Toplumsal kimlikleri kapsayıcı ve onlar ile sosyal demokrasi penceresinden birliktelik kurmak isteyen CHP için Gezi önemli bir avantaj sağlamıştır. Gezi farklı kesimlerden oluşan demokrasi talebinin dışı vurumu olarak ortaya çıkmıştır. Ecevit dönemindeki sosyalist hareket ve sosyal demokrasi ilişkisi ile benzer bir şekilde, Kılıçdaroğlu CHP'si toplumsal demokrasi talebi ile birlikte sosyal demokrat siyasetini aynı kulvarda ilerletmiştir. Kentlerden yükselen yeni emekçi sınıfların muhalefeti, CHP'nin sosyal

demokratlaşma sürecinde etkili olmuştur. Bunu 2017 yılında Kılıçdaroğlu'nun tek başına başlattığı Adalet Yürüyüşü devam ettirmiştir.

2017 yılında geçilen yeni rejime karşı Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşünü başlatmıştır. *Hak, Hukuk, Adalet* sloganı ile özdeşleşen yürüyüş, somut bir toplumsal arzu barındıran sol söylem olmasının yanı sıra toplumun farklı kesimlerinin farklı konularda adalet araması aracılığıyla geniş bir çatı inşa etmiştir. Ecevit dönemindeki “*Ne ezen ne ezilen, insanca hakça bir düzen*” sloganı ile benzer sosyal demokrat çağrı niteliğinde olan adalet kavramı, aynı zamanda muhafazakar kesimlerin söylemlerinde de yer bulmaktadır. Bu kapsayıcı ve sol nitelikteki toplumsal hareket, Gezi'de ortaya çıkan toplumsal birlikteliği demokrasi kavramı ile CHP öncülüğünde kurumsal bir birlikteliğe çevirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada, Kılıçdaroğlu döneminde CHP'nin kurumsal olarak sosyal demokrat yapısını güçlendirerek kendisini demokratlar birliğinin en soluna yerleştirdiği tespit edilmiştir. Bu birliktelik CHP'nin dönüşümü adına önem arz etmiş; çünkü sosyal demokrat anlamda bir sınıf siyaseti yapan CHP, tek başına iktidara gelmenin zorluğunu görmüş ve kendi öncülüğünde kapsayıcı bir birliktelik sağlamıştır. Çalışmada Millet İttifakı, sosyal demokrasinin öncülüğünde iktidar alternatifi olduğundan dolayı incelenmiştir. Bu birlikteliğin sonucunda 2019 Yerel Seçimlerinde sosyal demokrasinin önemli sac ayağı olan yerel yönetimlerde kazanım elde edilmiştir.

CHP adaylarının 2019 Yerel Seçimlerinde başarı kazanması, sosyal demokrasinin sac ayaklarından olan güçlü ve halkçı yerel yönetim anlayışının gelişmesini sağlamıştır. Bu yönetim anlayışı, tabandan tavana ilerleyen sosyal demokrat bir iktidarın yolunu açma şansını doğurabilir. Çalışmada belirtildiği üzere Kılıçdaroğlu siyasetinin temel söylemleri olan yoksullukla mücadele, gelir adaleti ve sosyal devlet gibi politik vaatleri CHP kadrolarını kent ölçeğinde gerçekleştirmiştir. Bu sosyal demokrat ve halkçı belediyeçilik anlayışının toplumun farklı kesimleri tarafından karşılık bulması tezin maiyeti için önem arz etmektedir. Çünkü elitist CHP'nin laiklik ve milliyetçilik üzerine kurulu siyaseti alt gelir grubundaki insanları dışlamış, ancak sosyal demokrat ve sınıf temelli bir siyaset elit CHP'nin ulaşamadığı kesimlere dokunabilmiştir. Ayrıca çalışmada Covid-19 Pandemisi ve ekonomik krizin sosyal demokrat siyaset anlayışının elini güçlendirdiği ifade

edilmiştir. 2023 Genel Seçimleri sol siyaset için bu tür avantajları barındırmıştır. Ancak CHP'nin bazı eksikleri iktidara gelmesinin önünde engel oluşturmuştur.

Kemal Kılıçdaroğlu döneminde CHP, sosyal demokrasi hedefi doğrultusunda dönüşmesine rağmen birçok hatayı ve sapmayı da içerisinde barındırmıştır. İlk ve belki de en önemli eksiklik CHP'nin iktidar olamamasıdır. Partinin iktidar olamaması sosyal demokrasinin parti siyasetindeki kalıcılığına şüphe düşürmektedir. Popülizm, CHP'nin iktidar olamaması ile ilişkili bir diğer eksiklik olarak ifade edilmiştir. Kılıçdaroğlu ile birlikte sosyal demokrasi CHP'de kurumsallaşmıştır. Kurulan demokratlar birliği ile sosyal demokrasinin başını çektiği iktidar alternatifi oluşmuştur. Ancak çalışmada ifade edildiği gibi, CHP siyasetindeki popülizm eksikliği CHP'nin ve sosyal demokrasinin iktidara gelmesini engelleyen sebeplerden biridir.

Günümüz siyasetinde önemli bir siyaset biçimi olan popülizmi, sosyal demokrat siyasete entegre edememek CHP'deki dönüşümün eksikliklerinden bir diğeridir. Ayrıca sosyal demokrasi düşüncesinin halka yeterince anlatılmaması, CHP'nin eski imajının toplum nezdinde devam etmesine neden olur. 2023 Seçimlerinde verilen vaatler özgürlük, eşit yurttaşlık, geleceğe dair umut ve sosyal adalet gibi sol söylemler olsa da yukarıda yazan sebepler yüzünden halkta karşılık göremez. CHP'deki sosyal demokrat dönüşüm çalışmada belirtildiği gibi gerçekleşmiş olmasına rağmen bu eksiklikler sosyal demokrat CHP'yi zorlu bir yola sokmuştur.

CHP dönemsel olarak sosyal demokrasiden uzaklaşmıştır. Bu dönemlerde sol siyaset eksikliği yoğun olarak hissedilmiştir. CHP, Cumhuriyetin ilk yıllarında parti devlet ve 1992-2010 arasında rejim bekçisi kimlikleri ile halktan kopuk ve elitist bir parti modelini inşa etmiştir. Kılıçdaroğlu'nun Genel Başkanlığı'nda Ecevit döneminde CHP'nin temel ideolojisi olan sosyal demokrasi tekrar temel söylem haline gelerek kurumsallaşmıştır. Kılıçdaroğlu, kimlik siyasetinin CHP'yi sağcılaştırmasını reddetmiştir. Kürt nüfus ve muhafazakâr kesimle kurulan bağ ile Kılıçdaroğlu dönemi, kimlik değil sınıf siyasetine odaklanarak yeni bir toplumsal cepheleşme inşa etmeyi amaçlamıştır. Yeni kutuplaşma siyasetinde CHP'nin niteliği, dini veya etnik kimliği ne olursa olsun emekçi sınıfların kapsayıcı partisi olmaktır.

Kılıçdaroğlu döneminde karşı geleneksel parti içi muhalefet muhafazakâr cumhuriyetçi bir elitizm çizgisinde olmasına rağmen artık parti içi muhalefet de sol söylemler ile kendine yer bularak parti yönetimine gelmiştir. CHP’de sosyal demokrat dönüşümün kurumsallaşması sonucunda gerçekleşen lider değişimi ile topluma umut verebilir. Bu umut, Türkiye’nin siyasi ve ekonomik krizine karşı somut öneriler sunan sosyal demokrasinin doğru politikalar ile iktidara gelmesi sonucunu doğurabilir. Çalışmanın özü olan CHP’nin elit partiden sosyal demokrat kitle partisine dönüşü gerçekleşmiş ve bu yolu açmış görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Abel, O. (1995). *Dinlerin Etiği Olarak Laiklik*. (S. Yılmaz, ve S. Dolanoğlu, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Acemoğlu, D., ve Robinson, J. (2016). *Diktatörlük ve Demokrasinin Ekonomik Kökenleri*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Açıkel, F. (2023). *Kutsal Mazlumluk'tan Makyavelist Despotizme: AKP Otoriterliğinin Psikopatisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağtaş, Ö. (2007). Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e. M. Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol* (s. 194-221). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmad, F. (1992). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Akatlı, Z. A. (2020, Ağustos 26). *CHP Kurultayının Ardından*. Mart 26, 2023 tarihinde Sosyal Demokrat Dergi: <https://www.sosyaldemokratdergi.org/zeynep-altiok-akatli-chp-kurultayinin-ardindan/> adresinden alındı
- Akçay, Ü. (2019). Türkiye'de Neoliberal Popülizm, Otoriterleşme ve Kriz. *Toplum ve Bilim* (147), 46-70.
- Akşin, S. (2000). Sol Akımlar: Demokratik Sol. S. Akşin içinde, *Türkiye Tarihi* (Cilt 5, s. 244-248). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşit, B., Şentürk, R., Küçükural, Ö., ve Cengiz, K. (2009). *Türkiye'de Dindarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alsancak, F., ve Balcı, E. (2021). Pandemi Sürecinde Refah Rejimlerine Sosyal Koruma Politikaları Açısından Bir Bakış. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 111-122.

- Altındal, A. (2007). *Laiklik: Enigma'ya Dönüşen Paradigma*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Altunoğlu, M. (2014). The Republican People's Party And The 2014 Local Elections in Turkey. *Insight Turkey*, 16(2), 129-147.
- Anadol, K. (2015). *Filmi Geriye Sarınca*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Arslan, A. (2003). Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teori. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 115-135.
- Ataay, F. (2011). Tarihsel Süreçte Azgelişmişlik ve Demokrasi. *Praksis* (10), 135-158.
- Atasoy, Y. (2011). Two Imaginaries of Citizenship in Turkey: The Republican And “Ethical” Models. *International Journal of Politics, Culture, and Society* (24), 105–123.
- Atılğan, G. (2020). 12 Mart: Kapanan ve Açılan Yollar. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 55-86). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atılğan, G., ve Özdemir E. (2018). Siyasal Partiler. G. Atılğan, ve A. E. Aytekin içinde, *Siyaset Bilimi* (s. 239-252). İstanbul: Yordam Kitap.
- Ayata, S. (2010, Mayıs 25). CHP, Orta Sınıfla-Varoş İttifakını Sağlayacak. (T24, Röportaj Yapan)
- Ayata, S. (2014, Kasım 6). Beyaz Yakalılar Seçkin Bir Azınlık Değil, Gelecekte Toplumun Gövdesini Oluşturacak. (Y. Emre, Röportaj Yapan)
- Aydoğan, A., ve Slapin, J. B. (2015). Left–Right Reversed: Parties And Ideology in Modern Turkey. *Party Politics*, 21(4), 615–625.

- Aydoğan, P. (2023). CHP (1945-1950) Demokrasiye Alışma Dönemi. E. K. Selçuk içinde, *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı* (s. 55-78). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bahçeli, D. (2016, Ekim 11). *11 Ekim 2016 MHP TBMM Grup Toplantısı*. Nisan 16, 2024 tarihinde Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=jFaGzNssRbI> adresinden alındı
- Bakan, S., ve Özdemir, H. (2013). Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi Demokrat Partiye Karşı. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 373-397.
- Baripoğlu, Ö. (2020, Aralık 31). *Mahalledeki CHP'yi Yaratmak*. Mart 15, 2023 tarihinde Birikim: <https://birikimdergisi.com/guncel/10413/mahalledeki-chp-yi-yaratmak> adresinden alındı
- Başkan, F., ve Güney, A. (2012). Turkey's June 2011 Parliamentary Elections. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 14(1), 165-174.
- Baykan, T. S. (2017). Halkçılık ve Popülizm: Türkiye Vakası ve Bir Kavramın Kullanımı. *Mülkiye Dergisi*, 41(1), 157-194.
- Baykan, T. S. (2023). Otoriter ve Şahısçıl Yönelimler Karşısında Partiler, Parti Sistemleri ve Demokrasi. M. Çınar içinde, *Demokrasi: Kavram, Kurum ve Süreç* (s. 249-266). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baykan, T. S. (2023, Kasım 9). *CHP Kurultayı'nın Ardından: Parti İçi Klientelizm ve Demokratikleşme Sorunları-1*. Ocak 13, 2024 tarihinde Birikim: <https://birikimdergisi.com/guncel/11543/chp-kurultayinin-ardindan-parti-ici-klientelizm-ve-demokratiklesme-sorunlari> adresinden alındı

- BBC. (2016, Ağustos 7). *Yenikapı'da Üç Partinin Katılımıyla "Demokrasi ve Şehitler Mitingi"*. Eylül 8, 2023 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37002177> adresinden alındı
- BBC. (2016, Temmuz 24). *Darbe Girişimini Protesto Mitingi: On Binler Taksim Meydanında*. Eylül 8, 2023 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/turkce/36877818> adresinden alındı
- BBC. (2017, Haziran 14). *CHP Milletvekili Enis Berberoğlu Tutuklandı*. Eylül 19, 2023 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40277736> adresinden alındı
- BBC. (2023, Mayıs 15). *14 Mayıs Seçimlerinde Partilerin ve Adayların Oy Oranları Ne Anlama Geliyor? Ocak 17, 2024 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cw9pgq1r4y1o> adresinden alındı*
- BBC. (2023, Nisan 24). *Kılıçdaroğlu Seçimi Kazanırsa İmamoğlu ve Yavaş'ın Cumhurbaşkanı Yardımcısı Olduklarında Üstlenecekleri Görevleri Açıkladı*. Ocak 6, 2024 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cglng9mkv4po> adresinden alındı
- Bekaroğlu, E. A. (2015). Post-Laik Türkiye: AK Parti İktidarları ve Güncellenen Laiklik Sözleşmesi. *İnsan ve Toplum*, 5(9), 103-122.
- Berkes, N. (1984). *Teokrasi ve Laiklik*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Berman, S. (2006). *The Primary of Politics Social Democracy and The Making of Europe's Twentieth Century*. New York: Cambridge University Press.
- Bernstein, E. (1991). *Evrimsel Sosyalizm*. (A. B. Cerit, ve E. Bülayıcı, Çev.) İstanbul: Kavram Yayınları.

- Beşikçi, İ. (1991). *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Bezci, B. (2012). CHP'de Siyasal Mirasın Melez Lideri: Kemal Kılıçdaroğlu. *Finansal Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 49(564), 11-22.
- Bila, F. (2020). *CHP Nasıl İktidar Olur?* İstanbul : Doğan Kitap.
- Bila, H. (1999). *CHP 1919-1999*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bilginer, O., ve Ganioglu, Z. (2023). Sosyal Demokrasi. M. Çınar içinde, *Demokrasi: Kavram, Kurum ve Süreç* (s. 83-100). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Birgün. (2022, 12 3). 'İkinci Yüzyıla Çağrı': CHP'nin vizyon belgesi açıklandı. Ekim 13, 2023 tarihinde Birgün: <https://www.birgun.net/haber/ikinci-yuzyila-cagri-chp-nin-vizyon-belgesi-aciklandi-412309> adresinden alındı
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T., ve Kıvanç, Ü. (1996). Yeni Atatürkçülük. Y. Danzikyan içinde, *CDTA* (Cilt 13, s. 777-781). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, R., ve Göktaş, H. (1991). *Resmi Tarih, Sivil Arayış, Sosyal Demokratlarda İdeoloji ve Politika*. İstanbul: Metis Kitap.
- Canyaş, F. B., Canyaş, O. F., ve Gümrükçü, S. B. (2016). Turkey's 2015 Parliamentary Elections. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(1), 77-89.
- Cem, İ. (1998). *Sosyal Demokrasi Ya Da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir*. İstanbul: Can Yayınları.
- CHP. (1939). *Tüzük*. Ankara: CHP.

CHP. (1958). *Demokrasi İçin*. Ankara: CHP Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu.

CHP. (1958). *İşçiler İçin*. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası.

CHP. (1959). *İşçi, İşveren Meslek Teşekkülleri Kanunu Projesi (Sendika Hürriyeti)*. 1959: Ankara Basım ve Cilt Evi.

CHP. (1966). *17. ve 18. CHP Kurultayları Arası Dönemde CHP TBMM Gruplarınca Yayınlanan Bildiriler*. Ankara: Ulusal Basımevi.

CHP. (2011). *CHP 2011 Seçim Bildirgesi: Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi. Herkesin Türkiye'si*.

CHP. (2015). *2015 Seçim Bildirgesi: Yaşanacak Bir Türkiye*.

CHP. (2015). *Önce İnsan, Önce Birlik, Önce Türkiye*.

CHP. (2018). *CHP 2018 Seçim Bildirgesi: Millet İçin Geliyoruz*.

CHP. (2019). *CHP 2019 Yerel Seçim Bildirgesi: Huzurlu Kentlerde Yaşamak İçin Halkçı Belediyecilik*.

Cıngı, A. (2013). *CHP'nin Sosyal Demokratlaşma Süreci*. A. Cıngı içinde, *Sosyal Demokrasi Notları* (s. 125-158). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Cumhuriyet. (2023, Nisan 13). *Kılıçdaroğlu İlk 100 Gün Yol Haritasını Açıkladı*. Ocak 8, 2024 tarihinde Cumhuriyet: <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/kemal-kilicdaroglu-ilk-100-gunun-yol-haritasini-acikladi-2071206> adresinden alındı

Çavdar, T. (1996). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Çelebi, M. B., ve Gezici, H. S. (2022). Siyasal Parti Çeşitleri Üzerine Bir İnceleme. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 17-34.
- Çelik, H. S. (2023). Kurucu Parti: Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1945). E. K. Selçuk içinde, *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı* (s. 15-39). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetinkaya, E. (2016). Deniz Baykal ile Kemal Kılıçdaroğlu'nun Liderlik Yaklaşımları Kapsamında Karşılaştırmalı Analizi. *International Turgut Özal Congress on Business Economics and Political Science* (s. 108-124). Ankara: Turgut Özal Üniversitesi.
- Çınar, M. (2023). Arızaları ve Açılımları İle Türkiye Demokrasi Tarihi. M. Çınar içinde, *Demokrasi: Kavram, Kurum ve Süreç* (s. 489-514). İstanbul : İletişim Yayınları.
- Çimen, H. (2021). Dünyayı Sarsan Pandemi (Covid-19) Sürecinde Sosyal Yardımların Önemi Yeniden Düşünmek. *Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 22(2), 15-38.
- Dahl, R. (2015). *Demokrasi Üzerine*. (B. Kadioğlu, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınları.
- Davison, A. (1998). *Secularism and Revivalism in Turkey*. New Haven: Yale University Press.
- Demirel, A. (2012). *Tek Partinin Yükselişi*. İstanbul: Ankara.
- Demirel, T. (2013). *Adalet Partisi İdeolojisi ve Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Diamond, L., ve Gunther, R. (2001). *Political Parties and Democracy*. London: Johns Hopkins University Press.
- Duverger, M. (1974). *Siyasi Partiler*. (E. Özbudun, Çev.) Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Dündar, C., ve Akar, R. (2008). *Ecevit ve Gizli Arşivi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ecevit, B. (1968). *Bu Düzen Değişmeli*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Emre, Y. (2013). CHP'nin Dönüşümünde Önemli Bir Durak: CHP Araştırma Bürosu. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, Yaz(62)*, 59-90.
- Emre, Y. (2014, Mayıs 12). *Denenmemiş Tek Çare: Sosyal Demokrasi*. Ağustos 11, 2023 tarihinde Aljazeera Türk: <https://www.aljazeera.com.tr/gorus/denenmemis-tek-care-sosyal-demokrasi> adresinden alındı
- Emre, Y. (2015). Why Has Social Democracy Not Developed in Turkey? Analysis of An Atypical Case. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(4), 392-407.
- Emre, Y. (2019). *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emre, Y. (2019). *Kökler: CHP, Devamlılık ve Değişim*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Emre, Y. (2022). *İkinci Yüzyıla Çağrı Kılıçdaroğlu Doktrini*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Emre, Y., ve Cop, B. (2015). *Türkiye İçin Sosyal Demokrasi Zorluklar ve Fırsatlar*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Emrealp, S. (1991). *Sosyal Demokrasi'den Sosyal Demokrasiye*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Eren, S. S., ve Özden, Y. (2014). Temsili Demokrasinin Krizi ve Bir İleri Demokrasi Talebi Olarak Gezi Parkı Eylemleri. *Birey ve Toplum*, 4(7), 161-196.
- Ertan, M. (2021, Kasım 8). *Türkiye'de Muhalefetin Sağının Gözünden Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem-1*. Ekim 30, 2023 tarihinde Birikim: <https://birikimdergisi.com/guncel/10774/turkiyede-muhalefetin-saginin-gozunden-guclendirilmis-parlamenter-sistem-i> adresinden alındı

- Esen, B., ve Ciddi, S. (2014). Turkey's Republican People's Party: Politics of Opposition Under a Dominant Party System. *Turkish Studies*, 15(3), 419-441.
- Esping-Andersen, G. (1985). *Politics against Markets: The Social Democratic Road to Power*. Princeton: Princeton University Press.
- Euronews. (2023, Kasım 4). *CHP'de "Değişim" Kurultayı: 13 Yıllık Kılıçdaroğlu Dönemi Kapandı, Yeni Genel Başkan Özgür Özel*. Ocak 16, 2024 tarihinde Euronews: <https://tr.euronews.com/2023/11/04/chp-38-olagan-kurultayi-yeni-genel-baskan-ve-parti-meclisi-belirleniyor> adresinden alındı
- Euronews. (2023, Mayıs 29). *28 Mayıs Seçim Sonuçları: Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun Oy Oranları Hangi İlde Ne Kadar Değişti?* Ocak 15, 2024 tarihinde Euronews: <https://tr.euronews.com/2023/05/29/28-mayis-secim-sonuclari-erdogan-ve-kilicdaroglunun-oy-orani-hangi-ilde-ne-kadar-degisti> adresinden alındı
- Eyyüpoğlu, İ. (2000). Bir Demokrasi Açılımı Halkçılık ve Mustafa Kemal Atatürk. *Atatürk Dergisi*, 3(1), 265-288.
- Geyikçi, Ş. Y., ve Esen, B. (2019). The Turkish Presidential Elections of 24 June 2018. *Mediterranean Politics*, 25(5), 682-689.
- Giddens, A. (1998). *The Third Way*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Gombert, T. (2010). *Sosyal Demokrasinin İlkeleri*. İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı.
- Göle, N. (2000). *Melez Desenler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2012). *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Görücü, Ç. (2020). CHP: Değişim, Umut, Hayal Kırıklığı. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 339-365). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Gunther, R., ve Diamond, L. (2003). Species Of Political Parties: A New Typology, Party Politics. *SAGE Publications*, 9(2), 167-199.
- Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem. (2022, Şubat 28). 1-41.
- Gül, H. (2008). Demokrasi Kuramları Bağlamında AKP'nin Yeni Anayasa Girişiminin ve Demokrasi Anlayışının Bir Değerlendirmesi. *Toplum ve Demokrasi*, 2(2), 159-180.
- Günaydın, G. (2014, Mart 24). *CHP Yerel Seçim Bildirgesi'nin Esasları*. Ağustos 31, 2023 tarihinde Sosyal Demokrat Dergi: <https://www.sosyaldemokratdergi.org/gokhan-gunaydin-chp-yerel-secim-bildirgesinin-esaslari/> adresinden alındı
- Güneş-Ayata A. ve Ayata S., (2007). The Center-Left Parties in Turkey. *Turkish Studies*, 8(2), 211-232.
- Güneş-Ayata, A. (2010). *Örgüt ve İdeoloji: CHP*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Güneş-Ayata, A. (2010). The Republican People's Party. *Turkish Studies*, 3(1), 102-121.
- Güriz, A. (2011). *Sosyal Demokrasi İdeolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Gürpınar, D. (2022). Between Technocracy, Reason And Furor: Turkish Opposition, The CHP And Anti-Populist Styles. *Turkish Studies*, 23(4), 499-528.
- Habermas, J. (1999). Demokrasinin Üç Normatif Modeli. S. Benhabib içinde, *Demokrasi ve Farklılık*. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Hamsici, M. (2022, Aralık 4). *CHP'nin 'İkinci Yüzyıla Çağrı' toplantısında hangi mesajlar öne çıktı?* Ekim 18, 2023 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c6p8evqgqydo> adresinden alındı
- Heper, M. (2011). *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*. İstanbul: Doğan Kitap.

- Heywood, A. (2018). *Siyaset*. (F. Bakırcı, Çev.) İstanbul: BB101 Yayınları.
- Hocaoğlu, K. (2023). 1965'ten 1980'e Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu. E. K. Selçuk içinde, *Kuruculuktan Daimî Muhalefete CHP'nin 100 Yılı* (s. 115-146). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Huckfeldt, R., ve Sprague, J. (1992). Political Parties and Electoral Mobilization: Political Structure, Social Structure, and The Party Canvass. *American Political Science Review*, 86(1), 70-86.
- Hürriyet. (2011, Nisan 12). *İşte CHP İl Aday Listesi*. Temmuz 25, 2023 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-chpnin-il-il-aday-listesi-17520327> adresinden alındı
- Ignazi, P. (1996). The Crisis of Parties and The Rise of New Political Parties. *Party Politics*, 549–566.
- İnan, S. (2019). "Sakıt" İnönü -Muhalefette İsmet İnönü-. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s. 249-266). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kabakçı, G. Z. (2011). Neo-Kemalist Bir Hareket: Cumhuriyet Mitingler. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(1), 96-112.
- Kabasakal, M. (2013). Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Gelişimi ve CHP. A. Cıngı içinde, *Sosyal Demokrasi Notları* (s. 91-124). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010). *Türkiye Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2015). *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Katz, R., ve Crotty, W. (2006). *Handbook of Party Politics*. London: SAGE Publications.

- Katz, R. (1990). Part as lineage: A vestigial function. *European Journal of Political Research*(18), 143-161.
- Kautsky, K. (1934). *Sınıf Kavgası (Erfurt Programı)*. (S. Sertel, Çev.) İstanbul: Vakit Yayınları.
- Kautsky, K. (1990). *Seçilmiş Politik Yazılar*. (C. A. Kanat, Çev.) İstanbul: Kavram.
- Kavukçuoğlu, D. (1997). *Karl Marx'tan Günümüze Almanya'da Sosyal Demokrasi*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Kaya, A. (2013). 21. Yüzyıl Başında Yeni Dünya Düzeni ve Sosyal Demokrasi. A. Cıngı içinde, *Sosyal Demokrasi Notları* (s. 71-90). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Kaynar, A. K. (2011, Nisan 7). *İyimserlik, Eleştiri ve CHP*. Birikim: <https://birikimdergisi.com/guncel/356/iyimserlik-elestiri-ve-chp> adresinden alındı
- Keleş, R. (2021). Sosyal Demokrat Bir Yönetim Vizyonu. *İkinci Yüzyıl Dergi* (5), 50-53.
- Kılıçdaroğlu, Kerem (2020). Change in Political Party Strategy and Organization in Turkey: The Republican People's Party in Government and in Opposition. *Southeast European and Black Sea Studies*, 20(4), 593-615.
- Kılıçdaroğlu, K. (2010, Mayıs 22). *Siyaset*. Mart 23, 2024 tarihinde Habertürk: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/516976-iste-kilicdaroglunun-kurultay-konusmasi> adresinden alındı
- Kılıçdaroğlu, K. (2010, Aralık 18). *Hürriyet*. Ocak 24, 2024 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/chpde-kurultay-gunu-16565602> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2010, Mayıs 5). *Milliyet*. Ocak 21, 2023 tarihinde Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/kemal-kilicdaroglu-chpnin-yeni-genel-baskani-1241374> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2018, Şubat 3). *CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun 36. Olağan "Adalet Ve Cesaret" Kurultay'ında Yaptığı Konuşma*. Şubat 13, 2024 tarihinde CHP: <https://chp.org.tr/haberler/chp-genel-baskani-kemal-kilicdaroglunun-36-olagan-adalet-ve-cesaret-kurultayinda-yaptigi-konusma-03-subat-2018> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2010, 10 27). *Asıl elden giden sosyal hukuk devleti*. 12 3, 2023 tarihinde Cumhuriyet: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/asil-elden-giden-sosyal-hukuk-devleti-191052> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2010, Eylül 22). *Bugün için laiklik tehlikede diyemem*. 12 3, 2023 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bugun-icin-laiklik-tehlikede-diyemem-15837090> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2016, Temmuz 24). *Darbe Girişimini Protesto Mitingi: On Binler Taksim Meydanında*. Eylül 8, 2023 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/turkce/36877818> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2016, Temmuz 24). *Taksim'de Cumhuriyet ve Demokrasi Mitingi*. Eylül 8, 2023 tarihinde Bianet: <https://bianet.org/haber/taksim-de-cumhuriyet-ve-demokrasi-mitingi-177113> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2016, Ocak 16). *Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun 35. Olağan Kurultayda Yaptığı Konuşma*. Ağustos 5, 2023 tarihinde CHP: 2016 adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2017, Temmuz 9). *Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun Maltepe Adalet Mitingi Konuşması*. Ekim 6, 2023 tarihinde CHP:

<https://chp.org.tr/haberler/genel-baskan-kemal-kilicdaroglunun-maltepe-adalet-mitingi-konusmasi-9-temmuz-2017> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2017, Ağustos 26). *CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun "Adalet Kurultayı" Açılış Konuşması*. Ocak 13, 2023 tarihinde CHP: <https://chp.org.tr/haberler/chp-genel-baskani-kemal-kilicdaroglunun-adalet-kurultayi-acilis-konusmasi-26-agustos-2017> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2017, Ağustos 29). *CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Adalet Kurultayı'nın 4. Gününde Sonuç Bildirgesini Açıkladı*. Ocak 27, 2023 tarihinde CHP: <https://chp.org.tr/haberler/chp-genel-baskani-kemal-kilicdaroglu-adalet-kurultayinin-4-gununde-sonuc-bldrgesn-acikladi-29-agustos-2017> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2018, Şubat 3). *CHP Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun 36 Olağan "Adalet ve Cesaret" Kurultayı'nda Yaptığı Konuşma*. Ocak 2023, 21 tarihinde CHP: <https://chp.org.tr/haberler/chp-genel-baskani-kemal-kilicdaroglunun-36-olagan-adalet-ve-cesaret-kurultayinda-yaptigi-konusma-03-subat-2018> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2020, Temmuz 25). *CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun 37. Olağan Genel Kurultay Konuşması*. Nisan 4, 2023 tarihinde CHP: <https://chp.org.tr/haberler/chp-genel-baskani-kemal-kilicdaroglunun-37-olagan-genel-kurultay-konusmasi> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2022, Aralık 3). *CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, İkinci Yüzyıla Çağrı Buluşmasının Kapanış Konuşmasını Yaptı*. Kasım 21, 2023 tarihinde CHP: <https://chp.org.tr/haberler/chp-genel-baskani-kemal-kilicdaroglu-kinci-yuzyila-cagri-bulusmasin-in-kapanis-konusmasini-yapti> adresinden alındı

Kılıçdaroğlu, K. (2016, Ocak 16). *Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun 35. Olağan Kurultayda Yaptığı Konuşma*. Ağustos 5, 2023 tarihinde CHP:

<https://chp.org.tr/haberler/genel-baskan-kemal-kilicdaroglunun-35-olagan-kurultayda-yaptigi-konusma-16-ocak-2016> adresinden alındı

Kili, S. (1976). *1960-1975 Dönemlerinde CHP'de Gelişmeler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Kiriş, H. M. (2012). The CHP: From The Single Party To The Permanent Main Opposition Party. *Turkish Studies*, 13(3), 397-413.

Koca, B. (2020, Aralık 16). *CHP'nin İkinci Yüzyıla Çağrı Beyannamesi'ne Dair Notlar*. Mart 17, 2023 tarihinde Birikim: <https://birikimdergisi.com/guncel/10385/chpnin-ikinci-yuzyila-cagri-beyannamesi-ne-dair-notlar> adresinden alındı

Koçak, C. (1996). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi* (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.

Koçak, C. (2007). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi* (Cilt 2). İstanbul: İletişim Yayınları.

Koray, M. (2008). Avrupa'da Sosyal Demokrasi ve Günümüzdeki Tartışmalar. *Toplum ve Demokrasi*, 2(2), 15-34.

Koyuncu-Lorasdağı, B. (2023). Katılımcı Demokrasi. M. Çınar içinde, *Demokrasi: Kavram, Kurum ve Süreç* (s. 65-82). İstanbul: İletişim Yayınları.

Köker, L. (1992). *Demokrasi Üzerine Yazılar*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Köker, L. (1993). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kömürcü, D. (2011). Kılıçdaroğlu Sonrası CHP. *İktisat Dergisi* (515-516), 37-47.

Kömürcü, D. (2023). Merkez Solda On Yıllık Bir Parantez: SHP Deneyimi. E. K. Selçuk içinde, *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı* (s. 183-215). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Krouwel, A. (2006). Party Models. R. Katz, ve W. Crotty içinde, *Handbook of Party Politics* (s. 249-270). London: SAGE Publications.
- Kula, O. B. (2017). *Dünya Basınında Adalet Yürüyüşü* (Cilt 1). Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları.
- Laclau, E., ve Mouffe, C. (2017). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty Six Countries*. New Haven: Routledge.
- Lupu, N. (2015). Party Polarization and Mass Partisanship: A Comparative Perspective. *Political Behaviour*(37), 331-356.
- Mair, P. (2006). Party System Change. R. Katz, ve W. Crotty içinde, *Hand Book of Party Politics* (s. 63-74). London: SAGE Publications.
- Mardin, Ş. (1998). *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- McAllister, I. (1991). Party Elites, Voters and Political Attitudes: Testing Three Explanations for Mass-Elite Differences. *Canadian Journal of Political Scienc*, 24(2), 237-268.
- Merkel, W., Petring, A., Henkes, C., ve Egle, C. (2012). *İktidarda Sosyal Demokrasi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Meyer, T. (1991). *Demokratik Sosyalizm-Sosyal Demokrasi*. İstanbul: Sosyal Demokrasi Yayınları.
- Michels, R. (2021). *Siyasi Partiler*. (İ. Sipahi, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Neumann, S. (1956). Political Parties, Political Science and Sociology. *The Review of Politics*, 19(3), 391-399.
- Gençoğlu-Onbaşı, F. (2016). 'Radical Social Democracy': A Concept That Has Much To Say To Social Democrats in Turkey. *Contemporary Politics*, 22(1), 95-113.
- Oran, B. (1999). *Atatürk Milliyetçiliği*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Öktem, N. (1994). Dinler ve Laiklik. *Cogito Dergisi, Yaz* (1), 31-47.
- Örs, M. Ş. (2021, Aralık 19). *Türkiye'de 'Demokrasi' Mücadelesi; CHP'nin 'İttifak' Politikaları ve 'İktidar' ile 'Birinci Parti' Olma Hedefleri*. Mart 20, 2023 tarihinde Sosyal Demokrat Dergi: <https://www.sosyaldemokratdergi.org/mehmet-sakir-ors-turkiyede-demokrasi-mucadelesi-chpnin-ittifak-politikalari-ve-iktidar-ile-birinci-parti-o/> adresinden alındı
- Övür, M. (2011). 12 Eylül'den 12 Haziran'a Siyasi Partiler: CHP. *Seta Analiz* (40), 1-23.
- Özbudun, E. (1977). *Siyasal Partiler*. Ankara: AÜHF Yayınları.
- Özdemir, C. O. (2020). Yetmişli Yıllarda Halkçı ve Halktan Siyaset. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 329-338). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, C. O. (2023). Kılıçdaroğlu Döneminde CHP ve Muhalefetin Dönüşümü. E. K. Selçuk içinde, *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı* (s. 297-326). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özpek, B. B., ve Yaşar, N. T. (2017). Populism and Foreign Policy in Turkey Under The AKP Rule. *Turkish Studies*, 19(2), 198-216.

- Özsel, D. (2022, Aralık 13). *CHP'nin Geciken İkinci Yüzyılı*. Mart 15, 2023 tarihinde Birikim: <https://birikimdergisi.com/guncel/11201/chp-nin-geciken-ikinci-yuzyili> adresinden alındı
- Özyürek, E. (2007). *Modernlik Nostaljisi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2023). Cumhuriyet'in Ekonomisi. M. Ö. Alkan içinde, *Cumhuriyet: Asırlık Bir Muhasebe* (s. 145-180). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, T. (1992). *Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Piazza, J. (2001). De-Linking Labor: Labor Unions and Social Democratic Parties under Globalization. *Party Politics*, 7(4), 413-435.
- Prezeworski, A. (1988). *Capitalism and Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saç, S. (2023). Muhalefetten Ortanın Soluna CHP (1950-1965). E. K. Selçuk içinde, *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı* (s. 83-110). İstanbul: Ankara.
- Saraçoğlu, C., ve Yeşilbağ, M. (2015). Minare İle İnşaat Gölgesinde. G. Atılğan , C. Saraçoğlu, ve A. Uslu içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasi Hayat* (s. 871-954). İstanbul: Yordam Kitap.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (T. Karamustafaoğlu, ve M. Turhan, Çev.) Bursa: Sentez Yayınları.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (M. E. Köktaş, Çev.) Ankara: Vadi Yayınları.
- Schüler, H. (1999). *Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşerilik, Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Selçuk, E. K. (2023). CHP: Geçmişten Geleceğe. E. K. Selçuk içinde, *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı* (s. 9-13). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Selçuk, E. K. (2023). 12 Eylül Sonrası CHP Yerine Arayışlar: Halkçı Parti ve SODEP. E. K. Selçuk içinde, *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı* (s. 155-183). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sevinç, M. (2021, Kasım 3). *Demokrasiyi Dilinden Düşürmeyenler Demokrat mı?* Ekim 12, 2023 tarihinde Diken: <https://www.diken.com.tr/demokrasiyi-dilinden-dusurmeyenler-demokrat-mi/> adresinden alındı
- SHP. (1986). *ANAP'a Hayır. Ara Seçime Giderken SHP'den Kamuoyuna Çağrı*. Ankara: SHP.
- Steger, M. (1997). *The Quest for Evolutionary Socialism, Eduard Bernstein and Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Süer, S. S. (2011). "Catch-All" Siyasi Partiler. *TBB Dergisi* (96), 49-90.
- Şenatalar, B. (2013). Sosyal Demokrasi ve Küreselleşme. A. Cıngı içinde, *Sosyal Demokrasi Notları* (s. 43-70). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Taşdelen, A. (2021). İkinci Yüzyıla Doğru, Doğru Belediyecilik. *İkinci Yüzyıl Dergi*(5), 42-45.
- Taşkın, Y. (2023). Demokrasi: Tamamlanmamış Bir Projenin Tarihsel Yolculuğu. M. Çınar içinde, *Demokrasi: Kavram, Kurum ve Süreç* (s. 311-336). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşkın, Y., ve Aydın, S. (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim.
- Timur, T. (2013). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Toprak, B. (2005). Islam and Democracy in Turkey. *Turkish Studies*, 6(2), 167-186.
- Tosun , T., ve Gökmen, Y. C. (2015). The CHP in the June and November 2015 Elections: An Evaluation on Political Impasse. *Insight Turkey*, 17(4), 193-208.
- Tosun, T. (2010). The New Leader For The Old CHP: Kemal Kılıçdaroğlu. *Insight Turkey*, 12(4), 31-42.
- Tosun, T. (2012). *Yeni CHP ve Politikanın Seyri*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Tuğluoğlu, F. (2017). CHP'nin 14. Kurultay'ı ve İlk Hedefler Beyannamesi. *Atatürk Yolu Dergisi, Bahar(60)*, 277-310.
- Tunaya, T. Z. (1995). *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 1113-1132.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Turan, İ. (2006). Old Soldiers Never Die: The Republican People's Party of Turkey. *South European Society and Politics*, 11(3-4), 559-578.
- Turşucu, H. (2008). Sosyal Demokrat Teori ve Pratiğe Kısa Bir Giriş. *Toplum ve Demokrasi*, 2(2), 75-90.
- Türk, H. B. (2018, Temmuz 26). “Benim Güzel Kurultayım”: CHP'nin Arayışı. Ocak 16, 2023 tarihinde Birikim: <https://birikimdergisi.com/guncel/9025/benim-guzel-kurultayim-chpnin-arayisi> adresinden alındı
- Uçkan, R. (2017). Altmışlı Yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* (s. 453-472). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Uğur-Çınar, M. U., ve Açıkgöz, A. (2023). Social Democracy in Turkey: Global Questions, Local Answers. *The European Legacy*, 28(6), 615-638.
- Uğur-Çınar, M., Çınar, K., & Açıkgöz, A. (2023). Turkey's Republican People's Party (CHP): A Longue Durée Analysis. *Turkish Studies*, 24(2), 205-230.
- Uyar, H. (2011). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Uyar, H. (2017). *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Uysal, A. (2011). Continuity and Rupture: The "New CHP" Or "What Has Changed in The CHP. *Insight Turkey*, 13(4), 129-146.
- Varel, A. (2019). Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP'nin İdeolojik Konumlanması. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s. 203-234). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaşlı, F. (2020). *Halkçı Ecevit: Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980)*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Yayla, A. (2004). *Siyaset Teorisine Giriş*. Ankara : Siyasal Kitabevi.
- Yıldırım, Y. (2018). Neoliberalizme Karşı Demokrasi: Ortak Olanı Yeniden Kurmak İçin Mücadele. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(1), 123-142.
- Yıldız, A. (2002). Recep Peker. A. İnel içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* (s. 58-64). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, Y. G. (1996). SHP-CHP. Y. Danzikyan içinde, *CDTA* (Cilt 15, s. 1268-1272). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, O. A. (2023). Rejim Koruma Gdsyle Pragmatizm Arasında Baykal CHP'si. E. K. Selçuk içinde, *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı* (s. 255-286). İstanbul: İletişim Yayınları.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 05/07/2024	
Tez Başlığı: Elit Partiden Sosyal Demokrat Kitle Partisine: CHP'de Kılıçdaroğlu Dönemi	
Yukarıda başlığı verilen tezimin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 154 sayfalık kısmına ilişkin, 02/07/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4'dir.	
Uygulanan filtrelemeler*:	
1. ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç	
2. ☒ Kaynakça hariç	
3. ☒ Alıntılar hariç	
4. ☐ Alıntılar dâhil	
5. ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç	
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezimin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Murat UYSAL	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Murat UYSAL
	Öğrenci No	N21134829
	Enstitü Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Programı	Siyaset Bilimi Tezli Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI

UYGUNDUR.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15	Revizyon No Rev. No.	02
	Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCES AND PUBLIC ADMINISTRATION

Date: 05/07/2024

Thesis Title (In English): From Elite Party To Social Democratic Mass Party: Kılıçdaroğlu Era CHP

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 02/07/2024 for the total of 154 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 4 %.

Filtering options applied**:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. References cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

Kindly submitted for the necessary actions.

Murat UYSAL

Student Information	Name-Surname	Murat UYSAL
	Student Number	N21134829
	Department	Political Sciences and Public Administration
	Programme	Political Sciences Master's Degree with Thesis

SUPERVISOR'S APPROVAL

Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI

APPROVED

EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 05/07/2024	
Tez Başlığı (Türkçe): Elit Partiden Sosyal Demokrat Kitle Partisine: CHP'de Kılıçdaroğlu Dönemi Tez Başlığı (Almanca/Fransızca):	
Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir.	
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Murat UYSAL	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Murat UYSAL
	Öğrenci No	N21134829
	Enstitü Anabilim Dalı	Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Programı	Siyaset Bilimi Tezi Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION	
Date: 05/07/2024	
Thesis Title (In English): From Elite Party To Social Democratic Mass Party: Kılıçdaroğlu Era CHP	
My thesis work with the title given above:	
Does not perform experimentation on people or animals. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). Does not involve any interference of the body's integrity. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions.	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Murat UYSAL	

Student Information	Name-Surname	Murat UYSAL
	Student Number	N21134829
	Department	Political Science and Public Administration
	Programme	Political Science Master's Degree with Thesis

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI